

ILJASA SALIHU

MËNGJESI I HERSHËM

Titulli i origjinalit:
Mëngjesi i hershëm
(Roman)

Autor:
Iljasa SALIHU

Redaktor:
Qerim ISUFI

Redaktor teknik:
Suad DAUPI

Recensent:
Mr. Ardian RAMADANI

Ballina:
Milaim Mustafa

Shtypi:
Print ISM - Shkup
Tel: (02) 2 622 360;
e-mail: furkan@furkan.com.mk

© Të drejtat e rezervuara të autorit

Iljasa SALIHU

Mëngjesi i hershëm

Roman

Me respekt dhe përkushtim, të gjithë atyre që na mësuam: shkronjat, të lexojmë, ta ngasim biçikletën, të luajmë futboll, të notojmë, ta respektojmë më të vjetrin, t'i kërkojmë falje Zotit, ta duam rrugën e ndritur, ta duam përjetësisht mësuesin e shokun, si dhe përsikaj gjithë këtij vargani të begatshëm: TA DUAM DHE TA RESPEKTOJMË ATDHEUN.

1

Kah përfundimi i klasës së gjashtë, Betimi sikur nëpër mjegulla e kërkonte vrullin e tij të dikurshëm, mbase shkakun e kësaj degdisje në plogështim as vetë nuk e dinte. Pllakosja e kësaj hije të rëndë, atë e kishte shoqëruar edhe gjatë përmbylljes së asaj dite të fundit të vitit shkollor. Ndonëse i tëri ishte mbërthyer me një mallëngjim të zjarrtë, që ishte shoqëruar me amulli e ligështi në ditët që do të rridhnin, ndoshta mund të para-ndiente diçka, por i tëri ishte i hutuar prej kësaj gjendjeje rraskapitëse, mbase gjeneza e kësaj mjegullnaje, për muaj të tërë do të mbetej nën thundrën e së panjohurës.

Ishte traditë e hershme, që në ditën e fundit të vitit shkollor të gjithë nxënësit, së bashku edhe me arsimtarët e tyre, të tuboheshin në një klasë dhe në një vullnet të njësuar, që sa më këndshëm

t'ia vendojnë kapakun atij udhëtimi, atij konglomerati i cili ishte i stërmbushur me vlera të llojlojta, vlera që lulëzonin në sfondin e quajtur dituri, korrije kjo e frytshme që do të zhvillohet në një atmosfere festive, mbase për vite të tëra do të përshkohej si një kremtim i hareshëm, ndonëse po lihej pas një betejë e mbushur përplot ngadhënjime, betejë që paralajmëronte fitoren e asaj lufte, mposhtjen e injorancës, ngadhënjimin e ditorisë dhe shporrjen e përtacisë, kështu duke hapëruar drejtë veprimtarive, që si synim i kishin majat më të larta të suksesit.

Pas vallëzimit dhe humorit të mbushur përplot shije, vinte momenti aq shumë i padëshiruar nga të gjithë, nuk kënaqeshin me faktin se i priste një pushim tre mujor, pushim ky që përkonte me stinën më të mirë të vitit, ku çarçafi i gjelbër sipër tokës me energjinë dhe bukurinë e tij, do t'i kënaq të gjithë krijesat në tokë, stinë që sapo kishte larguar një çarçaf me një ngjyrë e me një shije tjetër, që krijesat nën atë mbulesë, veçmas krijesa e quajtur njeri nuk e admironte edhe aq. Madje ajo kënaqësi e asaj dite, mes tjerash ia kujtonte edhe anën tjetër të medaljes, ku përgjatë tërë vitit kishin qenë të mbërthyer me kolorit vështirësish dhe mundimesh, por të gjitha këto të përshkuar me korrije të begatshme dhe shpresë për ditë më të ndritura.

Rëndomë, kështu kishte ndodhur edhe me gjeneratat e tjera. Gjatë gjithë vitit shkollor përjetonin aq raste e evenimente mbresëlënëse, sa që i gjithë ky mozaik vlerash, sikur rrënja e etur që kërkon ujin, me ngulm e kërkonte pjesën e kujtesës afatgjate, duke i hapur kështu shtigje në të ardhmen edhe nostalgjisë, ngaqë përmes saj më lehtë dhe më denjësisht do të mund ta ruanin të freskët të sotmen e ëmbël.

* * *

Bënte shumë vapë, ishte ditë korriku, ditë që dukej se edhe dielli e kishte përzgjedhur prej ditëve tjera, mbase për t'u mishëruar me të gjitha krijesat që me padurim i prisnin rrezet e diellit, rreze që u shoqëronin me ngazëllimin e tyre.

Betimi ashtu i lodhur për enigmën e kësaj mërzie dhe për pasojat e këtij plogështimi, rrinte i shtrirë në divanin e tij të zakonshëm, dukej sikur qëndronte ndërmjet gjumit dhe dremitjes, ku edhe pse prej jashtë dëgjonte një zë paksa të thërrmuar, - kështu të paktën ai perceptonte, sepse me një zë të kthjelltë e të mprehtë po e thërriste shoku i tij, - Suejbi. Në detin e meditimit të thellë që mbrëmë ishte zhytur Betimi, vështirë e kishte të vinte në vete, për t'u përshëndetur kështu me

divanin që dikur ishte sinonim i pushimit dhe grumbullimit të energjisë për aktivitetet që të nesërmen e prisnin, ndërsa kohëve të fundit edhe pse qëndronte gjatë i shtrirë në të, një gjë të tillë tanimë e urrente, sepse duke menduar aq thellë për gjëra pothuajse të parëndësishme, humbiste kohë për gjërat të tjera që realisht duhej menduar. Duke e futur kokën nën jastëk, mendonte se zëri i cili dëshironte ta privojë prej asaj amullie do të largohej që andej, jo që nuk dëshironte të takohej me kumbuesin e atij zëri, porse dëshironte që ende të notojë nëpër ato ujëra që e kërkonin ishullin e shpëtimit, kurse në fakt, përmes kësaj kotësie, Betimi nuk kërkonte gjë tjetër, pos ishullin që nuk ekzistonte fare.

Meqë zëri s'kishte të ndalur së thirruri, Betimi i largoi duart që e kishin shtrënguar jastëkun, për ta shikuar kështu orën, mbase tiktakun e asaj ore as që e kishte dëgjuar atë natë, qoftë edhe nëse ritmet e saja mund të dëgjoheshin në dhomën tjetër. Kur e pa se paska kaluar gjysma e ditës duke mos bërë asgjë konkrete, pa një pa dy vishet me shpejtësi, duke mos mbajtur fare llogari për pedanterinë e rrobave, ashtu nxitimthi del prej dhomës së tij, që ishte shndërruar në vend meditimi, mbase duke e braktisur dhomën vetëtimthi aludonte në braktisjen e atyre mendimeve të deriatëhershme, që realisht më shumë i

perceptonte si halucinacione, sesa si mendime të rregullta.

Shoku i tij, tanimë kishte filluar të parandiejë se diçka nuk është në rregull me Betimin, por aktronte gjoja se nuk dinte gjë. Si rrjedhojë e kësaj paqartësie, Suejbi nuk përton dot që t'ia fillojë ngarendjes së tij zbuluese, mbase e dinte se Betimit është vështirë t'i nxirrej diçka e fshehtë, aq më shumë kur bëhej fjalë për diçka, që edhe për atë ishte misterioze.

Suejbi, - shoku i tij i ngushtë, ishte shumë i afërt me Betimin, madje e kishte shok shtëpie, familja e Suejbit kishte një respekt të veçantë për Betimin, mbase Suejbi ishte një djalë me temperament bukur të fort, kështu që familja e tij ishte fort e interesuar se me kënd po shoqërohet. Suejbi kishte edhe shokë të tjerë, po ashtu që i konsideronte shumë të afërt, për dallim prej Betimit të cilin e kishte shok të fëmijërisë. Shkëlqimi, Arbëri dhe Noli ishin tre shokët e tij të ngushtë, mbase këto ishin edhe shokët e Betimit.

- Suejbi filloi t'i rrëfejë për përditshmërinë e tij, duke pasur kështu një ndjesi se po ecte në fijet e perit të hollë, i tregoi për romanet që është duke i lexuar, me theks të veçantë, ia përmend romanin "Trëndafili i zemrës" dhe "Lulja e kujtimit", romane që për subjekt trajtimi e kishin dashurinë e zjarhtë ndërmjet dy të rinjve, por puqja dhe

jetësimi i asaj dashurie kishin kaluar nëpër rrugica e rrugë shumë tragjike. Pas këtyre fjalëve, Suejbit i interesonte reagimi i jashtëm i Betimit, por më këto, edhe përmendja e këtyre romanëve aspak nuk ia tërhoqën vëmendjen, romane që Betimi para një viti i admironte me zemër.

Kjo ishte një metodë fillestare e projektuar prej Suejbit, e cila kishte për qëllim identifikimin e kësaj mjegullnaje që kohëve të fundit e kishte përqaftuar Betimin, madje spikama e gjithë kësaj ishte se mos vallë Betimi është zhytur në malin e dendur të dashurisë, edhe pse Suejbi fort mirë e dinte se Betimit çështja e dashurisë as për së largu nuk i interesonte. Shpesh edhe talleshin shokët e tij me atë, kur ishte fjala për dashurinë, mbase ai në atë kohë më shumë i admironte veglat e hekurta për ushtrime trupore, sesa mbresa për bukurinë e ndonjë vajze. Për nga karakteri ishte i ndrojtur, madje në ditët shkollore shoqet e klasës i mbronte prej rrugaçëve, që tërë ditën silleshin vërdallë shkollës, jo për diçka tjetër, por që në mënyrë të përkryer dhe barbare të mund ta joshin ndonjë vajzë ende të njomë e pa mëkate, mbase të mëkatuar prej prindërve të tyre me heshtje në vend të këshillave, duke i gravituar të gjorat kështu në greminën e fatalitetit të jetës. Betimi u brengoste tej mase për fatin e shoqeve të klasës së tij, këtë nuk e bënte për diçka tjetër, por ngaqë i

respektonte shumë ato, mbase dikur edhe shoqeve iu kishte bërë halë në sy, duke e tepruar kështu në mbrojtje, ku një ditë prej ditëve, njëra prej shumë shoqeve të tij, që e ndiente veten sikur po kontrollohej prej ndonjë diktatori, pa nguruar dot dhe disi e nervozuar iu drejtua atij: - ju lutem, të gjithë ne kemi prind e vëllezër, ndaj nuk kemi nevojë për kontroll të askujt!

Këto fjalë të shoqes së tij, ai i pranoi sikur bombë që pritej sa ora të eksplodojë, qëndronte sikur nën gjemba, i dukej se gjevreku që ishte duke e ngrënë iu bë gumë e rëndë që s'shkonte dot te poshtë. Kësisoj, u ndje tepër i ngushtuar për atë që më parë e kishte bërë, si dhe prej atij çasti vendosi që tutje më askujt të mos i përzihet në çështje private. Porse kësi lloj brengosjeje, Betimi më shumë kishte artikuluar prej naivitetit sesa për ndonjë send tjetër, por këtë e kuptoi në mënyrë të kristaltë, që atëherë kur shoqja e tij e qortoi rëndë për ato veprime, siç i quante ajo - diktatoriale.

Pasi që, veprimet e Betimit si rrjedhojë e atij plogështimi enigmatik, kishin filluar edhe shokëve të tij me të madhe t'i binin në sy, mbase për hir të asaj se Suejbi e kishte shokë të ngushtë, vendosi që drejtë ta pyes se çka nuk është në rregull me të.

- Betim, kohëve të fundit nuk dukeni mirë, ndaj do më lejoni që t'ju pyes se çfarë është duke ndodhur me ty?

- Besa sikur ta dija, fillimisht një pyetjes së këtillë do t'ju kisha përgjigjur vetës time! - me një tonë të qetë e gjakftohtë u përgjigj Betimi.

Pas kësaj përgjigje, sa të qartë aq edhe të komplikuar, disi Suejbi u ndje i ngushtuar, ai frikësohej se mos vallë në vend që t'i ndihmonte shokut të tij, ai më tepër mund ta kishte rënduar atë.

- Më falë që të pyeta, nuk e kisha për ndonjë qëllim të keq, por thjeshtë dëshirova të mishërohen edhe unë me problemin tënd, - ia ktheu Suejbi.

- Jo, jo s'ka gjë, në fakt bëre mirë që më pyete, të paktën së bashku mos po e detyrojmë shpirtin tim që të tregojë se çfarë në të vërtetë është duke u pështjelluar brenda kësaj epruvete të gjallë, mbase vuajtjet unë po i përjetoj e jo ai, - duke qeshur i shprehu mirënjohje Suejbit.

Pasi shkëmbyen ca fjalë që kishin të bënin me gjendjen aktuale të Betimit, bisedat përsëri u shuan në monotoninë e përbashkët, duke i dhënë mundësi që Arbëri të paraqitet si prishës dhe thyes i asaj monotonie, që nuk përkonte fare me natyrën e dy shokëve të ngushtë, pavarësisht rëndesës së problemit.

Arbëri, i cili si zakonisht ishte në humor të mirë, ende pa u takuar mirë me shokët e tij, duke e thyer kështu edhe një rregull, që përkonte me të përshëndeturit për dore, i cili shërbente si hyrje për bisedat dhe veprimet e mëtutjeshme, të dyve iu drejtua me fjalët:

- Sa tandem i mirë që dukeni, aq mirë dukeni sa që i treti mund t'ia rrënojë këtë bukuri antike, ndaj unë si një njeri me material modern në mesin tuaj, mund të dukem sikurse biçikleta e Shkëlqimit në mes të gropave, - ha, ha, ha, si zakonisht plasi gazi prej batutave të Arbrit, duke e begatuar çastin e takimit me kesi lloj psherëtimash, që sinjalizonin se tutje bisedat do të rrëmbeheshin prej humorit.

- Por edhe gropat i kanë të mirat e veta. Kafshët dhe shpezët e gjitha llojeve pas shiut, pa mos u munduar fare mund ta shuajnë etjen nëpër ato gropa të mbushura me ujë, besa nëse ndonjëherë bëhet luftë nëpër këto treva, atëherë do ta kemi shumë lehtë të fshihemi prej plumbave, - foli Suejbi, mbase dëshironte që edhe ai të futej në oazën e shakave të Arbrit.

Porse, këto fjalë të Suejbit edhe pse të thëna krejt në spontanitet, sikur ylli polar që paraqitet si pikë orientuese e detarit, ashtu edhe kjo ndrydhje e shakasë, si duket dalëngadalë po e zbulonte të fshehtën e mërzi së Betimit. Kështu që fjalën

luftë, ai nuk mund ta gllabëronte dot, edhe pse s'ishte ndonjë fjalë e re në fjalorin e tij, por kësaj here me të ndërmendur fjala luftë, Betimi reagoi sikur ta ketë prekur dikush me mashë që me orë të tëra po nxehej në gacat që ishin përgatitur për përzhitjen e mishit, madje pas këtij ngacmimi sikur iu pështill diçka prej brenda dhe sikur i pëshpëritej diçka e panjohur nga jashtë, kësisoj i tëri humbi në vegim, por prapë duke mos e kuptuar plotësisht se çfarë në të vërtetë ishte duke ndodhur!

Ndonëse, mund ta parandiente se në Kosovë kishin filluar përgatitjet e para për një luftë çlirimtare, mbase familja e madhe Jashari, sikur po bëhej gati për kurban të këtij atdheu, duke udhëtuar kështu në një vend të përjetshëm që edhe vdekja do të vdiste, ngaqë çështja reale shqiptare ashtu po e kërkonte.

Në përsiatje të këtyre brengosjeve, shakave dhe mistereve, këta tre u ndanë, duke mbetur gjithsecili i kënaqur me bisedat që i zhvilluan.

Betimi si dukej, pas përmendjes së fjalës luftë, gradualisht filloi ta hedhë hapin e parë drejtë ndriçimit të asaj brenge, për të cilën nuk dinte asgjë, mbase nuk e dinte edhe si ishte mishëruar në përditshmërinë e tij, madje as si të degdisej prej saj, ndonëse ishte bërë një digë e çeliktë në shtegtimet e tija të mëtutjeshme.

2

Në mëngjesin e hershëm të fillimvitit 1998, Betimi me biçikletë po kthehej prej fshatit Orizare, pasi që mbrëmë kishte qenë mysafirë tek halla dhe nipat e tij. Nuk kishte shkuar bujshëm, por nipat e tij assesi nuk e kishin lëshuar, kishin dëshirë të loznin, të bisedojnë tema që përkonin me shkollën, me sportin e të ngjashme. Njëmend ishte krijuar një atmosferë tejet e këndshme te halla e tij, por Betimi sikur rrinte nën gjemba, ngase të nesërmen në ora dhjetë kishte për të shkuar në Shtip për të luajtur futboll, madje kishte edhe porosi të prerë prej trajnerit të tij, - Blerimit.

U merakoste se s'do të mund të zgjohet herët, aq më keq kur koha ishte vrenjtur, kohë e përshtatshme për gjumë, mjaft e padëshiruar për udhëtim, mbase atij me biçikletë i duheshin rreth

një orë e gjysmë, - për të arritur kështu në fshatin e tij.

Ai ishte zgjuar herët, ashtu siç e kishte parashikuar. E ngiste biçikletën me tërë forcën që e kishte, duke mos qenë fare i vetëdijshtë se edhe pesë orë kishte lojë në stadium të madh. Shtegtimi me biçikletë shkonte mbarë, derisa befasisht në të dalë të fshatit Vaksincë e sheh një kordon të policisë, thuajse e kishin kundërmuar qelbësin e prezencës së tyre, që ngjanin me ujkit e shastisur, të cilët me çdo kusht i kërkonin dhentë. Të mbushur përplot mllef e vrer, duke qenë tërësisht të zhveshur prej edukatës elementare që duhej ta kishte çdo trup i rendit dhe sigurisë, e ndaluan Betimin - ndonëse në atë kohë ai vetëm sa i kishte mbushur të katërmbëdhjetat. Sikurse ujkit e uritur pas qengjit të njomë, ashtu i ofrohen të gjithë atij, duke e frikësuar kështu së tepërmi, mbase paraprakisht ai nuk e dinte se çfarë kishte ndodhë brenda asaj nate.

Nuk i bëhej vonë fare, madje s'kishin kujt t'i jepnin përgjegjësi për artikulin e atyre sarkazmave, fyerjeve e provokimeve nga më të rëndat, duke e trishtuar kështu të tërin me tytat e automatikëve që ia drejtonin në kokë - ndonëse për ta shastisur të tërin, me majat e tytave i binin nga pak në barkë, duke e pyetur kështu - ku kishte qenë, ku po shkonte, pse në këtë mëngjes

të hershëm ka dalë, mbase për t'u informuar se ky kalonte aty pari për t'i vigjiluar ato bisha, në cilësinë e misionarit, si dhe duke mos e hequr fare prej gojës togfjalëshin e preferuar të atyre bishave - pjellë e dreqit, bashkëpunëtor i djajve, ...!!!

Në vorbullën e kësaj furtune, ai i tëri ishte i hutuar, nuk e dinte se ç'po ngjet me të, çfarë faji kishte bërë që t'i meritonte gjithë ato ofendime e lëndime trupore, çka kishte ndodhur brenda natës, kujt t'i ankohet, e kujt t'i drejtohet për ndihmë?!

Pasi ishin lodhur së torturuari, mbase bishat me pamje njeriu në atë mënyrë kishin vepruar, për ta shfrytëzuar kështu atë mëngjes të hershëm që ende s'kishin ku të shfryheshin, gjoja forcat e rendit dhe të sigurisë, njomësinë e Betimit e përdorën si shportë zmbrapsjeje, madje edhe si epruvetë për eksperimentet e mëtutjeshme që historikisht ia kishte endja sllavëve.

Pas gjithë këtij konglomerati lëndues, e kishin kthyer mbrapa atë, duke i bërtitur me gjuhën e tyre të brishtë "nazaaad", mbase Betimi shumë pak e njihte këtë gjuhë e cila gjithherë përdorej për fyerje dhe njollosje të shqiptarëve autokton, kështu që i ndrydhur prej asaj rrëmuje, filloi ta ngasë biçikletën drejtë fshatit të tij, duke i dhënë mundësi bishave që edhe më tutje të vazhdojnë me atë dramë tragjike dhe komike.

- O pjellë e mbrapshtë e shqiptarit, ne të thamë të kthehesh mbrapa, ndërsa t'i bëhesh kinse nuk dëgjove, - e qortoi rëndë njëri prej policëve, mbase i nervozuar së tepërmi ia goditi edhe biçikletën, ku goditja e rëndë e radhës u shoqërua me përplasje për toke edhe të Betimit.

Pa bërë fare zë, madje duke mos artikuluar as klithma e as pasthirrma, përkundër që ishte vështirë të përballohej në heshtje ajo torturë psikike dhe fizike, ai u kthye mbara, ndonëse e harroi lojën e futbollit, për të cilën agimin e asaj dite e kishte shndërruar në ankth të atij viti, mbase edhe në urrejtje të përjetshme të qenies monstruoze sllave.

Teksa po kthehej prej kësaj torture, përgjatë rrugës që të shpije për në fshatin Sllupçan, befas e sheh një veturë, që ende pa u afruar mirë nuk e njeh se kush ishte, vetëtimthi ofrohet vetura, kur pas pak, në afërsi sheh se ishte prindi i një shokut të tij të klasës, madje edhe vendas i Betimit.

Sakaq ndalet vetura, vendasi i tij ashtu i shqetësuar doli prej veturës, mbase në atë mëngjes të hershëm binte pa reshtur shi, koha ishte e vrenjtur, ende pa e pyetur për ndonjë gjë konkrete, bazuar vetëm në dukjen e tij të shkërmoqur, sheh se shumëçka nuk është në rregull, por assesi t'i shkojë mendja se policia mund ta kishte bërë gjerë në këtë hallë.

- Çka je katandisur kështu, ç'të ka ndodhur? - i merakosur e pyeti vendasi, - Ga Meti.

Pasi sigurohet se ky kalimtar i rastit qenka Ga Meti - prindi i shokut të tij, - Betimi nga e para ia filloi rrëfimit, por Ga Meti nuk mundi ta dëgjojë deri në fund, sepse e kishte kapluar një rrëqethje. Ndaj vetëtimthi atij ia mori biçikletën, e vendosi në bagazh dhe Betimit me një tonë jo të zakonshëm i thotë: - hyrë në veturë, mbase ai tashti gjendej në mes të dy zjarreve, - u frikonte edhe për veten edhe për Ga Metin, iu kishte mbushur mendja se bishat me uniformë nuk njihnin asnjë vlerë njerëzore.

Sidoqoftë, me insistimin e Ga Metit, ai futet në veturë, duke ia përsëritur kështu ngjarjen atij që sapo i kishte ndodhur.

Për pak minuta arrijnë në pikën policore, të cilën sapo e kishin improvizuar. Menjëherë e ndalin, ngjashëm si më parë, - ishin krejtësisht të tërbuar, njëri ia kërkon lejen e veturës, tjetri e pyet se kush është ky fëmijë si për gjynah, njëri ia kërkon letërnjoftimin, tjetri pasaportën, ndërsa njëri prej bishave mbrapa në veturë e sheh Kurain - librin e shenjtë të myslimanët, me përçmim ia kërkon atë libër, duke u bërë kinse nuk e njohin atë libër të shenjtë, - e pyet se çka është ky libër me kesi lloj kopertona dhe shkronja kaq të çuditshme?

Gjithashtu edhe ky ishte i mbushur përplot mllef kundrejt këtyre të marrëve, madje ishte pak më i sigurt, sepse edhe ai kryente punë legjitime të shtetit, pa iu trembur dot syri i tha:

- Ky libër quhet Kuran, brenda të cilit shkruan se ata që mëkatojnë e lodrojnë si t' u teket atyre, do të dënohen në këtë botë dhe në botën tjetër, se kur dhe si, vetëm Zoti e di, porse një ditë po! - iu përgjigj me plotë mëri Ga Meti.

Gjersa këta i përplaseshin mendimet, Betimi i strukur në veturë, priste kur ta nxjerrin sikur fluturake përjashta!

- Ha, ha, ha, mos vallë punoni si imam në fshatin ku terroristët fshihen, - pyet me ironi polici.

- Edhe unë ruaj diçka, mbase sikurse ju, por për dallim prej jush, detyrën e kryej duke mos i shkelur fare ligjet kushtetuese dhe para se gjithash ato njerëzore, - prapë iu përgjigj Ga Meti.

Pas kësaj përgjigje, sjellja e policëve si duket filloi të ndryshojë. Pasi e bërën një kontroll që i përkiste rutinës së bezdisshme, ia kthyen të gjitha dokumentet dhe e lëshuan, gjoja se fare nuk e vërejtën Betimin e strukur në folenë, i cili ngjante me zogun që sapo kishte shpëtuar së ndjekuri dhe së kapuri prej korbit të zi, ku vetëm para njëzet minutash nuk e kishin lënë të kalojë

atypari. Por, edhe pse bisha, ato prapë iu frikësonin shtetit - urdhërdhënësit të këtyre mizorive, ndaj kur kuptuan se shoqëruesi i Betimit ka një punë të rregullt në shtet, qoftë edhe punë modeste, ata e ndryshuan diskursin, që pak më parë i njëjti ishte i mbushur përplot me sarkazma.

Gjatë rrugës për në shtëpi, Ga Meti i tregoi Betimit se shkak i këtij "kongresi" policorë ishte gjetja e një sasie të armatimit sipër fshatrave tanë, mbase me ngulm po i kërkojnë aktorët e atij akti. Kësisoj aktorët i kërkonin në popullatën e mjerë, kurse aktorë ishin po ata që hiqeshin si spektatorë, ndonëse kishin filluar ta nuhasnin edhe erën e barotit në Kosovë.

Pas kësaj ngjarjeje, Betimi filloi dukshëm të humbasë kuriozitetin për futboll, mbase tutje ishte i prirë që vrullshëm t'i vërsulej materialëve gojore dhe të shkruara që kishin të bënin me historinë e popullit shqiptarë, histori e stërmbushur me raste të vërteta të gjenocidit sllav kundrejt shqiptarëve të pafajshëm. Më pas, me theks të veçantë interesohej se çka po ngjanë në Kosovë, e kishte shqetësuar shumë lajmi i vrasjes së familjes Jashari, prej gjyshit të tij, me kureshtje të madhe i dëgjonte rrëfimet për luftërat, që gjyshi i tij nuk përtonte dot t'i tregonte edhe raste konkrete të luftës, mbase me lot në sy, rrëfente për vëllain e tij - Salihin, ku i detyruar prej pushtetit

sllav, për t' u bërë kështu kurban i familjes së tij (kështu vetë Salihu kishte thënë) futet në luftë kundër gjermanëve, ku pas përleshjeve të rrepta të armatosura bie heroikisht, - jo heroikisht pse e vranë gjermanët e luftoi përkrah sllavëve, porse me këtë gjest ai e shpëtoi familjen prej internimeve dhe gjenocidit sllav, sepse në kohën kur familja Iljazi kishte marrë letër që njërin prej djemve ta dërgojnë në luftë, mes tjerash iu kishin kërcënuar me djegie të shtëpisë dhe dëbim prej vendit ku jetonin. Kështu rrëfente i përbotur gjyshi i Betimit, i cili përpos që e ndjente furishëm mungesën e vëllait, ai dhe vëllai i tij i vogël, tanimë i kishin mbi supe të tyre edhe dy djemtë jetimë të Salihit. Përkundër që gjyshi i tij, kishte kaluar nëpër shumë katrahura të llahtarshme, ishte pjesëmarrës i dy betejave të mëdha kundër sllavëve, i urrente skajshmërisht sllavët, të cilët me dhunë e kishin detyruar vëllain e tij të merr pjesë në luftë, ai prapë, për hir të ardhmërisë së djemve, mbesave e nipave, ngurronte t' i rrëfente ngjarjet deri në fund, mbase u frikonte që nipi i tij, do t' i tregonte dikujt për disa të fshehta të cilët vetëm ata i dinin.

Kësisoj, ai ende nuk mund ta perceptonte faktin që tanimë jetonte në një shoqëri demokratike, ku të fshehtat e dikurshme, tanimë nuk i përkisnin të fshehtave, mbase ai nuk e dinte se

vetë është duke jetuar dhe rrëfyer në sistemin demokratik. Por, problemi qëndronte në atë se kush kishte mundësi t'ia argumentojë se jetojmë në këtë sistem demokratik, ku liria e fjalës, e manifestimit të identitetit kombëtar dhe shumë liri të tjera ishin të garantuara me ligj, ndonëse plak i shtyrë në moshë, por qartë i shihte maltretime, dëbimet dhe skenarët e dhimbshme kundër shqiptarëve, pra ec e merr guxim t'i thuash se jetojmë në demokraci, që e drejta e shprehjes dhe e vendosjes janë të garantuara me çdo ligj.

3

Shtatori i vitit '98. Sikur me vrap vinte, thuajse kishte harruar diçka në duart e pastra të nxënësve, i cili në atë fillim të vitit shkollor, pandehte që ta kthejë sendin që vitin e kaluar e kishte harruar, por assesi t'i shkojë në mend se ajo që për një vit harrohet dhe brenda atij viti nuk kërkohet, i ngjan procesit të avullimit i cili kryhet pas të reshurave të shiut. Sidoqoftë, shtatori kish-te vendosur që nxënësit të mos i linte pasiv, sepse për shtatorin vetë përpjekja e nxënësve për të gjetur diçka të vlefshme ishte sukses, ngaqë pas kësaj orvatjes ata do të jenë të prirë drejt shpërblimit që natyrshëm i takonte. Nxënësit nuk do të kërkonin diçka tjetër, pos mbarsim të begatshëm për ditët që do të pasonin. Ata këtë mysafir, që edhe ashtu e dinin se patjetër do të vinte, e

mirëpritën ashtu siç mirëpritet një udhëtar i largët, që me vete pritej të sjellë ëmbëlsira të llojlojta, ngrënia e të cilave do të shoqërohej edhe me këshilla të arta.

Zilja kumboi për herë të parë, mbase me një zë të ngjirur, që tregonte se pushimi i tepërt mund edhe të dëmtojë. Por, e gjora s'kishte faj, fati i saj nuk varej prej asaj, por prej atyre që trumbetonin se fati duhet të udhëhiqet e jo të udhëhiqte!

Përnjëherë, sikur me shkop magjik, blerimi vrullshëm e mbuloi shkollën, duke e shoqëruar me lule dhe barna të llojeve të ndryshme, që vetëm botaniku mund ta dinte se sa lloj barnash kishte në atë mëngjes të freskët, porse mjaftonte për ata që nuk njihnin gjë nga botanika, ta shihnin shkollën përplot gjelbërim. Përsëri gjithë këtij sfondi të bukur, nxënësit dhe mësuesit ishin përthekuar edhe me emocione që lindën si rrjedhojë e luftës në Kosovë. Të gjithë ndjeheshin të mërzi-tur për vëllezërit andej gardhit, mbase ata qysh herët e kishin mësuar se shqiptarët janë një organizëm, ku për çdo gjymtyrë të shkëputur do të lëngonte i tërë trupi.

Këtë maksimë e përsëriste shpesh Betimi. Për fatin e tij të mirë, në fillim të klasës së shtatë i zbuloi shkaqet e atij mallëngjimi që rrodhi në përfundim të klasës së gjashtë. Mezi priste të

takohet me shokun e tij, Suejbin, që t'i tregojë se arsyetja për plogështinë dhe mallëngjimin e atij fundviti, kishte qenë parandjenja për gjendjen e rëndë në Kosovë.

- Mirdita Suejb, si jeni, shpresoj të jeni shëndosh e mbarë, - e përshëndeti Betimi.

- Të them mirë, - e përshëndeti Suejbi shkurt, të cilit rrudhat e ballit ia jepnin një fizionomi shumë shqetësuese, marrë parasysh gjendjen e rënduar në Kosovë, ngaqë në atë kohë vëllezërit e tyre po dergjeshin nëpër burgje dhe varre. Por, për hir të asaj që tashmë shoku i tij ndjehet mirë, edhe ai disi filloi të ndjehet pak më mirë.

- Në fakt, tani unë ndjehem shumë keq, njashtu sikurse ti, por për dallim prej vitit të kaluar, tanimë e kam zbuluar se për çka nuk isha mirë, tani jam i pastër prej enigmave vrastare, parandjenja e vitit të kaluar më është shndërruar në shpresë për fitore gjithëkombëtare, edhe pse ende jemi në prag të kësaj beteje, që në vete ngërthen shpërthimin e llavës përvëluese, llavë e cila me shekuj ishte grumbulluar në strumbullarin e quajtur padrejtësi dhe pushtim. Ndaj, të gjithë ne, pavarësisht moshës dhe obligimeve shkollore, duhet që ta ndjejmë veten sikurse gjendemi në skëterrën e luftës, - foli Betimi me një ton jo të zakonshëm, që dukej sikur prej brenda e detyronte dikush t'i thotë këto fjalë kaq të pjekura, edhe pse

dihej mirëfilli se ato fjalë nuk artikuloreshin prej një personi të pjekur, që dukshëm ngjasonte me kumbullat e pa pjekura, por që ishin të shijshme për shumicën e njerëzve.

- Është fakt i pamohuar se obligimet shkollore tanimë nuk mund t'i kryejmë aq sa duhet..., duke i mbetur kështu fjala në gjysmë Suejbit, ngaqë vetëtimthi, sikur hijet që tregoheshin nëpër legjenda, hyri në klasë njëri prej arsimtarëve me hapa krejt të pakontrolluar dhe duke e përplasur ditarin në bankë, i cili harroi edhe t'i përshëndes nxënësit, ashtu pra siç e kishin shprehur dhe rregull të gjithë arsimtarët, mbase ishte prekur shumë, kur e kishte dëgjuar Betimin duke thënë se, "tanimë edhe obligimet shkollore nuk mund t'i kryejmë aq sa duhet".

- Nëse me të vërtet dëshironi ta ndjeni vetën në luftë, dëshironi pra të mëshiroheni dhe mishëroheni me vëllezërit tanë andej kufirit, atëherë kontributi juaj më sublim do të ishte mësimi, të mësoni pandërprerë e me zell, kështu do të dëshmoni se me të vërtet ju brengoseni për vëllezërit tanë në luftë, - i qortoi arsimtari, mbase duke u dridhur, sepse nga brenda shpirti sikur uji në vorbë i vlonte, i qahej, ishte i entuziazmuar me vetëdijen e lartë të tyre, madje ju dhimbseshin nxënësit e këtushëm që me të vërtet po brengoseshin për nxënësit e atjeshëm. Gjersa po i

qortonte nxënësit, përnjëherë filluan t'i sillen vërdallë kokës mendimet për ata nxënës që në vend të mësimit, hapnin varre, i vajtonin prindërit dhe shokët e vrarë nga dora gjakatare serbe..., duke e lëshuar kështu shpejtas klasën, sepse nuk mundi të përmbahej dot prej lotëve, i cili nuk dëshironte që nxënësit ta shohin ashtu të përлотur.

Ndonëse askujt nuk i besohej se, edhe në vendin tonë çështja e arsimit do të venitej, mandej edhe përkundër këshillave të mësuesve e arsimtarëve që proklamnin se ata që do të tregojnë sukses të merituar nëpër bankat shkollore, do të llogariten sikur të kenë luftuar, mbase kacafytja e tyre me injorancën është luftë, djersa e derdhur gjatë mësimit është gjaku i dëshmorëve, si dhe ngadhënjimi mbi injorancën është fitore e përherëshme e luftës. Por më kotë e kishin arsimtarët e gjorë, asgjë nuk bënte fajde, qofshin edhe këshilla tejet ndikuese, mbase edhe prej arsimtarëve tejet të përgatitur për futjen e fjalëve në zemër, porse ata shtireshin se nuk e kuptonin se edhe zemra në ato momente ishte kapluar e tëra me dhembje për vëllezërit shqiptar, të cilët gjendeshin pranë përbindëshave, që të vinte turp se me këndë ishte duke ndarë thithjen e ajrit. Eh, sikur të kishte diçka tjetër për të thithur në vend të ajrit, vetëm e vetëm që ta pengonin puqjen e oksigjenit dhe dyoksidin e karbonit, duke bashkëpunuar kështu

edhe me bimët, rrënjët e të cilave vuanin për ujë, por përbindëshat të cilët nuk mund të duronin pa ujë as një gjysmë ore, çdo gjallesës sikur dëshironin t'ia privojnë gjitha elementet ushqyese që e mbajnë gjallë shpirtin e një krijese.

Arsimtarët për hir të asaj se nga dita në ditë binte niveli i arsimit, kishin vendosur të përdorin lloj-lloj metodash, vetëm që, nxënësit t'iu ktheheshin librit. Madje njëri prej arsimtarëve kishte propozuar që të gjithë nxënësit e të gjitha paraleleve të dërgoheshin diku për në ekskursion. Ky propozim, ashtu sikurse edhe proklamatat dhe propagandat e ngjashme, praktikisht nxënësit i hidhnin poshtë. Në fakt, arsimtarët formalisht jepnin kësi lloj propozimesh, sepse një gjë të tillë e bënë me zemër të thyer e me lot në sy, ngaqë me të vërtet gjendeshin ndërmjet dy krenarive dhe dy dhimbjeve.

Meqë çështja ishte ashtu siç ishte, atëherë njëzëri vendosën që përnjëmendtë t'i bashkëngjiten në vuajtje të gjithëve, mbase gjatë atij viti i kishin parasysh edhe lëshimet në vlerësime. Pothuajse në secilën orë, kuptohet krahas mësimit që ishte i paraparë me plan-programet shkollore, bisedohej rreth plagës së pambyllur shqiptare në Kosovë, ku masakrat nga dita në ditë vetëm sa u shtoheshin, duke mugulluar kështu sikurse manaferrat që me padurim prisnin të dhuronin

pamje të bukura dhe aroma të llojllojta, të cilët edhe mushkëritë i gëzonin, por ky mugullim nuk përkiste me këtë, por me gjakun dhe shuarjen e asaj që sapo kishte mbirë e lindur, të cilët padyshim që një ditë do të kërkonin përgjigje mbi shkaqet e këtyre privimeve monstruoze.

Për hir të asaj që quhej, “ruajtja e krenarisë kombëtare” disa arsimtar kishin organizuar tubime që i këndohej ushtarëve të UÇK-së, duke e pastruar një informatë prej terrenit lajkatar, që ishte përhapur nga disa qarqe të errëta, gjoja se në Kosovë po luftonin disa banditë dhe disa të kërkuar prej shteti për krime që fare s’kishin të bëjnë me patriotizmin. Kështu, ky lloj afirmimi te një masë e gjerë gjeti vend, ndërsa te masa tjetër, që historikisht ia kishte ëndja që konfliktet të zgjidheshin në mënyrë paqësore, nuk gjeti përkrahje dhe mirëkuptim, mbase ata harruan qëllimisht se me luanin në pyll nuk mund të jetohet, aq më tepër të pranohet gjumi se bashku me të.

Meqenëse ishin kohëra krize dhe pasigurie, koha dhe dita shpejt kalonte, mbase shumica e njerëzve, pothuajse tërësisht i kishin harruar brengat e përditshmërisë së tyre. Në atë kohë pak mendohej për veti, ndërsa shumë mendohej dhe punohej për vëllezërit e tyre andej kufirit artificial. Ishte një solidarizim i paparë, mbase kjo ishte edhe njëra prej shumë traditave shqiptare, ku

proverba e urtë popullore që më së shumti i shoqëronte ishte: “Miku i mirë shihet në ditë të vështira”, ndonëse në atë rajon kjo proverb e kishte gjetur shtratin e ngrohtë, për të bërë kështu një gjumë të rehatshëm.

4

Betimi në klasë të shtatë paksa e lëshoi mësimin, mbase nuk ishte i vetmi! Arsimtarët dhe stafi i shkollës, të gjendur përballë këtij fenomeni të vështirë, që patjetër e kërkonte elasticitetin, u detyruan të aktrojnë drama me skenar të nxënësve dhe të gjendjes reale që mbretëronte në ato treva. Rëndomë, këta nxënës nuk kishin humbur edhe aq në mësim, sepse si asnjëherë më parë e kishin mësuar historinë e popullit shqiptar, duke e gërshetuar kështu çështjen teorike dhe praktike. Ngjashëm kaloi edhe klasa e tetë, që të bënte përshtypjen e ujit që rridhte tatëpjetë, por që njerëzit dhe bimët për rreth s'kishin fare dobi, mbase pas një rrugëtimi të gjatë bashkohej me disa lumenj, duke marshuar kështu drejtë liqeneve, që për synim kishin detet dhe oqeanet. Edhe

veprimtaria e tyre këtë e synonte, por jo duke i emituar rrjedhat dhe synimet e lumenjve, sepse ky binjakëzim i synimeve kishte ndodhur krejt rastësisht, qoftë edhe pse gjërat e mëdha nuk kryhen në rastësi. Kështu që nuk kishte ndodhur rastësisht lufta, e as dëbimi i vëllezërve shqiptar nga Kosova, ngase ky zinxhir veprimesh i përkishte madhore, ndonëse për të ligishtin ishte zinxhir mallkimi e katrahure, kurse për të fortit që zemra i rrihte shqip, këtë zinxhir e kishin pritur me pa durim, mbase për një kauzë të tillë kishin punuar e flijuar tërë jetën.

Për dallim prej klasës së shtatë, kah fundi i klasës së tetë, kishin filluar me të madhe të vinin vëllezër e motra nga Kosova dhe Lugina e Preshevës, duke u stërm bushur kështu klasat me nxënës të të gjitha trevave shqiptare. Këtë vërshim të pazakontë me dinjitet e kishte gravituar edhe fshati Llojan, i cili ishte shndërruar në model dhe kallëp të mikpritjes, nikoqir të të cilit ishin vendasit e tij, mbase nuk bënë ndonjë gjë madhore, pos që në mënyrën më të mirë të mundshme u kujdeseshin për gjymtyrët e tyre.

Llojani është një fshat shqiptar që shtrihet në pjesën veriore të Kumanovës, në zonën kufitare me fshatin Miratoc të Preshevës. Për dallim prej fshatrave tjerë që natyrshëm kufizohen me fshatra apo shtete tjera, ky fshat kufizohet me

vetveten apo me vëllezërit e tij, që padrejtësisht iu aneksua pushtuesit sllav, andej e këndej gardhit. Në të kaluarën fshati ka qenë i vendosur në zonën kodrinore të shpatit të quajtur Kulishte, mbase me rritjen dhe zgjerimin e tij, tani ky fshat ka një pozitë rrëzë malore dhe fushore që e bën të afërt vetëm një kilometër largësi me fshatin Miratoc, pozitë e cila dëshiron të na thotë: “ç’të vyen afërsia kur në mes qëndron ushtria, ushtarë me dylbia dhe të gatshëm për kolorit barbaria”. Ky fshat përjetoi sprova të ndryshme kombëtare, por sprova e atij viti qartë tregoi se proverba, kurrë more vëlla për vëllain mos thuaj mbarova, tani do të duhej të jetësohet burrërisht në jetën e secilit. Banorët e këtij fshati ishin me të vërtet në një sprovë tejet të rëndë, ngase vëllezërit e tyre për ditë dhe me net të tëra po mbaheshin peng prej forcave maqedonase. Të dëbuarit ishin mbledhur në një skutë të një lugine, pranë së cilës sikur mburojë përmbi qëndronte faqja e pjerrët e malit të atij fshati, ku me ditë të tëra nuk kishin ngrënë bukë, si dhe të qarat e fëmijëve ta rrëqethnin lëkurën. Mbase edhe përsikaj kushteve që, edhe kafshët e egra do t’i refuzonin, proceset natyrore patjetër duheshin të rridhnin, ku s’kishte vonuar shumë, kur një grua shtatzëne që ndodhej në shpat të atij mali përplot vuajtje, e gjora e rrethuar prej përbindëshave, duke qenë larg të gjitha

kushteve elementare mjekësore, e lindi një djalë, ku s'vanoi shumë, në bashkëpunim me disa udhëheqës të fshatit, ia vunë emrin Shpat, duke ia pllakosur kështu një kujtim, që tërë jetën do ta brengoste, porse edhe tërë jetën do të ishte krenar dhe përgjërues për peripecitë e nënës së tij.

Atë izolim të panevojshëm, pavarësisht se çfarë ndodhte me të izoluarit, e çfarë pasoja mund t'i ndodhnin atyre, nuk e kishte bërë shteti fqinj, jo për diçka tjetër, por vetë ai në mënyrë barbare i kishte dëbuar prej vatrave stërgjyshore të tyre, thuajse ishin lodhur duke vrrarë e masakruar shqiptar, mbase edhe gjaku i tyre sikur kishte filluar t'i vinte te hunda, për t'i shporrë kështu gjithandej, duke shpresuar se kjo farë më nuk do të mund të pllenojë nëpër vatrat e tyre, porse do ta marrin botën në sy, duke i dhënë kështu shkas syrit të botës që t'i bëjë për vete, pra ashtu siç ai dëshiron, e jo ata. Të dëbuarit me dhunë ishin në zonën neutrale, që prej forcave të ushtrisë dhe policisë maqedonase mbaheshin peng me dhunë, duke e shfrytëzuar këtë rast edhe kjo fundërrinë e Titos, që shqiptarëve praktikisht t'ia tregoi muskujt e silikonit, porse ato nuk e dinin se kishin muskuj të tillë, fajin për këtë duhej kërkuar tek varri i Titos, i cili brenda natës në Jajcë të Bosnjes e kishte improvizuar këtë komb (të ashtuquajturin, komb maqedonas), duke i

hapur kështu telashe shekullore, përfundimi i të cilave do të ishte shuarja e kësaj ngrehine pa legjitimitet të popullit të atjeshëm.

Ata nuk i lejonin fshatarët të afrohen dhe të komunikojnë me vëllezërit e tyre. Porse shumë shpejtë rezultoi se gjithçka ishte e kotë, sepse ata harruan se shqiptarin mund ta vrasësh me plumb, por assesi përmes urisë, duke mëtuar që përmes urisë ta nënshtrojnë sa më mirë një popull të tërë. Me gardhin që e kishin krijuar forcat maqedonase, që të krijonin përshtypjen se ruheshin prej luanëve, të cilët priteshin në çdo moment t'i sulmojnë, treguan se janë frikacak, por që ëndërronin që një ditë të bëheshin trima. Por, ata përballë dhe mbrapa tyre s'kishin gjë tjetër, pos njerëz të cilët e kërkonin lirinë, shpenzimet e të cilëve nuk do t'i barte shteti, por populli i shkërmoqur me tatime ndaj atij shteti. Ky gardh artificial dhe i paguar prej tatimpaguesve të për-bashkët, hasi në rezistencë serioze të një gardhi të çeliktë e vullnetarë. Pothuajse i gjithë fshati u zgjua në këmbë, prefekti i Komunës dhe shumë vëllezër të fshatrave tjetër, që ky gardh i poshtër të thyhet e të zhbëhet, madje shumë shpejtë edhe u thye, bashkë me të edhe krenari e atyre që njerëzit i dukeshin si luana, duke e marrë kështu gjithsecili të paktën nga një familje nëpër shtëpitë e veta. Askush nuk bëri llogaritje financiare në atë

kohë, mbase mbetën të habitur edhe të ardhurit nga Kosova dhe Lugina e Preshevës për ato gjeste tejet sublimë. Në atë kohë nuk kishte mysafir, nuk kishte sende të ndara në pronësues apo përdorues, të gjithë ndjeheshin dhe trajtoheshin të barabartë. Madje, edhe nëpër shkolla nxënësit e trevave tjera u trajtoheshin të barabartë me nxënësit vendas, mbase të gjithë nxënësit ishin vendas, kështu mund ta shihje në bazë të trajtimit.

Tanimë të gjithë ishin vendosur nëpër shtëpi të vëllezërve të vetë, besa kishte shumë familje që asnjëherë nuk ishin njohur ndërmjet veti, por mjaftonte që çështja e luftës ishte e njohur dhe e pranuar prej të gjithëve.

Edhe familja e Betimit e kishte pranuar një familje për përkujdesje. Ai vetë digjej që s'po mund të merrte pjesë fizikisht në luftë, që po zhvillohej ndërmjet UÇK-së dhe forcave barbare serbe, por mosha e tij tepër e re, thuajse ishte bërë një digë e pa kompromis për jetësimin e asaj dëshire. Por, kur e shihte vetën se të paktën po mundohej të reflektonte përkujdesje ndaj të ardhurve, dukej sikur e ndjente vetën të liruar prej atyre kthetrave shqetësuese dhe atij thumbi, që sikur qukapik ia rrihte kokën çdo ditë. Sidoqoftë, e shihte vetën dhe shokët e tij se janë duke kontribuar për çështjen shqiptare, por assesi të ngopeshin.

Betimi, Arbëri dhe Suejbi, zakonisht pasi i kryenin orët e mësimi, u takoheshin me arsimtarë të lëndëve të ndryshme, për të biseduar kështu diçka privatisht, krahasuar me atë që mësohej në shkollë, ku një ditë befas në rrugë e takuan arsimtarin e historisë, ku ai dhe gjithë shokët e tij nuk kishin të ngopur dhe të ndalur së treguari për historinë dhe përditshmërinë e popullit të shumë vuajtur shqiptar. Ndonjëherë Arbëri si me shaka i thoshte: - me pas qenë ministër i arsimit, lëndën e historisë e kisha lënë vetëm kur kemi kësi lloj krizash, ngase në këto kohëra unë historinë po e shoh si shëruese, edhe pse dikur këtë lëndë e kamë konsideruar si përrallë, madje edhe pasi të përfundojnë këto luftëra, prapë mund të mendoj për lëndën e historisë si përrallë.

Ndërsa Suejbi, i cili gjithmonë heshte në fillim, i përshkuar me ca mërrola dhe lëvizje të pa koordinuara të duarve, gjeste këto që tregonin se ai do të përgjigjej rreth ndonjë sendi serioz që e brengoste, por këtë përgjigje do ta bënte të përzier me shaka.

- Po të isha unë profesor i historisë, pas këtyre fjalëve të Arbrit, do ta ngelja atë përgjithmonë, duke mbetur kështu në histori si nxënës i përjetshëm, kështu që nënat dhe gjyshet pastaj do të mund t'i rrëfenin para gjumit nipërve të tyre për këtë rast tejet interesant, se si ai i cili historinë

e quajti përrallë, vetë ai mbeti në legjendat e përrallave, pra përmes historisë kishte mbetur në histori! Betimi nuk ndërhyri konkretisht me ndonjë fjali apo replikë ndërmjet tyre, pos që i dëshiroi shokëve të tij, të bëhen ashtu siç e uruan vetën.

Në rrugë e takuan Nolin, i cili merrte zanatin për floktari. Pasi e pyetën se si po kalon, Suejbit i shkrepri në kokë një propozim. Propozimi përkonte me Betimin, që ai për hir të shokut të tij zanatçinj e fillestar, mbase edhe i kishte flokët e rritura, burrërisht ta thyej akullin i pari, pra të pranojë që ta qeth Noli. Ai buzëqeshi, kuptohet i erdhi mirë që edhe nëse gabon, nuk do të bëhet nami, sepse e dinte që shoku i tij do ta falte, ashtu rëndomë siç bëjnë prindërit kur fëmijët gabojnë.

Pasi Noli kujdesshëm dhe i mbuluar prej djersëve e qethi Betimin, për të filluar kështu qeshjet dhe shakatë e zjarra prej Suejbit dhe Arbrit. Ç'të shohësh në kokën e Betimit, flokët e të cilit të krijonin përshtypjen e atij që ngutshëm e kishte lëruar arën për të mbjell kështu qepë. Betimi këtë eksperiment e pranoi me gjithë qejf, ngase trumbetonte se nëse dikur Noli do të bëhet ndonjë floktar i njohur, i pari që do të japë intervistë do të ishte ai.

Pas atij ngazëllimi, i cili brenda atij muaji qe shoqëruar me ngashërime të shumta, të paktën

për pak çaste iu kujtua se nesër me të gdhirë
duhet të shkojnë në shkollë, kështu që pa humbur
shumë kohë vendosën që për pak çaste të takohen
me librin, takim i cili kryhej shumë rrallë, por siç
thoshte si me shaka Arbëri, - rrallë e përballë!

5

Suejbi hyri në klasë me një letër në dorë, rrëzëllimi i syve të tij e kishte pushtuar tërë klasën, pakujdesia e flokëve dhe rrobave që e përshkonin atë ditë reflektuan një pamje të çakërdisur ndër nxënësit. Në ndërkohë të gjithë nxënësit po e prisnin arsimtarin. Të gjithë e shikuan Suejbin çuditshëm, mbase nuk ishte natyra e tij që të futet në klasë i fundit dhe me një pamje tejet serioze, thujse kishte ndodhur diçka tepër e keqe, ndonëse askush nuk ishte informuar paraprakisht për ndonjë gjë të tillë. Për ta thyer këtë heshtje sa të frikshme aq edhe enigmatike, ngutshëm u zgjua në këmbë Betimi, duke mos e përshëndetur fare iu drejtua:

- Çka ke ore Suejb, ç'po ngjet me ty?

Pas kësaj pyetje, që e tëra ishte e shoqëruar me pasiguri dhe me frikë të pritjes për ndonjë

përgjigje të rëndë, edhe më tepër heshtja misterioze u thellua.

- Fillimisht i nderuari shoku im, duhesh të më përshëndesësh, madje jo vetëm ti, por të gjithë! - ia ktheu Suejbi, fytyra e të cilit i ngjante kohës para breshrit.

Sakaq, Arbëri duke mos e duruar këtë heshtje dhe pritje të frikshme, doli përpara nxënësve të klasës, mori një qëndrim tejet serioz, qëndrim që për të gjithë ishte pak i çuditshme dhe tejet i rrallë, mbase nuk ishte natyra e tij e atillë.

- Të nderuar të pranishëm, të nderuar ju nxënës të fshatit Llojan, e ju që nuk jeni prej këtij fshati, dje për fatin tonë të keq, shokut tonë Suejbit i ka humbur lopa në livadhe, ndaj sot Suejbi nuk mund të jetë në vullnet të mirë dhe për këtë arsye ai është vonuar, pra duke e kërkuar skaj më skaj lopën e tij, që ditëve të fundit shihej një ftohje e marrëdhënieve me këtë lopë, ku mund ta dimë ne, ndoshta prej mërzisë, apo prej privimit të së drejtës për ushqim të lirë, lopa në fjalë e kishte marrë rrugën e pakthimtë ..., - të qeshurat e zjarra ia ndërprejnë aktrimin Arbrit, që në fillim ky fjalim i bëri përshtypje të gjithëve se bëhej fjalë për diçka shumë të rëndësishme, por ec e dëgjo ndonjë gjë serioze prej atij.

Suejbi u përpëliti dhe u mundua të përmbahet prej urtësisë së kësaj skene, që edhe ai ishte

habitur se ku i kishte shkuar ndërmend aq shpejtë ta gjejë këtë kapërcyell deshifruar, por më kotë, edhe atë e kaploi gazi.

- Në rregull, unë jam i kënaqur që sadopak për një kohë shumë të shkurtër arrita t'i krijoj dy skena skajshmërisht të kundërta ndërmjet veti! – dëshironte të arsyetohet Suejbi, ngaqë tani ndihej ngushtë prej atyre nxënësve që nuk ishin prej fshatit të tij. Megjithatë, për të përfituar sa më shumë nga ndryshimi radikal i atij ambienti, ai nxitimthi iu drejtua shokëve e shoqeve të klasës:

- Habia që shumë shpejtë reflektoi te ju, s'ka fare të bëje me atë që paraprakisht e potencoi shoku ynë, por unë sot e kam përgatitur një fjalim, që ka të bëje me ngritjen e moralit për në luftë, dhe dëshiroj që sado pak të solidarizohemi me të përvuajturit e këtushëm, të cilët me mall e me zjarr në zemër i kujtojnë vatrat e tyre.

Noli, i cili në shikim të parë nuk ta mbushte dot mendjen se po flet diçka me domethënie të lartë, por pas pak mund ta vëreje, se fjalët që ai i lëshonte shoqëroheshin me një urtësi të mençur dhe të rrallë.

- Je shumë i vogël o Suejb për kesi lloj fjalimesh, aq i vogël sa s'mund ta marrësh me mend se çfarë katrohure është duke ndodhur në Kosovë, kërkoj falje por mos u mundo të lërosh

aty ku plugu mund të të tradhton - iu drejtua Noli.

Suejbi bëri një pushim, sikur mendohej të thotë diçka për të cilën nuk ishte i sigurt dhe i bindur sa duhej, sepse ishte përballë asaj situate që me të drejtë e kishte quajtur shoku i tij, katrahurë dhe përballë shokut i cili për nga natyra ishte paksa i ndjeshëm, por sikur me fshesë i largoi ato sorkadhe paragjykyese, dhe e ngriti kokën për të vazhduar kështu përsëri:

- Nëse ashtu qenka, d.m.th, unë qenkam i vogël për këso fjalimesh, atëherë urdhëro, mos nxito dot në rrekjen e këtij fjalimi të cilin unë mbrëmë tërë natën e kam përgatitur!

I zënë ngushtë Noli, fare pa u menduar shumë, doli përpara nxënësve, i shtrëngoi fort fletat, që tregonte se ishte i pushtuar prej emocioneve, mbase nuk ishte edhe aq i sigurt se në të vërtetë çka mund të kishte të shkruar në ato fleta, që me një shkrim tejet të bukur i kishte qëndisur Suejbi.

Por, s'vonoi shumë kur psherëtimat e të qeshurave e shkallmoi atë ambient që shëmbëllente prej aktiviteteve që s'linte përshtypjen se bëhej fjalë për aktivitete nxënësish të shkollave fillore. Kështu që, zëri i hollë dhe i ngjirur i Nolit nuk e përballonte dot përshkrimin e atyre

ngjarjeve rrëqethëse, sepse ai lexim kërkonte që zëri të inkorporohet në një sinkronizim të përpiktë me tematikën në fjalë.

Me kësi lloj veprimtarish dhe mirëkuptime shoqërore, nxënësit e plotësonin vonesën e ndonjë arsimitari, që në ato kohëra ndodhte shpesh që ora e parë të mbetej e lirë. Kështu trumbetohej që valët e dhembshme që shtegtonin në detin e trazuar, shtegtim që as përmes shenjave elementare nuk tregonte për përplasjen dhe shkapërderdhjen e atyre dallgëve në rërën e cila ishte gurosur prej nxehtësisë së diellit, mbase nxënësit bënë për-pjekje që përmes aktiviteteve të tyre të singerta, duke i pështjell me ca shaka të ëmbla, në mënyrën më të mundshme të lehtë të mund të arrijnë që deri diku t'ia largojnë mallin e flaktë atyre që ishin dëbuar pamëshirshëm prej shtëpive të tyre. Madje, kjo njëherit tregonte se sa ishin të vetëdijshëm dhe të pjekur për rëndësinë e këtij kombi të shumëvuahtur, edhe pse përshkruheshin si nxënës të moshës së re.

Mund të besohej se përgjithmonë ata të përvuahtur, do t'u jenë mirënjohës atyre nxënësve, nxënës që asgjë nuk kursyen nga vetja, madje për hir të thyerjes së heshtjeve mallëngjyese, këta ishin në gjendje të prodhonin lloj-lloj batuta e të improvizonin raste tejet interesante, mbase duke i përzier edhe me çështje të përnjëmendta. Nxë-

nësit e asaj shkolle nuk ishin mësuar prej dikujt se ashtu e kështu duhej sjellë me të përvuajturit, me të drobiturit dhe me të shkretët, por këtë virtyt e kishin fituar me lindjen e tyre, mbase nuk është thënë kot se virtyti nuk fitohet gjatë jetës, por lindë bashkë me jetën.

6

Dielli dukej se po ngrohte më shumë seç duhej, rrezet e tij kishin filluar padurueshëm të trokisnin nëpër xhamat e shkollës, ziles së shkollës nuk po i dëgjohej sa duhej zëri, përgjithësisht kishte filluar të binin kambanat e kushtrimit për përfundimin e vitit shkollor, vit që ishte i fundit për këtë gjeneratë të flijimit, për këtë gjeneratë, e cila asnjëherë nuk u përkul para sprovave, e që gjithmonë ishte krenare për punën që e kishte bërë. Ditët me shpejtësinë e rrymës kalonin, edhe pse gjithmonë ishte kështu, faktikisht, ky ishte një rregull i pandryshuar i Krijuesit të kësaj gjithësie, por rrjedhat e shpejta dhe të ndryshueshme brenda çastit, këto dhe fenomene tjera të ngjashme, këtij viti ia dhanë atë shpejtësi.

Mbase ishte traditë që në çdo përfundim të vitit akademik shkollor, të bëhet mbyllja e këtij kapitulli në mënyrë solemne, e në ambient kryesisht festiv. Por, atë vit, ashtu sikur edhe vitin tjetër, nxënësit e asaj shkolle vendosën ta përmbyllnin, duke mos bërë fare zhurmë, ndonëse atë vit kishin pak më shumë arsye për ta festuar përmbarimin e atij rrugëtimi, nga shkaku se ishte viti i fundit i arsimit fillor dhe kishte ndodhur një ngjarje, e cila ishte pritur gjatë, pra forcat ajrore të NATO-s gjatë atij viti, i kishin dhuruar Serbisë disa gurabija të papjekura, ku në vend të mirënjohtës edhe më tutje ata shprehnin mëri dhe trimëri karshi asaj aleance të fortë, e cila këtë kryeneçësi e kishte paguar me 73 ditë bombardime. Ndaj, me atë rast, shqiptarët si asnjëherë më parë, kishin përkrahje të plotë prej Amerikës dhe prej disa shteteve evropiane, tanimë ishte krenar çdo shqiptar, ngaqë për herë të parë, praktikisht ishin bërë miq me të fortit.

Edhe përsëri gjithë këtyre ngjarjeve që ishin shpresuese për gjithë shqiptarët, prapë nxënësit e klasës së tetë, kishin vendosur që, edhe atë vit të mos shkojnë askund në ekskursion, në mos për diçka tjetër, për hir të të rënëve - dëshmorëve në Kosovë.

Pasi iu shmangën çfarëdo lloj ahengut të zhurmshëm dhe të tepruar, në vend të këtij eveni-

menti që në vete barte edhe shpenzime të tepërta, ata në shenjë përshëndetjeje dhe solidarizimi me të gjithë shokët e shoqet, shfrytëzuan këtë tubim për biseda që kishin të bënë me çështjen aktuale, mbase ende askush nuk e dinte se si do të përfundonte ajo luftë.

Arbëri, si zakonisht për ta thyer heshtjen dhe gëzimin e strukur brenda të gjithëve, filloi të tregojë batuta të ndryshme, duke i dhuruar kësh-tu gjithsecilit nga pak disponim, madje edhe në situata të atilla e të paqarta, kishte nevojë për kësi lloj gazmendesh.

Këtë mozaik të kujtimeve interesante e filloi Shkëlqimi, i cili jo që tregonte diçka që të bënte për të qeshur, por e qeshura e tij gjatë tregimit të batutave, i bënte të gjithë çmendurisht të qeshin. Besa edhe Xhata nuk ia lëshonte dot rrugën për kësi lloj të qeshurash tejet atraktive! Të zhytur në atë thesar kujtimesh, sikur tentonin që për një çast, këta nxënës katërmëdhjetë vjeçar ta harronin atë paqartësi për të ardhmen e tyre, të paktën në fund, duke e privuar vetën prej çdo lloj organizimi, të kënaqen me batuta të ndryshme dhe raste interesante.

Shahini një tjetër shok i ngushtë i Betimit, kohëve të fundit epiqendrën e shakave e kishte drejtuar tek Noli. Mbase edhe Noli ishte një djalë shumë i sjellshëm, dallonte në disa pika prej

gjithë shokëve, ndonëse prej punës fizike të tepër ishte pjekur përpara gjithë shokëve, ishte pothuajse shigjeta më aktive kundrejt vajzave, mbase në atë kohë mund të cilësohej si më i vyeshmi ndër të gjithë nxënësit, ngaqë përpos vijueshmërisë së rregull në shkollë, ai merrte në fshatin e tij edhe zanat për floktari.

Shahini i cili nuk dinte të skuqej, kur ishte fjala për shpalosjen e ndonjë “turpi” përpara të tjerëve, pa ngurruar fare, të gjithë shokëve e shoqeve ia tregojë rastin, kur Noli i kishte folur një vajzës nga Kosova, që besa për shoqe të mirë e admironte, pothuajse secili.

Teksa një ditë Marzana nxitimthi shtegtonte për në shitore, Noli i kishte folur për gjatë rrugës, por ajo nuk ia kishte varur veshin dot, duke e detyruar Nolin që në rrugë t’i thotë:

- Pse moj s’po më flet? Unë jam Noli, shoku juaj i klasës!

- Ani “tije” po të flas! - ia kthen Marzana.

Kjo fjali ishte bërë epiqendra e gjitha shakave që mbretëronin ato ditë, por më vonë u kuptua se s’kishte gjë të vërtetë prej atij rasti, ishte ngjarje e shpikur prej Shahinit, por qëllimin e arriti, duke e skuqur Nolin dhe Marzanen, mbase ky rrëfim improvizues e shumë interesant, aq më interesant e bënte edhe rrëfyesi, përfundoi duke i mbajtur barqet të gjithë nga psherëtimat e të qeshurave.

Organizmi i atij tubimi me të vërtet kishte filluar ta merr harenë dhe gazin. Rrëfyesit që për nëntë muaj të tërë ishin fshehur në foletë e ndrojtjes, tanimë u gjendën përballë një shansi tejet të volitshëm, që këtej e tutje, ishte një rast i mirë që ndrojtjes t'i thonë më lamtumirë. Filluan rrëfimet edhe për Betimin, ndonëse përmes fizionomisë së tij, u shihte që edhe për atë të shkoqitet ndonjë ngjarje interesante, mbase nuk ishin edhe të pakta.

Mezi priste që Arbëri ta merrte fjalën. Me theks dhe interes të veçantë, tentonte të ndërhyjë kur ishte fjala për Betimin.

- Çfarë note Betim ke marrë në testin e matematikës? - fillimisht e pyeti Arbëri, për të dalë kështu te ngjarja, që Betimin e bënte të skuqej. Ju kujtohet kur mësuesi i matematikës e pyeti Betimin për notën e marrë në testin e matematikës, kuptohet ai e pyeti në besueshmëri, ngase fare mirë e dinte se Betimi dhe shtrembërimi i të vërtetës ishin tejet larg. Ndërsa Betimi që i dëgjojë shokët e tij për një gatim të një gënjeshtre të tillë, i tëri i mbërthyer prej emocioneve e gënjeu arsimtarin e matematikës. Përnjëherë arsimtari u zgjua prej ulëses dhe Betimit ia kërkoj testin. Për t'u zhytur kështu edhe më tepër në gënjeshtër, Betimi i tha: - testin e kam hedhur në koftor. Më vjen keq të nderuar shokë të klasës, - fliste Arbëri,

por kjo ishte një gënjeshtër e cila u shoqërua me një potpuri duartrokitjesh në faqet e Betimit.

- Është e vërtetë, ajo që rrëfen Arbëri, - ndër-hynë Betimi, por unë e pyes, vallë i kujtohet, atij kur Toni e kërcënonte për detyrat, frikë që mund të zhdukej vetëm nëse Arbëri ia kryente detyrat, mbase në atë kohë, Toni kishte forcë fizike, ndër-kaq ky kishte vetëm forcë logjike, kurse tash dyshoj edhe në këtë të dytën, sepse edhe kjo si dukej iu është avulluar prore.

Meqë ra fjala për Betimin, edhe Suejbi e shfrytëzoi rastin për të rrëfyer që diçka për atë.

- Në një të hënë, Betimi i kishte sjellë ca lapsa për t'i shitur në shkollë, - rrëfente Suejbi, mbase ky ishte i vetëdijshëm se për t'i shitur lapsët më mirë e më shpejtë, patjetër do të duhej që lapsave t'ia bëjë një reklamë sipërfaqësore. E mori një laps në dorë, e për të na treguar se sa ato lapsa përmbajnë elasticitet, ku ende pa e kapur mirë, iu thye lapsi dhe i mbeti në dorë, mbase ky mbeti si shtatore, duke u penduar kështu për reklamën dështuese, pse jo edhe për humbjen e një lapsi.

Për ta bërë edhe më interesant atë konglomerat rrëfimesh, iu bashkëngjit kështu këtij gaz-mendi të paharruar, edhe Gafurri (që tanimë nuk gjendet në mesin tonë, humbi jetën në një aksident automobilistik në Gjermani, - Zoti e mëshi-

roftë, ishte me të vërtetë një shok besnik dhe i dashur për të gjithë. Asnjëherë nuk do të ngurrojmë të shkoqisim kujtime për të) të cilin Batoni dhe Xhata e quanin “i gjati” që realisht ashtu edhe ishte.

- Gjersa luanim futboll me ekipin e Betimit, kundërshtarin e rreptë të Arbrit për sa i përket lojës e kam fjalën, Batoni dhe Xhata ishin aq në formë sa që, me këmbë luanin futboll, e me sy i shikonin modelet e flokëve që gjendeshin përreth stadiumit, - rrëfeu Gafurri.

Klithmat e të qeshurave dhe argëtimi i zjarrtë, atë ditë të fundit të atij viti shkollor ia venduan kapakun, kuptohet duke mos u ndje askush i ofenduar prej këtyre rrëfimeve tejet tërheqëse. Kësisoj, si çdo gjë që e ka fundin e vet, edhe këtij evenimenti të paharruar e të stërmбуshur me shkoqitje kujtimesh i erdhi fundi, fund që askush nuk e dëshironte, sepse ky njëherit nuk ishte edhe vetëm fund i atij viti shkollor, por ishte një ndarje, ku valët e jetës nuk dihet se ku do t’i dërgojnë shokët dhe shoqet, ndaj këtë ndarje askush nuk e dëshironte, madje e urrenin, por ç’të bësh kur koha dhe realiteti, të cilët domosdo e kërkonin vijën e tyre të natyrshme, nuk prisnin e as që toleronin dot.

Të gjithë shokët e shoqet u përshëndetën ndërmjet veti, ia dhuruan lamtumirën e fundit,

gjithsecili prej gjithkujt e kërkoi hallallin, ndonëse secili ishte i vetëdijshëm se këtë afërsi dhe harmoni, asnjëherë më nuk do të mund ta gjenin. Ashtu të përлотur, të pikëlluar e të emocionuar, ia dhuruan lamtumirën njëri-tjetrit, madje i përqa-fuan me admirim të flaktë edhe arsimtarët e tyre, që me të vërtet shumica prej tyre kishin qenë të dashur dhe edukator tejet të mirë.

7

Ditë e nxehtë korriku, që përshkohej me thatësi për rreth shtëpive, rrugë të zbrazura prej kalimtarëve, ndonëse shumica ishin strukur nëpër shtëpitë e veta që admironin hijen, hije që krijonte flladin e verës. Lufta në Kosovë kishte përfunduar, bashkë me të kishte lulëzuar edhe liria e shumë pritur me shekuj, liri për të cilën u derdh shumë gjak. Vëllezërit nga Kosova që para disa muajsh i kishin vërshuar rrugët dhe shtëpitë, pothuajse vështirë ishte të shihje ndonjë shqiptar prej Kosovës dhe Luginës së Preshevës në truallin e vëllezërve të tyre.

Ky boshllëk ndihej edhe tek vendasit, mbase për muaj të tërë ishin mishëruar me atë grumbull njerëzisht dhe bisedash. Megjithatë, mirë u bë, që edhe ata, tanimë filloi t'i ngrohë dhe t'i

ndritë dielli nëpër vatrat e veta, - kështu u shpreheshin fshatarët, jo ngaqë ishin mërzitur, por me të vërtetë ju dhimbseshin, sepse nuk ishte lehtë, madje as për një çast ta lësh gjithë atë pasuri në mëshirën e atyre, që asnjëherë s'kishin dëgjuar për fjalën mëkat.

Suejbi që nga dita e përfundimit të klasës së tetë, disi nuk ndjehej mirë, mbase edhe ai e kuptonte faktin se përfundimi i shkollës, disi do ta privonte në takime të rregullta me shokët, privim që nuk do të shoqërohet me ndonjë send tjetër, pos me plogështi e përtaci. Për ta sfiduar sa do pak atë amulli, ashtu si lulet që e kërkojnë shiun për gjallëri, vendosi që ta takon shokun e tij, Betimin, të paktën të bisedojnë rreth temës që përkonte me përzgjedhjen e drejtimit të ardhshëm. Pa humbur kohë, shkoi te shtëpia e Betimit, me zë të lartë dhe frymëmarrje herë të rregullt, e herë jo aq të rregullt filloi ta thirr atë, thuajse e ftonte për ndonjë gjë jo të zakonshme.

- Doli vëllai i vogël i Betimit, i cili nuk kishte nevojë ta pyes se pse kishte ardhur, ashtu nxitimthi i tregoi se - Betimi kishte shkuar në fushë për të punuar!

Për Suejbin, lajmi se Betimin nuk mund ta takojë menjëherë, që edhe një goditje shtesë, për ta fundosur kështu në ujërat e turbullta të monotonisë së asaj dite. Meqë edhe ashtu kishte dalë

prej shtëpisë, mbase dalja e Suejbit nga shtëpia përbënte një sfidë të vërtetë, ku dihej mirëfilli i prindërit të tij, i cili u merakoste paksa shumë për djalin e tij, sepse ai si më i vjetër dhe me përvojë e njihte mirë vendin ku është duke jetuar. Kështu ai vendosi ta thërras Arbrin, por më kotë, sepse edhe ai kishte shkuar diku mysafir, gjë që Suejbi paksa u çudiste me atë, ndonëse Arbëri nuk ishte edhe aq i dhënë që të shkon diku mysafir. Ç'të bëjë i gjori, u detyrua të niset për në shtëpi, duke e flakur kështu një shans për shëtitje dhe bisedime me shokë, sepse ishte i vetëdijshëm se posa të mbërrijë në shtëpi do ta sheh i ati, që mund të ndodhte që Suejbi të përshëndetet me shëtitjen e asaj dite.

Sakaq, fati e deshi që ende pa mbërritur në shtëpi, e takojë Betimin, i cili në ato momente ishte duke u kthyer nga fusha. Ehh, ky sinkronizim i mrekullueshëm, Suejbit ia kujtoi rastin që e kishin dëgjuar të premtën në xhami prej imamit të fshatit, se si një njeri bamirës kishte humbur rrugën, për t'u batisur kështu në shkretëtirë, të cilës nuk i dukej fundi, ku befas para tij sheh një pemë dhe nën atë pemë një pus me ujë, ...

Ngjashëm, edhe Betimi u gëzua kur e pa Suejbin, ndonëse i uritur për ushqim prej mëngjesit, ia bëri me dije të atit, mbase i ati i tij në këtë aspekt ishte më liberal, se do të ndalet me

Suejbin. Pa një pa dy, kërceu prej traktorit për t'u takuar kështu me shokun e tij, gjë që, edhe ai kishte nevojë të takohet me atë, në mos për diçka me rëndësi të posaçme, të paktën t'i kujtojnë së bashku vitet shkollore, vite që ishin të stërmbushura me mbresa të paharruara.

- Si je, Suejb, ku je nisur kështu të shkosh? -
i pari e përshëndeti Betimi

- Deshi Zoti e të takova, se vërtet nuk po rrihet në shtëpi, veçmas në këto ditë të nxehta, ku as romanet nuk po më lexohen, e lëre më diçka tjetër.

- Pothuajse edhe unë gjendem në një situatë të tillë, ku përtacia dhe dembelia janë bërë përditshmëria ime e pandashme, - ia ktheu Betimi, - por mos harro, se këtë dhuratë ngecjeje e morëm prej në klasë të shtatë, atëherë kur mendonim se me lëshimin dhe anashkalimin e çështjeve mësimore do të solidarizohemi me vëllezërit tanë, që gjendeshin në luftë.

- Tani plotësisht ke të drejtë, ashtu sikurse kishin të drejtë dikur arsimtarët tanë, të cilët me këshillat e tyre, me të vërtet dëshironin të na ndihmojnë, mbase e shihnin se ishim katandisur pas një ideali, që realisht, veprimtaria dhe mendësia jonë, kuptohet shikuar me dioptrinë e tanishme, po del se paska qenë digë për të ardhmen ai ideal që atëherë e konsideronim si parësor.

- Ahh moj kohë, që nuk kthehesh dot, të gjithë njeriu ka mundësi t'i blejë me para, por vetëm t'i je ajo që i sfidon edhe paratë, - klithi i dëshpëruar Betimi, madje jo rastësisht edhe Zoti në librin e shenjtë betohet në kohën, pajë, kujt t'i tregojë, krijesave sikurse ne, që për ta arsyetuar përtacinë tonë, krekoseshim gjoja se po bënim diçka sublime për vëllezërit tanë, - jo, jo kjo assesi nuk na arsyeton pushimin tonë të shumëpritur, mbase përmes asaj amullie mësimore, kam filluar të turpërohem edhe kundrejt pak atij kontributi modest që e kemi bërë, ngaqë të kalohen dy vite nën mjegulla, besa mund edhe të vdesësh prej ajrit të rënduar. Ehh, more shoku im i dashur, kështu për dy vite e lejuam vetën që të jetojmë nën ujin e turbullt, ujë që gjendej në një liqen të trazuar, mizorisht i rrahur prej furtunave tejte të forta, mbase ne edhe pas këtij rrymimi të pamëshirshëm pandehmi se kemi shpëtuar. Jo, jo, vaj halli për ne, të humben prore dy vite nuk janë pak, mbase janë vrasje të qëllimta të suksesit, - fliste me ngashërim e pendim Betimi.

Aq më shumë këta dy shokë artikulonin pendim, kur kujtonin dhe përllogaritnin begatitë e panumërta që i kishin humbur për dy vite radhazi, edhe pse këta provimin kombëtar e kishin dhënë, por obligimin tjetër, obligim që për ta ishin i ngjashëm me atë kombëtar, si dukej me

duart e veta e kishin krisur. Këta me pavetëdije e kishin imituar një njeri, i cili dikur moti kishte pirë ujë shumë, aq shumë sa që kishte ardhur në përfundim se pa ujë nuk jetohej, gjë që edhe ashtu ishte, uji është elementi i vetëm në jetë që mund ta mbaj shpirtin gjallë, mbase me gojën plotë kishte pohuar se - pa problem mund ta privojë vetën prej çfarëdo lloj ushqimi, më mjafton të kem vetëm ujë për të pirë. Por, i gjori kishte harruar se përsëri kësaj kërkesë të domosdoshme biologjike, njeriu duhet të ushqehet edhe me bukë, pemë e perime. Ndaj, askush nuk u habitë kur këtë njeri e panë të katandisur e të zverdhur, që ishte bërë një figurë e vërtet për laboratorët e mjekësisë dhe biologjisë, brinjët e të cilit shiheshin prej së largu.

Sidoqoftë, marrë parasysh se këta dy shokë, me kohë kishin filluar të mendojnë rreth evitimit të atyre pasojave, gjithsesi, kandili në fund të tunelit të errët, në bazë të brengave të tyre, kishte filluar të shihet sikur xixëllonjë, pra mjafton që të paktën po shihej sikur diçka.

Suejbi, i vetëdijshëm për gjendjen momentale të rënduar, që në vete ngërthente një pesimizëm të pa parë, pesimizëm që prodhim të vetëm e kishin tretjen e tyre nëpër analet e injorancës, në vend të këtij vajtimit qyqarë e të kotë, si duket filloi të mendojë rreth eliminimit të atyre

pasojave, duke i thënë lamtumirë atyre shkaqeve, sepse shkaqe të asaj natyre nuk kishin më, pra filloi të mendojë diçka pozitive, që do t'i ndihmoi në begatimin e sukseseve në të ardhmen, duke filluar që nga e sotmja, madje për një kohë menduan të mundohen t'i harrojnë edhe kontributet në luftën e Kosovës, e gjithë kjo për hir të sotmes dhe të nesërmes produktive.

- Të jemi më të drejtë në vlerësimin e kësaj amullie, - filloi t'i japë bisedës diskurs tjetër Suejbi, me ofshama, psherëtima, çoroditje dhe pas-thirrma, gjendja jonë që në shikim sipërfaqësor duket pa shtegdalje, nuk mund të përmirësohet kështu, ende jemi të rinj, nëse dy vite i paskemi humbur në sorollatje, atëherë t'i kujtojmë dhjetë vitet e kaluara, t'i jetësojmë dhe mbarësojmë këto vite që na kanë mbetur, sepse nëse kështu vazhdojmë, me ankime e rënkime, atëherë dy vitet e humbura, pa asnjë farë arsye, kuptohen vetëm me ndihmën tonë, do të lindin edhe më shumë kësi lloj vitesh dëshpëruese, që padyshim do të na shndërrojnë jetën tonë në një skëterrë, krejt kjo si rrjedhojë e dëshirës sonë spontane. Unë mendoj që duhet ndërpre këtë rrugëtim nëpër mjegulla, që frikohem se një ditë do të na fundos në gremienën gllabëruese të njerëzve injorant.

Sikur Betimit filloi t'i shndritë fytyra, prej këtyre fjalëve të mbushura përplot urtësi e

shpresë. Nisi të mendojë në heshtje. Njeriu mund të jetë i drejtë në kohën kur mendon vetëm me kokën e vet, duke iu shmangur çfarëdo lloj përballje me ndonjë mendim të çrregullt që mund të futet sikurse diversanti në kazermën ushtarake. Madje, filloi ta sheh vetën se sa i vobektë paska qenë në gjykimin e plogështisë së tij, dukshëm mendoi mbi atë se njeriu gjithherë, pavarësisht rastin dhe ngjarjen, duhet të konsultohet me dashamirët, me të vërtet bashkëbisedimi me dashamirët, pas këtij rasti filloi ta konsiderojë si një madhështi të pa zëvendësueshme.

- Është më se e vërtet kjo që e thua, në vend të përbaltjes së mëtutjeshme, nevojë e menjëherëshme e jona është që të fillojmë të pastrohemi prej asaj përbaltje, apo batisje në shtresën e tjetër të baltës së gjallë. Mbase me këtë do të arrijmë t'i mbulojmë dhe mbushim ato vrima që dikur as që i vërenim. Fjala bie, në vend që të lexojmë e mësojmë nga tri orë në ditë, për hir të së kaluarës pasive, e kamë fjalën pasive rreth mësimëve shkollorë, tanimë ne duhet të lexojmë nga gjashtë orë në ditë, duke e arsyetuar kështu edhe atë bren-gosje kundrejt vëllezërve tanë, pra tri orë do t'ia kushtojmë pasivitetit të kaluar. Kështu mund ta sfidojmë përtacinë, pengesën e suksesit, ndonëse përtacia hiqet sikur një trim, me krekosje pandehë se gjithherë na mund, jo pse neve na mungon

inteligjenca, porse neve na mungon vrulli dhe vullneti për mësim. Kështu që nëse do ta posedonim fenomenin e vullnetit, fenomene që e bëjnë përtacinë të frikohet që të na shikojë me dylbi, e të mos flasim më që të na del përpara, atëherë drita e diturisë, besoj që do të na bëhet mysafir i dashur dhe i përhershëm i yni. Në suaza të këtyre dy komponentëve të suksesit, kujtoi një thënie të Tomas Edisonin, shpikësit të poçit elektrik, i cili mes tjerash rreth suksesit të tij thoshte: “Unë kurrë në jetën time nuk kam qenë ndonjë gjeni, unë kam vetëm 1 për qind inteligjencë, ndërsa 99 për qind djersë e vullnet”. - me një tonë shpresues, citonte dhe fliste Betimi.

Për t’i qëndruar besnik kësaj bisede të mbushur përplot mençuri, pa humbur fare kohë, të shoqëruar me një vrull dhe entuziazëm të pa përshkruar, vetëtimthi ata u nisën nëpër shtëpitë e veta, për t’iu rrekur kështu fenomenit të leximit, për të cilin iu betuan dhe e premtuan veten.

8

Me një tonë të lartë të zërit, Betimi disa herë radhazi e thirri Suejbin, duke qëndruar kështu përpara dyerve të Suejbit, shprehi që prej kohësh e kishte trashëguar. Sigurisht se ashtu ishte edukuar, mbase traditë e tyre ishte që pa marrë leje prej të zotit të shtëpisë nuk bënë të hysh në ndonjë oborr të shtëpisë, qoftë edhe nëse shumë mirë mund ta njihnin njëri-tjetrin.

Pas pak doli Suejbi! S'kishte dalë menjëherë, nga shkakut se dhoma ku rrinte ai, ishte dhomë e izoluar mjaft mirë, po ashtu me dyer e dritare të forta, sa që krijohesh përshtypja e një simbolike të mbërthyer fillim e mbarim me metaforën që e kishin mësuar nëpër përralla të vjetra, ku bëhej fjalë për një plak, i cili ishte ngopur prej llomotitjeve të kota të njerëzve dhe për ta shpëtuar qenien e tij nga kjo rrëmujë fjalësh e zërash,

kishte vendosur të mbyllet prorre në kasollen e tij, duke u izoluar kështu tërësisht me lloj-lloj pëlhu-re të kafshëve, qëllimi i të cilit nuk kishte qenë mbrojta e tij prej kafshëve të egra, porse mbrojta prej zërave dhe cytjeve njerëzore.

- Mirëserdhe Betim! - e përshëndeti Suejbi, - ju lutem urdhëroni brenda.

Menjëherë pas përshëndetjes, fjalë hyrëse e takimit të tyre, ishte diskutimi rreth librave që ishin duke i lexuar dhe rrahja e përmbajtjes së atyre librave.

Edhe ata si qeniet e tjera njerëzore dhe jo njerëzore kishin nevojë për çlodhje, marrë parasysht energjinë e dobët të tyre në lexim, sepse kishin pushuar së lexuari një kohë të gjatë, si dhe gjerë të arritja e një qëndrueshmërie në lexim do të duhej kohë, veprime të cilët ta kujtonin shembullin e një personit që për vite të tëra nuk kishte vrapuar dot, mbase dëshironte të merrte pjesë në gara maratonike, por i gori kur ishte ballafaquar me ata që me vite të tëra ishin përgatitur për atë garë maratonike, tek pastaj iu kujtua se s'po bëka dot pa ushtrime të rregullta, sepse këtë po e kërkuaka synimi i dëshiruar, mbase për ta pllenuar arsyeshëm farën e hedhur në arë, është e nevojshme lërimi i thellë dhe mbarëvajtja e asaj are.

- Faleminderit, por kishte qenë mirë të dalim diku në natyrë, edhe më mirë kishte qenë,

që sot ta organizojmë ndonjë lojë futboll, që do të jetë një çlodhje e arsyeshme pas këtij intensiteti të leximit ose shoqërimit me librin, do të na bënte mirë kjo terapi, madje kishte qenë mirë që ekipin e Arbrit ta thërrasim, mendoj që do të bëhet një lojë shumë tërheqëse! – propozoi Betimi.

- Besa nuk e ke keq, madje shumë mirë që t'u kujtua kjo ide, ndonëse nuk duhet harruar edhe pjesën tjetër të trupit si pjesë përbërëse të organizmit. Nuk është thënë kotë se, "Koka e shëndosh në trup të shëndosh" - foli Suejbi i entuziazmuar rreth propozimit të Betimit.

Menjëherë pas këtij propozimi e thirrën Arbrin dhe shokët e tjerë. Me vrap u nisën për në fushë të futbollit, mbase mezi e prisnin një lojë të tillë, kishin kohë që s'kishin luajtur së bashku, kjo njëherit ishte edhe një shans për të biseduar dhe rrahur tema të frytshme.

Luajtën rreth dy orë, besa kishte qenë një terapi dhe disponim shumë i këndshëm për të gjithë, edhe pse kur loznin Arbëri dhe Betimi kundër njëri-tjetrit, loja nuk shpëtonte dot pa fjalosje, mbase dikush që shikonte prej në publikë, ishte i sigurt se këta më nuk do të flasin, por kështu pohonin ata që nuk i njihnin këta dy shokë, ngase ajo rrëmuje e krijuar prej tyre, ishte si rrjedhë e shoqërisë së ngushtë dhe pjesë e rëndësishme e lojës së futbollit.

Pasi e kryen lojën, të ulur në livadhin e mbushur përplot gjelbërim, të shoqëruar me melodinë e zogjve dhe me aromën e barishteve të llojllojta, lanë një takim tjetër, takim që preferohej të bëhej diku në pyll, temë diskutimi me theks të veçantë mendohej të jetë shkollimi i mëtutjeshëm dhe përcaktimi për ndonjë drejtim të caktuar, ku dëshira e këtyre shokëve të ngushtë dhe besnik, ishte që së bashku të regjistroheshin diku, pavarësisht konsensusin i cili për dikë mund të ishte jo i pranuar plotësisht, por përballë dëshirave të shumicës së shokëve, binte poshtë çdo lloj pakënaqësie. Me rëndësi ishte që ato së bashku të shkojnë në shkollë të mesme, madje ishin në gjendje ta sakrifikonin ndonjë drejtim të dëshiruar, vetëm e vetëm që kohezioni shoqëror në vazhdimësi të mund të mbahet i shëndoshë dhe i fortë.

9

Në mëngjesin e hershëm të ditës së shtunë, në kohën kur të gjithë shpendët, pavarësisht se cilës kategori i takonin - grabitqarëve apo pëllumbave, të gjithë po marshonin në qiell, ndonëse po marshonin edhe për patat dhe shpezët tjerë në tokë, veprime këto që e konfirmonin inteligjencën e shkëlqyeshme të tyre.

Derisa nuk filluan të reshurat e qeta të shiut, mendja e njeriut nuk arriti ta lexojë drejtë marshimin paraprakë të atij grumbulli shpendësh në qiell. Rrebeshi i shiut që e shoqëroi paraditen e atij fund muaji të korrikut, përpos që i gjallëroi të gjithë shpirtrat e shpendëve në tokë e në qiell, i gëzoi fushat e malet, kafshët e insektet, madje ai shi i qetë sikur i ujiti edhe shpresat e ardhmërisë së Betimit dhe shokëve të tij.

Pasi shiu përmes bukurisë dhe madhështisë së tij e bëri të vetën, tani rrezet e diellit përmes shëmbëllesës shumëdimensionale, filluan ta zëvendësojnë pjesën e dytë të asaj dite me po të njëjtën gjallëri e shpresë për të gjitha krijesat. Ky sinkronizmin i përkryer pa mëdyshje se s'mund të ndodhte në rastësi, pra mjerë për ata që e mohojnë për Krijues - Zotin e tyre! Ishte një mot ku njeriu shumë lehtë mund të frymëzohej për ndonjë gjë, mbase ishte kohë tejet e përshtatshme, thuajse e kishin porositur shokët e Betimit. Të gjithë ata e pëlqenin shumë kohën pas shiut, duke sikur të gjithë frymorët ndjeheshin të lumtur që u furnizuan me ushqim dhe shpresë për ekzistencën e mëtutjeshme.

Shkëlqimi dhe Noli i prisnin të kroi sipër fshatit, mbase edhe shtëpitë i kishin aty afër tij, ku prej këtij kroi e gjithë pjesa e epërme e fshatit u furnizonte me ujë të pijshëm, besa edhe shumë i preferuar prej studiuesve të ujit. Betimi dhe Arbëri, kishin shkuar që ta ftonin edhe Suejbin. Kështu vepronin sa herë që kishin ndonjë punë serioze, ku patjetër do të duhej të ishte i pranishëm edhe Suejbi, kështu që ftesa e shokëve të tij, do të mund ta lehtësonte daljen e Suejbit prej shtëpisë, mbase duke krijuar përshtypje të prindi i tij, se bëhet fjalë për një takim shokësh të nivelit konsultativ rreth arsimimit të mëtutjeshëm. Suejbi u

gëzua shumë kur i dëgjoi shokët e tij, ndonëse e dinte edhe tematikën që do të bisedohej në atë ditë të mbushur përplot energji e shpresë.

Shkëlqimi dhe Nolit iu kishte dukur se gjatë kohë kishin qëndruar te kroi, duke i pritur kështu shokët e tyre. Atyre nuk i kalonte koha, ngaqë për ta, kjo ditë reflektonte përplot emocion e huti, ishin tejet të vetëdijshëm se vendosja dhe përzgjedhja e drejtimit të duhur për shkollim të mëtutjeshëm, njëherit do të thoshte, edhe përzgjedhje e të jetuarit shëndosh në këtë jetë të përkohshme.

Bënte shumë vapë në atë pas dite, ishte një ndryshim tejet i shpejtë i motit, sikur çdonjëri dëshironte të futet nën ndonjë hije, hije që ishte shumë më e guximshme dhe më e fortë se njeriu, mbase ajo sypatrembur i dilte diellit përpara, duke e pllakosur tokën me produktin e vet, e jo me të diellit.

- Të ecim në drejtim të plepave, - propozoi Betimi, pasi dielli duke liruan kështu ngrohtësi të zjarrtë, dëshironte t'i hakmerret grumbullit dhe bashkimit të atyre mjegullave që pak më parë e kishin penguar që ta rrezatojë tokën, duke i lënë kështu plepat dhe lisat e gjata në marginat e qëndrueshmërisë së tyre.

- Nëse është kështu, atëherë dielli le të merret e t'u hakmerret mjegullave, e jo krijesave të gjora, siç jemi ne! - tha Arbëri.

Dukej se dialogu ndërmjet Betimit dhe Arbrit e kishte marrë formën prodhuese të rafalit me fjalë nga më të ndryshme, por pak para së të afroheshin te kroi, doli se dialogu në fjalë ishte zhvilluar vetëm sa për ta shkurtuar rrugën, ndonëse i mungonte ndonjë mjet tjetër që do ta bënte shkurtimin e rrugës.

- Ehe, sa shumë që po i ngjani trenave të shpejtë, do t'ju jem mirënjohës për këtë shkurtesë të rrugës, - u shprehë i ngazëlluar Suejbi.

Kur arritën te kroi, vendi ku e kishin lënë të takohen, filloi të frynte një puhizë e lehtë, mbase shkurret përplot gjemba dhe lisat e gjata filluan të fëshfërinin, duke krijuar kështu një melodi tejet të ëmbël, në shoqërinë e së cilës edhe zogjtë e malit filluan të kënaqen e ta marrin rolin e këngëtarëve, për të mos e lënë kështu atë melodi të ëmbël të atyre fëshfërimave pa këngëtar.

- Huu, sa shumë u vonuat! - psherëtiu Shkëlqimi.

- Jo, jo, gabim e ke, shumë shpejtë erdhëm, duart i lumshin atij që i zbuloi trenat me shpejtësi të madhe, - ngazëllehej Suejbi me humorin dhe filozofit astronomike të shokëve të tij.

Ende pa u takuar mirë, filluan me shakatë e tyre, duke rrugëtuar kështu përpjetë pyllit. Mbase, zakonshëm shakatë e tyre paraqisnin një hyrje në temë. Kishin marrë me vete, edhe ca ëmbëlsira, kështu për të grimcuar nga pak përgjatë asaj shëtitjeje, ndonëse qëllimi i se cilës nuk ishte shëtitja, por konsultimet për përzgjedhjen e drejtimit për në shkollë të mesme.

- Besoj që edhe ju paraprakisht keni zhvilluar biseda me prindërit e juaj rreth shkollimit dhe drejtimit të mëtutjeshëm, - tha Betimi, duke e bërë kështu një qasje në thelbin e bisedës.

Me këtë hyrje të shkurtër e domethënëse, të gjithëve iu bë me dije se gjithçka e kotë do të ishte, sikur asnjëri prej tyre të mos kishte folur me prindërit, ngase bëhej fjalë për një mirëmbajtje dhe sendërtimi të boshtit kurrizor për jetë, sendërtim që assesi nuk bënë të lihej vetëm në dorë të adoleshentëve.

- Po, unë kamë biseduar, - u përgjigj Suejbi, dhe se mendimi i prindërve të mi është ky, - të vazhdosh shkollën e mesme, jo vetëm sa për t'u bërë djalë me shkollë, por i shoqëruar gjithherë me elan dhe entuziazëm të mësosh, të mos ndalesh asnjëherë, të kesh parasysh faktin se prindërit e tu nuk u shkolluan aq sa duhet, për shkak se pushteti sllav në bashkëpunim me disa vasal të këtushëm, na privuan nga një gjë e tillë, ndaj

hendekun e këtij zjarri aktiv, vetëm ti me punë të zellshme mund ta shndërrosh në ujë aktivë e shërues, ku do të kemi mundësi që edhe prushin e mbetur nga ai zjarr i përmotshëm ta shuajmë, mbase përmes këtyre shtegtimeve të shëndosha do të mundin që edhe atë prush t'ia hedhim në oborr atyre që na pllakosën verbërinë në vend të dritës.

Tanimë biseda kishte hyrë nëpër kanalet e seriozitetit, mbase pas pyetjes së Betimit rreth konsultimit me prindërit, si dukej vetëm Noli mbeti paksa i hutuar.

- Unë t'ju them të drejtën, rreth kësaj teme, shumë herët kamë biseduar me prindërit e mi, porse i shoh sikur të ndrojtur në ndonjë përgjigje përfundimtare, jo pse ata janë kundër shkollimit - assesit, por druajnë se po e ndërpres zanatin që jam duke e mësuar shumë mirë, madje edhe ju e dini se familja ime, sa i përket çështjes financiare nuk qëndron mirë, mbase e tërë familja mua më shohin si shpresë të ndritshme, dhe dritë në fund të tunelit të errët, - i ngushtuar dhe me dridhje të zërit foli Noli.

Prej gjithë shokëve, Arbëri ishte në një pozitë më të volitshme financiare, ndaj temat që në vete ngërthenin mjerimin social e brengosnin, njashthu ia përkujtonin të mirat materiale që i

gëzonte, duke e përkujtuar dhe detyruar që të jetë falënderuar kundrejt këtyre begative.

- Unë me sa e di, shkolla e mesme nuk shoqërohet me shpenzime aq të mëdha, ndaj mendoj se me pak të ardhura njeriu mund të shkollohet, besa ata që kanë pak tokë, mund të kultivojnë diçka, kështu të sigurojnë pak të ardhura, e t'ia bëjnë të mundur fëmijëve të tyre, të paktën të mos mbesin pa shkollë të mesme, sepse një ditë dëgjova prej disa burrave të cilët hiqen si politikan, gjoja se edhe pak vite, as pastrues nuk do të pranojnë pa shkollë të mesme, - foli Arbëri i zemëruar me një tonë qortues ndaj atyre që nuk ishin në gjendje të flijonin gjithçka për shkollë.

Kështu fliste ai, ngase për fatin e tij të mirë, gjerë tani asnjëherë nuk kishte pasur ndonjë krizë të theksuar sociale, mbase e kishte vështirë edhe të bëjë perceptimin e atyre që me të vërtet nuk kishin të holla as për gjëra elementare, të mos flasim për ndonjë send tjetër, madje kur kihet parasysh fakti i numrit të madh të anëtarëve të familjes, të gjithë të papunësuar, të ngujuar në një shtëpi të vetme, ndonëse shumicës së djemve e vajzave t'i ketë ardhur koha e martesës, kështu të gjendur përballë kushteve tejet të komplikuar, prindërit e gjorë as që mund të qanin kokën për shkollimin e fëmijëve, e lëre më të flasin të qetë e ngadalë për ndonjë drejtim të mundshëm.

Ndërkaq Shkëlqimi, i cili ishte më pragmatist për nga karakteri, duke e luajtur rolin e zgjidhje-gjetësit, ndërhyri duke thënë, - besoj që, ne të cilët jetojmë në fshat e kemi shumë lehtë. Pothuajse secili prej nesh i ka më së paku nga dy hektar tokë, ku prej tokës në fjalë, që fatmirësisht në vendin tonë kjo tokë është tejet pjellore, mund të kultivoni lloj-lloj rendimenti që ndikon në rritjen e begatisë bujqësore, pastaj çdo familje, krahas epërsisë së prodhimeve bujqësore, mund të ruaj më së paku nga dy lopë për qumësht apo për mish, duke krijuar kështu një klimë deri diku të favorshme të të ardhurave materiale.

Ky propozim i Shkëlqimit, nuk ishte i panjohur në fshat, mbase edhe i praktikuar dukshëm, por vetëm si propozim teorik ishte fare lehtë të bëhet, madje tingëllonte si tepër i gjallë, por faza e jetësimit të këtij propozimi nuk ishte e lehtë, aq më shumë kur merrej parasysh, diskriminimi që pushteti sllavo-maqedonas ia bënte, veçmas bujqve shqiptar, duke i privuar prej çfarëdo lloj subvencioni shtetëror.

- Me vend flet Shkëlqimi! - pohoi Betimi, por shumë pavend punon pushteti kundrejt shqiptarëve që gjenden të hutuar përballë kësaj politike bujqësore. Jam i sigurt, ashtu siç vepruan historikisht shqiptarët, se ne si popull dimë ta organizojmë jetën ekonomike, politike, juridike

dhe kombëtare edhe në vija të ndara prej shtetit. Që moti jemi anashkaluar prej pushtetit, përpos atyre që pranuan besnikërisht t'i shërbejnë këtij pushteti, fundi i të cilëve gjithherë ishte humnera e tmerrshme. E jona, kuptohet më shumë e prindërve tanë, mbetet që të gjendemi suksesshëm edhe përballë kësaj anarkie e diskriminimi shtetërore, ku të gjithë institucionet e shtetit janë të stërmbushur me joshqiptar, ende Universiteti i Tetovës gjendet mes dremitjes dhe zgjimit, ku pushteti absolut i sllavëve dëshiron që me çdo kusht përmes padrejtësive, mbylljes së shkollave në gjuhën shqipe dhe të udhëhequr prej shqiptarëve, të mund më lehtë ta venit zërin e arsyes shqiptare.

Këta si duket, sidomos pas këtij fjalimi të Betimi, i cili qe përplot pezëm e mllef për padrejtësitë dhe torturat që ishin sinonim i shqiptarëve, diskutimi mori diskurs tjetër, krahasuar prej atij që ishte në fillim, mbase edhe për të cilin ishin tubuar.

Bisedat, propozimet dhe diskutimet, që tanimë kishin marrë kahe të ndryshme e mërmëritëse, vetëm paralajmërimi i muzgut sikur i tha mjaft më për sot, duke ia bërë praktikisht me dije se tanimë duhet të largoheni prej pyllit, ndonëse trumbetohej t'i thuhet se tanimë duhet të largoheni prej këtij vendi, sepse koha juve ju iku, duke

mos vendosur asgjë konkrete, tashmë ky vend duhet të zëvendësohet me ujë që vetëm do të ulërinin, gjuhën e të cilëve, nuk e merr vesh dot njeriu, mbase thelbi i ulërimave mund të jetë edhe i ngjashëm me thelbin brengave të njeriut.

10

Betimi nuk ndjehej mirë, e ndjente vetën të dërrmuar, sidomos kur kujtonte se ndoshta nuk mund të vazhdon shkollën e mesme së bashku me shokët e tij të ngushtë. Për ta larguar sadopak vëmendjen prej paragjykimeve që lindnin vetëm dëshpërime, filloi të mendojë rreth gjeneratave që ishin para tij. Ai mendonte se shoqëria e ngushtë që e admironte shumë, mund të ballafaqohet me fillimin e fundit, atëherë kur ata më nuk do të jenë së bashku edhe në shkollë të mesme. Mbase nuk kishte nevojë që të mendoj dhe merr shembuj e raste të ndryshme rreth këtij preokupimi, kur një dëshmi se shoqëria do të jetë në kohezion, e kishte tek vëllai i tij i dytë, ku edhe pse ai kishte shkuar në një drejtim dhe vend tjetër për ta kryer shkollën e mesme, prapë me vëllain e madh të Arbrit, kishin mbetur shokë shumë të ngushtë.

Përkundrazi, në çdo fundjavë ata takoheshin e shkëmbejnë biseda nga më të ndryshme, përmes të cilave tentonin që sadopak t'i zëvendësonin ato ditë që nuk ishin parë. Në përsiatje dhe shtjellime të këtyre mendimeve, ai disi filloi të ndjehet më i lirë, më entuziast rreth çdo vendimi të shokëve të tij. Aq më shumë kur kujtonte fjalët e mësuesit të tij se “shoku dhe miku nuk duhen vetëm në prezencën fizike, pra në prezencë të syve, por ato duhen e nderohen, ndoshta edhe më shumë, në mungesë të tyre, sepse pikërisht kjo njëherit mund të jetë edhe një sprovë sublimë, rreth asaj, se sa shoku apo miku do të jetë në gjendje t'i mbrojë interesat e juaja, duke mos qenë ju prezentë”.

Falë kësaj retrospektive të begatshme e bërë në kohë dhe vend të duhur, Betimi filloi ta shohë vetën më të përgatitur në aspektin psikologjik, paraprakisht shihej se e kishte shtruar rrugën me material aq të fortë, sa që nuk i bëhej vonë, edhe nëse kalimthi këndeji pari mund të kalonte ndonjë kamion i rëndë, mbase aq mirë e kishte shtruar këtë rrugë, sa që edhe prej gërvishtjeve më të vogla dhe tendencioze do të mund të mbrohej.

Sikur i gjori për një çast harroi se problem dhe preokupim i tij, nuk është vetëm vazhdimi me çdo kusht i shkollës së mesme bashkërisht me shokët e tij të ngushtë. Mjerisht, përsikaj këtij

preokupimi, në vendin ku jetonte Betimi kishte edhe shumë probleme tjera, sa që parimisht, preokupimi i Betimit as që vinte në shprehje si problem i drejtë dhe i arsyeshëm. Por, kështu ndodhte me adoleshentët, ku për një moment aq shumë u brengosnin për gjendjen e mjerueshme shoqërore dhe kombëtare, kurse për pak çaste sikur tërësisht e harronin atë konglomerat problemesh.

Në kohën kur moshatarët e tij të kombësisë tjetër po rreziteshin e argëtoheshin buzë detit, mbase këtë e kishin bërë pasi që e kishin përzgjedhur drejtimin e ardhshëm të shkollës së mesme, ku njëherit ky peshqesh, që Betimi me shokë as në ëndërr nuk mund ta shihnin, ia kishin bërë prindërit e tyre, të cilët ishin gëzuar tej mase për mbylljen e një kapitulli të frytshëm, si dhe fillimin e një etape të re, që fuqishëm besonin se edhe kësaj etape do t'ia dalin frytshëm, për të vazhduar kështu me ciklet tjera të pandalshme të suksesit. Normalisht, këta as për së afërmi nuk i kishin hallet e njëjta, qoftë edhe nëse jetonin në një shtet të përbashkët e udhëhiqeshin prej të njëjtit kryetarë e kryeministër të shtetit.

Nuk është thënë kotë se të mos dish ndonjëherë është shumë mirë! Këto lukse, edhe pse zhvilloheshin në një vend të vogël e të përbashkët, prapë Betimi dhe shokët e tij, nuk mund dot t'i vërenin, sepse jeta e tyre rreth e përqark ishte e

mbërthyer me probleme, derte dhe çështje të cilat urgjentisht kërkonin zgjidhje, duke mos munduar që ta gjejnë atë zgjidhje as pas orvatjeve të shumta dhe të lodhshme.

Ç'të bësh, kur para shumë viteve, Titoja brenda natës ia kishte zgjidhur çështjen kombëtare, kështu të paktën pandehnin ata, duke ia rumbullakuar Milloshoviqi krijimin e shtetit unitar, i cili qe shkëputur prej ish-Jugosllavisë pa asnjë gjemb në këmbë. Kurse për gjeneratat e ardhme të atij kombi të improvizuar, ato ngjarje kishin kaluar nëpër analet e historisë së tyre, ku vetëm në cilësinë e përrallëzave mësonin rreth atyre shtegtimeve. Kështu që, fëmijëve të tyre, si rrjedhojë e asaj që shteti ku jetonin i shpjegohej sikur vetëm i tyre dhe i tëri i thurur me më të mirat e mundshme të kësaj bote, ata assesi nuk mund ta perceptonin se në këtë shtet e në fund të këtij shekulli, mund të ketë njerëz të cilët ngurrojnë të vazhdojnë shkollën mesme, jo për diçka tjetër, por për shkak të kushteve të rënduara sociale.

11

Pas orvatjeve të shumta që Betimi i kishte bërë, që të paktën përmes gjumit të mund të largohej prej atij vargmali me plotë shtigje, mbase duke mos e ditur se cila rrugë të shpie në dritë, në ato pak orë që kishin mbetur, ai e kishte bërë një gjumë disi të shqetësuar.

Zëri i gjelit e zgjoi nga gjumi, që dukej se edhe më tepër ishte rraskapitur, sikur me vite të tëra të kishte parë një ëndërr, ëndërr e trishtuar që s'kishte dot të sosur.

Pas pak nëna e tij e thirri për të ngrënë mëngjes.

- Mirëmëngjesi nënë, - e përshëndeti nënën Betimi

- Mirëmëngjesi biri im, - si kishe fjet?

- Të them oj nëna ime mirë, sepse qysh në mëngjes po e ndjej vetën të këputur, - pa dashje u ankua Betimi.

Nëna e tij, kohëve të fundit e ndjeu se diç nuk është në rregull me Betimin. Ishte frikësuar se mos vallë e kishte dëgjuar babanë e vet, duke i thënë asaj se: - Betimi është mirë të mos vazhdojë tutje shkollimin, në vend të kësaj është mirë që të vazhdojë ndonjë zanat, mjaftojnë që dy vëllezërit e tij, të mëdhenjtë të kryejnë shkollë. Aq më shumë kjo ide vinte në shprehje dhe forcohej, kur merrej parasysh fakti se Betimi dy vitet e fundit e kishte lëshuar mësimin.

- Nuk është ndonjë gjë e jashtëzakonshme të mos bësh gjumë të rehatshëm, jemi njerëz dhe të gjithëve gjëra të këtilla na ndodhin, mbase nëse dëshironë që gjumi yt të rrumbullakohet me një petk rehabilitues dhe të pastër, atëherë mos iu shmang faljes së namazit të sabahut, sepse pikërisht në atë mëngjes të hershëm mund ta gjesësh begatinë e ditës vijuese dhe rehatinë e natës që sapo e palosi Krijuesi ynë, për t'i bërë kështu nder dhe vend ditës, - ia ktheu nëna e tij.

Betimi këtë mishërim dhe këshillë të nënës, për të mos e humbur diku nëpër sirtarët e harresës, u mundua që ta shënojë në formë të konceptit në pjesën e trurit ku ruhen gjatë gjërat me vlerë,

gjëra që herët ose vonë do të bëzajnë për një jetësim praktik.

- Babai ku është? - pyeti Betimi.

Dëshironte më hollësisht të bisedoj rreth shkollimit të mëtutjeshëm dhe drejtimit përkatës. Dertin e kishte te shoku i tij - Noli, që për arsye të zanatit dhe kushteve të vështira sociale, ndoshta nuk mund të vazhdonte shkollimin, mbase i gjori nuk arriti ta nuhasë se edhe vetë ai gjendej ndërmjet këtyre turbulencave.

- Qysh herët doli në qytet për të blerë vajë, ngase mbrëmë përmes televizorit u njoftuam se gjatë kësaj jave do të ngritët çmimi i vajit. Të duhet për diçka? - ia përgjigj dhe e pyeti nëna e tij.

Betimi filloi të shqetësohet edhe më tepër rreth gjendjes së përgjithshme të përkeqësuar sociale, e cila s'kishte të përmirësuar. Lajmet e mira, thuajse kishin humbur prorre, të cilët kërkoheshin me kërshtëri prej gjithsecilit.

- Mendova të bisedojë më konkretisht me babanë, në lidhje me përzgjedhjen e drejtimit, - ia ktheu Betimi.

Betimi ishte i sigurt se do të vazhdojë shkollën e mesme, ndaj nuk pandehte të thotë se e kërkon babanë që të bisedojë më hollësisht rreth drejtimit, e kurrësi të mendojë rreth faktit se a do të vazhdojë shkollimin tutje, apo diskursin e tij kualifikues ta orientoj në ndonjë zanat, mbase

ishte një kohë ku mbretëronte një pesimizëm i skajshëm ndaj përzgjedhjes së profesioneve, zgjedhja e tyre zhvillohej nën një pasiguri momentale dhe pranë një të ardhme tejet të dyshimtë.

- Pasdite, ndoshta babai do të vjen, - ia ktheu nëna e tij, kurse Betimi i tregoi se do të del pak.

Pa ngrënë mirë mëngjes, nxitimthi doli nga shtëpia Në atë kohë, të qëndruarit në shtëpi ishte bërë një monoton e paparë. Dalja prej shtëpisë, sikur e amortizonte dhe rehabilitonte gjendjen e pasigurt në vend. Shtegdalja prej atyre mishmasheve të shumtë, gjithnjë e më shumë kërkohet në rrugë dhe në biseda ndërmjet shokëve. Thua jse shtëpia ishte shndërruar në strofull të akullt, ku shfrytëzohej vetëm për gjumë, ndonëse edhe gjumi në shtëpi bëhej i mbushur përplot shqetësim.

Nëna filloi të mendojë rreth entuziazmit të Betimit, për sa i përket shkollimit. Mbase, duke menduar për fatin e mëtutjeshëm të Betimin, pa dashjen e saj, iu kujtua koha kur prindërit e saj, kuptohet - bazuar në traditat e mbrapshta që mbizotëronin në atë kohë, e privuan prej shkollimit të mëtutjeshëm, duke e privuar kështu prej gjësë më të shtrenjtë në jetë - diturisë, në mungesë të së cilës ishte ndier shumë e dëshpëruar, veçmas kur i shihte moshataret e saj të kombësisë tjetër, seç udhëhiqnin me shqiptarët pamëshir-

shëm. Kishte pasur përvoja tejet të hidhura, ku nëpër spitale e administratë nuk u jepje tretmani i duhur, mbase i konsideronin edhe shumë të prapambetura e injorante, duhej që pesëdhjetë motra dhe gra shqiptare të ndershme, t'i qëndrojnë gati-tu një gjysmë lakuriqeje të kombësisë tjetër, në dukje dhe sjellje tejet e pandershme, porse mjerisht kishte gravituar asi lloj privilegjesh, sepse ishte e shkolluar, madje jo vetëm e shkolluar, por ato i kishin edhe disa përparësi tjera që nënat dhe motrat shqiptare nuk i posedonin.

Askush nuk dëshironte që ta ketë fatin e saj dhe të shoqeve të saja, ndaj vendosi që të bisedojë me burrin e vet, që pavarësisht se dy djemtë e tyre ishin duke e vazhduar shkollimin, patjetër dhe gjithsesi edhe Betimi duhet të vazhdojë shkollën, jo vetëm shkollën e mesme, por edhe fakultetin e më lartë. Dëshironte që atë boshllëk të zjarhtë të viteve të saja, ta zëvendësojë tani përmes djemve dhe vajzës së saj.

Edhe prindi i tij, prej kohësh i kishte parë padrejtësitë që iu bëheshin shqiptarëve, ndonëse për asgjë tjetër, pos pse shqiptarëve historikisht ia kishin mohuar të drejtën për arsimim. Mbase edhe vetë ai ishte i shkolluar. Ishte shkolluar ndërmjet varfërisë dhe punës së rraskapitur fizike. Mungonte dukshëm vullneti për arsimim, kështu ishin direktivat e armikut përmes disa

inJORantëve që propagandonin tezat e huaja, që mjerisht ishin me ndikim në popull, por që e kishin bërë të vetën, duke ia bërë të dashur shqiptarëve bujqësinë klasike, si dhe mërgimin e dhembshëm.

Pa u konsultuar me askënd, prindi i Betimit mendoi që edhe djalë e tretë ta dërgon në shkollë, si dhe u zotua që përmes metodave të ndryshme t'i dhurojë vullnet e vrull për dituri, të paktën të mund që, përmes kësaj gjenerate t'ia japim grushtin e merituar armikut, armiq që përmes penës dëshironin t'ia bënin të dashur dhe të domosdoshme pushkën. Gjatë rrugës për në shtëpi, ishte humbur së menduari për fatin e mëtejshëm të Betimit, aq më shumë u brengoste dhe i vinte inati, kur në qytet i shihte seç lodronte pala tjetër, duke u përdhosur së tepërmi me djersën e këtij popullit të shumëvuajtur.

12

Rrezet e diellit që kishin depërtuar në një kënd të dhomës, sikur i treguan Betimit se përfundoi koha e shoqërimit me shtratin. Madje zëri i nënës që e kishte thirrur për të ngrënë mëngjes, edhe më qartë ia bëri me dije se shtratin menjëherë duhej braktisur, për t'iu përveshur kështu punës dhe aktiviteteve tjera.

Pasi hëngri mëngjes së bashku me familjen e tij, babai dhe nëna e thirrën në dhomën që gjendej në katin e dytë të shtëpisë, mbase prej kohësh ajo dhomë shfrytëzohej për biseda e diskutime të karakterit serioz.

- Cila është dëshira jote, të vazhdosh shkolimin, apo ke ndonjë planë tjetër që ne mund të mos jemi të njoftuar? - pyeti babai.

- Jo, unë nuk kam ndonjë planë tjetër, pos që dua ta vazhdojë shkollimin, - shkurtë u përgjigj Betimi, duke i vjedhur me sy që të dytë.

Prindërit e tij, u bindën praktikisht se Betimi dëshiron të shkollohet edhe më tej. Shumë mirë që planet e më hershme që i kishin për atë nuk ia shpalosën, mbase mund të ndihej i lënduar, sepse njeriu i cili dëshiron të shkollohet, në vend që t'i ndihmohet në përzgjedhjen e drejtimit të duhur, ata t'i thonë se për ty kemi menduar një zanat të mirë.

A ke menduar për drejtimin? - e pyeti nëna

Kështu nënat ishin më të njoftuara rreth sindromit të imponimit në përzgjedhjen. Kësisoj përvojash kishte mësuar me rastin e martesave, ku si rrjedhojë e vendosjes autokratike të prindërve kundrejt bijave dhe djemve të tyre, pasojat fatale herët ose vonë mugullonin. Nëna e tij, edhe pse ishte vetëm me kualifikim tetëvjeçarë, ishte vigjilente rreth rëndësisë së përzgjedhjes, ndaj fjalën kryesore dhe të fundit, për çfarëdo rasti ia jepte personit i cili do ta barte mbi supet e veta atë vendim.

- Kam biseduar edhe me shokë rreth kësaj çështjeje, mendoj se nuk do të paraqes ndonjë problem përzgjedhja e drejtimit, sa çështja e Nolit i cili për hir të zanatit dhe kushteve jo aq të volitshme, mund që mos të vazhdojë tutje, por në

këtë të gjithë shokët do të insistojmë që edhe ai t'i bashkëngjitet këtij karvanit të ndritshëm, - tha Betimi.

Kur u përmend fjala "zanat", instinktivisht prindërit e shikuan të skuqur njëri- tjetrin.

- Në rregull biri jonë, përkrahjen tonë materiale dhe morale pa doreza e ke, ndaj konsultohu me shokët për përzgjedhjen e drejtimit dhe se bashku shkojmë e konkurrojmë për drejtimin përkatës, - foli babai me një tonë inkurajues.

Betimi, ndonëse ishte i sigurt për përkrahjen e prindërve, ai asnjëherë nuk kishte menduar se prindërit e tyre e kishin një plan tjetër për atë, por shumë mirë që nuk u informua, ngaqë mund të krijohej një ndjenjë e inferioritetit tek ai.

Ende pa i mbathur mirë këpucët, mbrapa dyerve që nga dhjetë metra ishin larg shtëpisë së tij, ia dëgjoi zërin Arbrit, i cili gjithherë fliste me zë paksa më të lartë se të shokëve tjerë, mbase nuk ishte vetëm ai që kishte ardhur për ta ftuar Betimin që të dalin diku, ndonëse vendi i tyre i preferuar ishte pylli. U gëzua shumë kur i pa, se të gjithë shokët e ngushtë të tij kishin ardhur për ta ftuar, madje në ato ditë që u karakterizonin me lajme herë të mira e herë të mërzitshme, kështu që paraqitej një nevojë shumë e madhe që të bisedohej e luhej futboll ndërmjet veti.

- Mirëserdhët, urdhëroni të hymë brenda, në mos më shumë të paktën ta pimë nga një kafe, - duke i shndritur fytyra Betimit, i ftoi brenda ata.

- Faleminderit, por mesa e di unë kafja i përket burrave, ndaj të paktën unë këto që po i shoh, asnjëri nuk i plotëson kriteret e të qenit burrë, madje Shkëlqimit i mungojnë edhe mustaqet, - ha,ha,ha, plasi gazi prej fjalëve të Arbrit.

- Faleminderit shoku jonë, por kemi ardhur me të ftuar që të dalim bashkërisht në vendin që ishim atë ditë, - foli Suejbi, i cili ishte artist i lindur, ku përnjëherë, siç ishte duke qeshur mund të bëhej serioz dhe anasjelltas.

Ashtu të ngazëllyer, u ngjitën përpjetë për të mbërritur kështu tek vendi që e preferonin shumë, vend i përshtatësh për biseda serioze e shaka, pse jo edhe për sport, ngase ishte i ngjeshur me lisa të gjata dhe livadhe të rrafshëta, ku para këmbëve dukej sikurse i tëri ishte i rrafsh, kurse prej prizmit të poshtëm, mund të shihej kodra me shumë gunga e me gropa të ndryshme.

- Çka është ky disponim i zjarhtë? - pyeti Betimi

Deshi të përgjigjej Suejbi, por duke e ditur se përgjigja do të jetë me të parën serioze, nxitimthi ia mori fjalën Arbëri, për ta bërë kështu më interesante këtë shëtitje në pyll.

- Në fakt ne nuk jemi vetëm të disponuar, ashtu që nuk jemi edhe vetëm të dekurajuar...

Duke e ditur se gjithçka serioze që tregon Arbëri ishte e kundërta e asaj, në mos tërësisht, të paktën nuk e linte bisedën në fjalë pa ndonjë bisht, ndaj Betimi, dëshiroi që me kohë dhe të paktën fillimin e bisedës ta bënin seriozisht, duke i prekur temat që i preokuponin ata, andaj pa humbur kohë, ndonëse nuk i premtonte edhe durimi më, vendosi që Nolin ta pyet në lidhje me vendimin e vazhdimit të shkollimit.

- Unë preferoj që Arbrit t'ia privojmë të drejtën e fjalës në fillim të bisedës, - tha Betimi.

U përpoq të bëhet kinse serioz në fjalët që i thoshte, por më kotë, Betimi kur e shihte Arbrin dhe Shkëlqimin tek shtireshin si të mençur, i plas-te menjëherë gazi, ndaj i dha mundësi që Arbëri të vazhdonte me rrëfimin e tij, që vështirë ishte të kapej forma dhe thelbi i drejtë i atij rrëfimi.

- Është prej kulturës elementare që njeriu të mos ndërhyjë në bisedë, - shtirej për bisedë të singertë Arbëri, - ne jemi të gëzuar, sepse Noli në bashkëpunim me familjet e tij ka vendosur që të vazhdojë më tutje shkollimin, ndërsa jemi dhe ndjehemi të pikëlluar, ngase Noli do të vazhdojë shkollën e mesme në Shkup, drejtimin e mjekësisë, ...

Shpërthyen prapë vrullshëm të qeshurat.

Sidoqoftë, pas kësaj shakaje, Betimi u ndje tepër mirë, tërësisht u çlirua prej atyre prangave që e mundonin, tanimë i dukej terreni më i pastër, më shpresues për të sotmen dhe të ardhmen.

- Noli është e vërtet kjo që e tha humoristi jonë pa diplomë? - pyeti Betimi.

- Po është e vërtet, doja të thosha, esenca e rrëfimit është e vërtet, besoj që e kuptoni se ku puqet realiteti me metaforën e këtij rrëfimi, ndaj siç mësova prej Suejbit ju më shumë ishit për drejtimin makinerisë në Shkollën e Mesme Teknike, mbase ti kishe dëshirë ta vazhdosh edhe për ekonomi?! - u përgjigj dhe pyeti Noli.

- Edhe njëri, edhe tjetri më duken drejtime të mira e me perspektivë, por unë do ta zgjedh atë drejtim, të cilin shumica prej jush do ta zgjedhin, fundja është shumë lehtë të vendosësh kur të dy drejtimet i admiron. - Po ti Noli, konkretisht, për cilin drejtim je i interesuar? - prapë e pyeti Betimi.

Paksa Noli në këtë rast u ndje i zënë pisk, sepse nuk varej vetëm prej tij përzgjedhja e drejtimit. Madje nuk ishte me rëndësi vetëm përzgjedhja e drejtimit, porse e një rëndësia të veçantë ishte që ai të shkollohej, po ta gjejë një drejtim, ku mund të bëhet për tri vjet me diplomë të shkollës së mesme, mbase ai dhe rrethanat në të cilët jetonte e vepronte ishin të atilla, ku më përshtati

do t'i shkonte që ta zgjedhë ndonjë drejtim që ishte më shumë zanat, se sa ndonjë drejtim që ishte pararendës për përgatitje profesionale.

- Unë dhe Kujta, shoku ynë e kushëriri yt, në konsultim me prindërit tanë kemi vendosur që të regjistrohemi në shkollën e mesme të tekstilit, drejtim i cili ishte me tri vjet, - u përgjigj paksa i ndrojtur Noli.

Edhe pse kisha pas dëshirë të gjithë të jemi së bashku, por mjafton që së bashku do të jemi gjatë udhëtimit në shkollë, pse jo edhe gjatë shëtitjeve pas mbarimit të shkollës, - foli Betimi, të cilit nuri i buzëqeshte prej kësaj dëshire.

Qëndruan gjatë në pyll, biseduan e rrëfyen, lëruan nëpër shumë tema, duke kaluar andej e këndeje, garuan edhe në vrap, bërtitnin nganjëherë, mbase Shkëlqimi e këshilloi Arbrin që mos të bërtet aq shumë, por ai vetëtimthi ia kthej:

- Vallë ty asnjëherë nuk të ka qortuar arsimtari në klasë kur ke folur me zë të lartë, duke të thënë: "mos bërtit, sepse nuk gjendesh në mal", ndaj unë shoku im i dashur do të bërtas, sepse gjendem në mal, tanimë pra, nuk gjendem në klasë, t'u kisha lutur qa ta bësh dallimin ndërmjet klasës dhe malit, njëra pra, përkon me bërtitjen, çlirimin prej stresit (ndonëse këta kishin stres pa u lodhur fare) dhe demonstrim të lirshëm të

ushtrimeve fizike, ndërkaq klasa përkon me qetësi, dëgjim, pyetje dhe përgjigje.

Kështu ata që nuk e njihni mirë Arbrin, mund të vënin bast se ky njeri qenka tepër i mençur e serioz, gjë që nuk ishte tërësisht e vërtet e kundërta e kësaj, por dukshëm i mungonte serioziteti në biseda, mbase edhe kur fliste ndonjë send përnjëmend të vërtet, vështirë ishte t'i besohet, por për fatin e mirë të shokëve, ishte njeri me vepra të sinqerta, iu shmangej provokimit lëndues.

Pas kësaj shëtitje dhe diskutimi tejet të frytshëm e të hareshëm, të gjithë, përpos Nolit, vendosën të regjistrohen në shkollën e mesme teknike të makinerisë.

13

Fillimshtatori i vitit '99. Ditë jo aq e ngrohtë, por ngrohtësia e shpirtit të nxënësve shtegtar po fillonte të shkruhej në një letër tjetër, mbase edhe me ngjyra tjera.

Rrugët ishin përthekuar përplot gjallëri. Sikur edhe librat prej haresë dhe gëzimit filluan t'i hapnin fletët e tyre, mbase ishin mërziur për gjeneratat që i kishin përcjellë, ndonëse në asnjë mënyrë nuk mund të rrinin pa bashkëbisedues. Madje edhe libri, njëjtë sikurse njeriu (libri është shoku më i mirë i jetës time) pandehte se shoku më i mirë i jetës time është njeriu. Gjithmonë qëndronte me modesti nën njeriun, sikur i thuhej dhe i tërhiqej vërejtja njeriut se gjithçka Zoti krijoi në shërbimin tuaj, ndaj mos e anashkalo këtë privilegj tejet të begatshëm. Libri në këtë formë dhe pozitë, dukshëm i ngjante pemës e cila prej fryteve të shumta ishte bërë lavjerrës për njeriun.

Mbase për Betimin dhe shokët e tij, dita e parë në shkollë përshkruhej me një emocion të veçantë. Përpos që ishin ndarë mallëngjyeshëm prej shokëve e shoqeve, tanimë për ata ishte një risi struktura shoqërore në klasë dhe qytet. Nuk kishin qenë fëmijë që e kishin frekuentuar shpesh qytetin, ndaj krahas shkollës, shkuarja për çdo ditë në qytet, paraqiste edhe një kënaqësi shtesë.

Dita e parë në shkollë ishte përplot risi, mbase jo vetëm me risi të mira. Me të hyrë në klasë, fillimisht u përshëndetën me njëri-tjetrin. U ulën nëpër karriget e tyre të gjithë, duke e caktuar gjithsecili vendin e uljes në baza vullnetare, ndonëse secili nën ankthe e emocione e prisnin hyrjen e profesorit të parë, që dukshëm ngjante me kohërat e mëhershme, ku gruaja e porsa martuar në dhomën e dhëndërisë, vetëm sa nuk i binte të fiktë prej turpit dhe prej emocioneve të shumta.

Disa që ishin të qytetit, si dukej kishin ardhur me ca leksione të mbrapshta prej matrapazëve të rrugës, ku prej tyre kishin mësuar se fshatarëve (selakve) urgjentisht në fillim duhet t'ia merrnin primatin, ose përndryshe në katër vitet e ardhshme do të hiqnin të zitë e ullirit prej tyre.

Kjo ishte një "këshillë" tejet e mbrapshtë, që nxënësit e ndershëm nuk e kishin marrë prej familjeve të tyre, po prej rrugaçëve, të cilët ndjenin nevojë për shokë të rangut të tyre. Në vend që

t'i thuhej, mësoni sa më shumë, sepse katër vite shkojnë më shpejtë se uji, atë që do ta merrni në shkollë të mesme do t'ju shoqëron tërë jetën, pra është një mundësi e mirë për ta ndërtuar kështu një bazament të fortë, bazament i cili do ta mbanë me besnikëri dhe me përpikëri të palëkundur ardhmërinë e tyre. Në vend të kësaj, ata "mësoheshin" për mbrapshtë, madje ia mësonin edhe metodat e kurthit. Mjerisht, edhe ca nxënës të fshatit, merrnin këso paralajmërimesh që të ruhen prej qytetarëve (zorraxhive). Kjo nomenklaturë dhe ky rrebesh "këshillash" ishte tmerr i vërtet, aq më shumë kur kihej parasysh fakti se, në shkollat ku mësonin do të jenë së bashku (nën një kulm) me palën e kombësisë tjetër.

Në vorbullën e këtyre "këshillave" nuk mund të shpëtonin dot nxënësit adoleshentë dhe të gjorë, që ishin viktimat të vagabondëve të rrugës.

Pasi e kishin pritur për afro një orë të tërë profesorin, Betimi ishte zgjuar i pari që të sheh se çfarë po ndodh në korridor. Në korridor s'pa gjë, thujse ishte shkolla në bojkot. Ashtu menjëherë kthehet në klasë, kuptohet pa marrë vesh gjë rreth ardhjes së ndonjë profesori. Në vendin që kishte qenë ulur, sheh se nuk e ka karrigen, mbase edhe ishin habitur shokët e tij në biseda dhe njoftime me shokët në klasë. Betimi fillimisht i

pyet shokët e tij për karrigen, por as ata nuk dinë gjë, më pas del përpara nxënësve, paksa me zë më të ngritur, dhe pyet për karrigen. Pas pakë, një nxënës i manipuluar prej matrapazëve të rrugës, kishte vendosur të provokojë duke e kërkuar kështu një konflikt me fshatarët. Më vonë merret vesh se nxënësi në fjalë kishte qenë shumë i drejtë dhe i mençur, por kishte ra në grackën e vagabondëve.

- Unë karrigen ta kam marrë, ndaj kjo karrige këtu do të qëndrojë, ... - fliste kolegu i tij, me një ton herë kërcënues e herë dyshues (fliste kështu ngase nuk e njihte mirë kolegun e tij, që përmes tij kishte vendosur ta rrëzojë piramidën fshatareske, kuptohet me instruksione të rrugaçëve, ngase ai djalë në asnjë pikë nuk përputhej me atë që e thoshte dhe pandehte ta veprojë).

- Unë me sa e shoh, ju e paskeni një karrige shtesë, sikur të mos kishin fare, do ta kisha ndarë me ju karrigen, duke qëndruar unë një orë e ti një orë, besa mund që edhe të ta falja, por ju lutem, që mos të rrijë bosh njëra karrige, më jep cilën duash, qoftë edhe nëse e imja kishte qenë më e re, - me një tonë të butë foli Betimi.

Pas këtyre fjalëve të buta dhe të qeta të Betimit, kolegu i tij zuri edhe më tepër të trimërohet, mbase atij sikur iu duk dialog i mjaftueshëm, sa për t'ia matur pulsin e reagimit atij.

- Kot e ke, mund të shkosh në klasën tjetër e ta kërkosht një karrige, por kujdes ruaje edhe atë, se kështu njerëzit mund që ta rrëmbejnë dhe pastaj të përgjërohesh, por kot e ke, këtu është qytet e jo fshat, ku edhe në cunga të plepave mund të uleni, - filluan të qeshnin një grup i nxënësve në klasë, prej këtyre fjalëve që edhe mund të gravitonin ndonjë grusht burrëror.

Tashmë këto fjalë të shoqëruar me gërthitje të klasës, përbënin një digë të fortë, për ta gllabëruar ashtu lehtas këtë zënkë. Përkundër faktit që Betimi njihej si njeri i durueshëm, në këtë rast si dukej do të sfidohet prej mos durimit.

- Ore a po ma jep karrigen, apo diskursi i dialogut tonë do të merr kahja tjetër, - paksa i nervozuar bërtiti Betimi.

Plani i kolegut të tij, filloi të vendohet nëpër binaret e porositura. Të gjithë kolegët e tjerë, tashmë kishin mbetur të stepur, nuk dinin si të reagonin, ngase as njërin as tjetrin nuk e njihnin, mbase as terrenin dhe rregullat në këtë shkollë nuk i njihnin dot.

Llava e kësaj zënke shpërtheu, atëherë kur kolegu i tij i klasës e shau rëndë Betimin, mbase në gjuhën sllave ia shau edhe familjen, duke ia kujtuar rastin e mëngjesit të hershëm të vitit '98, ku të njëjtën fyerje, në të njëjtën gjuhë, tani po i dëgjonte prej shokut të tij shqiptar.

Në afekt reagoi Betimi, duke e sulmuar keq kolegun e tij, mbase tutje, si njëri ashtu edhe tjetri u penduan, por pasi kolegu i tij pësoi keq me lëndime në fytyrë. Pastaj Betimin desh e përjashtuan nga shkolla, duke mos shpëtuar dot prej shuplakave të profesorit, aq më i madh ishte turpi për Betimin se një gjë e tillë u bë në prani të të gjithë kolegëve, duke i treguar kështu secilit se ata që provokojnë dhe ata që nuk mund të mbahen dot prej mllefrit, do të pësojnë edhe më keq.

Mbase që nga ai gjest Betimi e ndjeu vetën të denigruar dhe të diskredituar, ishte i vetëdijshëm se ishte viktimi e parë e “këshillave” të rrugaçëve, por pas intervenimit të profesorit, shpreonte që ato këshilla, objekt i së cilave ishte vetë ai, të merren për të mirë, duke i treguar secilit se: - leksionet e rrugaçëve duhet të përfundojnë në analet e turpfit, përndryshe e njëjta, mbase edhe më keq do të na gjente të gjithëve, problem që do të na rraskapitë e gjymtojë, sepse nuk kishte nevojë për probleme tjera - shtesë, ishin të tepërta problemet me palën e kombësisë tjetër, assesi nuk i duheshin probleme ndërmjet veti, mbase as një problem nuk i nevojitej, mjaftonte që në mënyrë të singertë t’i rrekeshin mësimi, ky pra për ta ishte një problem që patjetër duhej sfiduar.

14

Hija e zezë e problemit të ditës së parë, Betimin me muaj të tërë kishte shoqëruar. Kjo zgjati derisa kolegu me të cilin ishin zënë, hapur i kishte treguar për kurthet e inskenuar nga jashtë. Ndaj, nuk përtuan që t'ia zgjasin dorën njëritjetrit, duke krijuar kështu një klimë më të përshatshme dhe të pavarur (të liruar prej ndikimeve nga jashtë) për mësim dhe diskutime që i përkisnin lëndëve mësimore.

Me kalimin e muajve, besimi dhe ngrohësia ndërmjet nxënësve sa vinte e rritej. Këtë mozaik e begatonin shijet e ndryshme të nxënësve për lëndët mësimore. Suejbi ishte më kureshtar rreth lëndëve profesionale, Betimi ishte më i interesuar dhe më shumë e admironte lëndën e biologjisë dhe të historisë, Arbëri përskaj lëndëve tjera më shumë e pëlqente lëndën e kulturës fizi-

ke dhe Shkëlqimi njëloj sikurse Suejbi i pëlqente më shumë lëndët profesionale.

Për ta ruajtur sfondin e ëmbëlsinë shoqërore të dikurshme, që e kishin trashëguar prej viteve të hershme të shkollës fillore, këta çdo ditë shkolle udhëtonin së bashku për në Kumanovë. Shpeshherë kur u përgatiteshin për me notë, ushtrimet dhe largimin e tremës përballë profesorit dhe kolegëve, i bënë në automjet. Arbëri shpeshherë dëshironte të luajë rolin e profesorit, por kur i vinte radha atij për të luajtur rolin e nxënësit, nuk i pëlqente sa duhet, por s'kishte çfarë të bëjë, patjetër duhej ta shfrytëzonte atë rast, mbase edhe me kësi lloj aktivitete dukshëm e shkurtonin rrugën. Madje një herë, vozitësi i cili nuk e kishte të kryer shkollën e mesme, kishte shprehë dëshirë që edhe ai të regjistrohet në shkollë të mesme, ngase si duket udhëtarët e tij e kishin furnizuar me material të bollshëm.

Një ditë, Shkëlqimi i kishte ngatërruar ca fjalë me ca të tjera të himnin kombëtar shqiptar. Me të hetuar profesori i historisë se ai kishte problem me boshtin kurrizor, e detyroi që edhe presjet t'ia mësoj përmendësh himnit shqiptar. Ky ishte një rast i volitshëm, që Arbëri të mos mbetet asnjëherë pa objekt loje.

- Çfarë shqiptari je ti, kur nuk e din përmendësh, madje edhe logjikisht himnin tonë, - me përqeshje e pyeste Arbëri.

- Si shumica e të tjerëve, për dallim prej shumicës, mbase unë e kam ngatërruar pak himnin tonë, por assesi në vepra një gjë të tillë nuk e kam bërë, - fliste me seriozitet Shkëlqimi.

Ai ishte ngatërruar në frazën e parë të himnit shqiptar. Në vend që të thotë: rreth flamurit të përbashkuar, me një qëllim e një dëshirë..., ai kishte kënduar kështu: rreth flamurit të përbashkuar, me një qëllim e shumë dëshira..., mbase këtë mund ta kishte bërë qëllimisht, marrë parasysh çështjen aktuale të popullit shqiptar, i cili karakterizohej me konglomerat dëshirash.

Një ditë prej ditëve, profesori i gjuhës dhe letërsisë shqipe, nxënësit i kishte obliguar që për javën që vjen të shkruajnë përmbajtjen e romanit të fundit që e kishin lexuar. Pothuajse, shumica u shikuan ndërmjet veti, mbase për disa, koha që kishin lexuar romane ishte shumë e largët, aq e largët, sa që përbënte kërcënim potencial të mba-mendjes në kohën e tanishme. Betimi nuk brengo-sej aq shumë, jo që ishte ndonjë lexues i zjarrtë dhe i rregullt i romaneve, porse ndjehej i sigurt në aftësinë që e kishte në krijimin dhe tregimin e romanëve, sa ora mund të improvizonte ngjarje të ndryshme. Kësisoj, javën e kishte shfrytëzuar në

përgatitjen e njësive tjera mësimore, duke mos u lodhur fare për konceptimin e romanit të fundit të lexuar.

Koha për shkoqitjen e konceptit të romanit s'vanoi shumë, mbase përsheptimin e kohës e ndihmonin aktivitetet e ndryshme dhe të shumta, ku java javën nuk e zinte, - siç shprehej kështu populli. Betimi në mjetin transportues u njoftua prej shokëve se sot, është dita kur duhet dorëzuar konceptin e romanit. Ndërkaq, Betimi s'kishte bërë gjë, por në moment iu kujtua një rrëfim tejet interesant që në klasë të shtatë Suejbi ia kishte rrëfyer atij, ku bëhej fjalë për prindin dhe xhaxhain e tij, të cilët me veturë, tipi i së cilës ishte "Fiqë", kishin shtegtuar në Gjermani, gjë që për Betimin dhe shokët e tjerë ishte shumë e pabesueshme, porse në realitet ishte ngjarje e vërtet. Sakaq, Betimi i rreket kësaj teme, ku për një orë, thuajse e konceptoi të tërën.

Për të qenë ora e mësimi më atraktive, profesori i gjuhës dhe letërsisë shqipe, kishte kërkuar që gjithsecili të dalë përpara nxënësve, dhe ta tregon shkurtas përmbajtjen, personazhet dhe mbresat e romanit që e kishin përzgjedh për ta shkruar. Shumica e nxënësve e kishin shkruar konceptin e romanëve të njohura, siç ishin: "Lulja e kujtimit", "Pse", "Sikur të isha djalë", Trëndafili i zemrës" dhe "Alkimistin", mbase ky sfond i

varfër i leximit të romanëve ndër nxënësit, ishte një rast i volitshëm për Betimin, i cili kah mesi i orës, mbase numrin e ditarit e kishte në mes, mendonte që do ta freskojë profesorin me një ngjarje dhe roman ende të pa lexuar as nga vetë profesori.

Profesori, disi ishte lodhur prej rrëfimeve të njëjta, madje dikur as që ia varte veshin se çka kishin shkruar, e çka rrëfenin nxënësit. Pas pak radha i erdhi Betimit, ku profesorit dalja e Betimit përpara nxënësve nuk i bëri fare përshtypje, sepse ishte i sigurt që do ta dëgjojë të njëjtin rrëfim.

Titulli i romanit të improvizuar ishte “Qerrja e kalit me motor”, titull që e shtyri profesorin t’i drejtoj sytë kah Betimi dhe ta dëgjojë me vëmendje, mbase ndjehej disi i turpëruar, sa që nuk e pyeti dot për emrin e autorit të atij romani, ndonëse ky ishte një rast tejet i duhur për Betimin, se s’gjente dot emër të autorit që mund ta sprovojë edhe më tej profesorin. Betimi jo që nuk dinte të rrëfente për ngjarje në pika të shkurt-ra të ndonjë romani të lexuar, por për nga natyre ishte kreator dhe provues praktik i sfidave, ndaj me ngulm dëshironte që ta vendojë vetën nëpër sprova të rënda, i ngjante shumë atij i cili shkëlqyeshëm dinte të notonte, që çmendurisht ishte i pasionuar pas notit dhe pikërisht, atëherë kur detin e kaplonin erërat dhe valët e forta, ai kër-

cente në det për t'u kënaqur kështu me dallgët e larta të detit. Ngadalë e qartë ia filloi rrëfimit, mbase duke e shastisur edhe profesorin me mënyrën e bukur të rrëfimit. Profesori e vlerësoi shkëlqyeshëm, por nuk mori dot guxim që ta pyet se ku e kishte lexuar këtë roman kaq atraktiv dhe sfidues. Ndoshta, dikur profesori mund të informohet saktë mbi origjinën dhe autorin e romanit, mbase kemi raste të shumta në histori, kur për ndonjë ngjarje të caktuar, kuptohet përmes metaforës, qëllimisht të plasohet dhe deshifrohet një inskenim i dikurshëm, kuptohet - një deshifrim i tillë do të mund të bëhet vetëm nëse lexuesi përpiket që lëvotzhgën e cila fshihet në roman, trimërisht t'ia heq, ngase me të drejtë kishte thënë një studiues i albanologjisë: "lexoje atë që shkruhet në roman, por assesi mos e kuptoni romanin vetëm në bazë të asaj që shkruhet".

Fundja, edhe sikur të informohej dikur profesori me "inovacionin" e Betimit, besoj që do t'ia falte, madje për atë do të trumbetonte si nxënës i zhdërvjelltë e kreator. Kësisoj, jo vetëm profesori, por të gjitha ata që duan të merren me zbërthime të enigmave, të mos hezitojnë të lexojnë edhe romane, mbase brenda tyre mund të fshihen gjëra shumë interesante, që vetëm mburra-vecëve "frikacak", nuk ia mban që gjërat t'i thonë troç, duke e zgjedhur kështu rrugën e labirinthit,

madje si rrjedhojë e asaj “frike” mund të bëhen edhe romancier të vërtetë. Kështu që, edhe me kësi lloj strumbullarësh përballej shkolla, pa të cilën ndoshta nuk do të ishte edhe aq tërheqëse për ta përvetësuar dhe emërtuar si shpëtimtare të jetës.

Të tubuar për kryerjen e një detyre së bashku, mbase natyra e asaj lënde përshkohej me bashkëpunim, kishin qëndruar deri në orët e vona të natës të shtëpia e Suejbit, ku në mëngjes me shumë vështirësi ishin gdhirë, mbase për ta vazhduar edhe më tej gjumin, kishin vendosur që të inskenojnë një gënjeshtër, ku të gjithë ishin marrë vesh që, kur të pyetën për arsyen e mungesës në orën e parë të mësimi, Arbëri të fletë i pari, i cili do të thotë se goma na pëlciti në rrugë, dhe nëse pyetët edhe dikush tjetër prej shokëve, ta thonë të njëjtën arsye, duke u ruajtur dhe siguruar kështu prej ndonjë gracke të mundshme. Kësisoj, atyre si duket i mjaftoi skenimi i një gënjeshtre të vetme, duke mos qenë të vëmendshëm rreth metodave dhe profesorëve të ndryshëm. Kështu që, atë ditë i kishin pasur dy orë rresht me profesorin e kimisë, që njëherit kishte qenë edhe kujdestar i tyre i klasës, mbase profesorin e kësaj lënde ishte vështirë ta vësh në kthetrat e lajthitjes.

Posa mbaron ora e parë, kujdesshëm futen në klasë, ndonëse të mërzhitur për humbjen e orës

së mësimi dhe rastit në fjalë. Me të hyrë profesori në klasë, pa ndonjë vështirësi, vëren se Betimi me shokët e tij kishin ardhur. Arbëri bëhet gati që t'ia tregojë arsyen e vonesës, por ai e ndërpreu, duke e pyetur Shkëlqimin për arsyen e kësaj vonese. Sigurisht që Arbrin e ndërpreu, nga shkakut se fare mirë i dinte shkathtësitë e tij për të bërë maskime të kësaj natyre.

- Ne i nderuar profesor u vonuam për arsye se automjetit me të cilin rregullisht udhëtojmë, i pëlciti goma, - u shprehë Shkëlqimi.

Nuk bëri më pyetje tjera profesori, duke pohuar vetëm me kokë, mbase kjo ishte një shenjë se këta shpëtuan dhe mungesat do t'ju arsyetohe-shin. Porse, këta u mashtruan rëndë, harruan se natyra e tij, nuk është aq lehtë që ta falte ndonjë gabim, e lëre më ndonjë gënjeshtër. Pa humbur kohë, vazhdoi me shpjegime në lëndën përkatëse, thuajse s'kishte ndodhur asgjë. Objekt i njësisë mësimore, në atë orë kishte qenë shpjegimi i sistemit periodik, ku për ta bërë profesori më të kapshme këtë materie, tërë sistemin e kishte shënuar në dërrasë të zezë. Pasi ishte mbushur tabela, - i thotë Arbrit shko laje shpuzën dhe pastaj pastroje tabelën. Ashtu fare i pavetëdijshtë Arbëri e merr shpuzën dhe shkon për ta pastruar. Menjëherë pas tij, doli edhe profesori, duke e pyetur edhe njëherë për "fatkeqësinë" e gomës së automjetit.

- Kërkoj ndjesë, kur deshe ti të tregosh për arsyen e vonësës, unë ia dhashë fjalën Shkëlqimit, duke të diskriminuar kështu, pra nëse nuk të vjen mund tregoi profesorit se cila gomë e automjetit pëlciti, - e pyeti profesori Arbrin.

Tanimë, edhe pse e nuhati se gjenden përballë zbulimit të gënjeshtërs, ai mendoi ta provojë edhe shansin e fundit, duke dhënë një përgjigje me gjakftohtësi:

- Goma e cila pëlciti, me sa më kujtohet ishte në pjesën e përparme, se cila saktë nuk e di, për këtë pyete Suejbin, sepse ai doli prej automjetit për të parë se çka ndodhi, - u mundua që Arbëri të qëndrojë ende i pazbuluar, edhe pse e gjitha ishte e kotë.

Porse, profesori nuk e la me aq, jo pse ishte bërë nami që ata kishin munguar në orën e parë, por dëshironte që një të metë të porsafilluar të nxënësve, praktikisht t'ia hedh poshtë, duke ia gërditur kështu tërë jetën atë ves të ligë.

Profesori u kthye në klasë, duke i thënë paraprakisht në korridor atij që të mos hyjë menjëherë në klasë, mbase dëshironte të zbulonte të vërtetën, me këtë t'i sfidojë turpshëm nxënësit, t'i zhveshë prej asaj ndotje të pavend.

- Suejb, mund të më tregosh se cila gomë e automjetit pëlciti? - pyeti profesori.

Suejbi, ndonëse ishte tejet i shkathtë në zhdërvjelltësi të këtij llojit, por si duket më në fund e kuptoi metodologjinë zbuluese të profesorit, ndaj nuk tentoi të bëjë tutje përpjekje që të nxirret prej këtij labirinthi tashmë të shpalosur.

- Në emër të të gjithë nxënësve kërkoj falje, arsyja e vonësë sonë nuk kishte fare të bëjë me defektin e automjetit, porse mbrëmë deri në orët e vona qëndruam duke i bërë disa detyra në vizatim teknik, ndaj nuk e morëm parasysh faktin se shumë më mirë dhe me dinjitet do të kishim kaluar nëse do të tregonim të vërtetën, mbase e harruam faktin se gënjeshtari qëndron nën ethe permanente sikurse hajduti i cili pretë që në çdo moment mund të zihet, - me kokë të ulur, në emër të të gjithëve kërkoj falje Suejbi.

Ashtu sikurse më parë i kishte hetuar se këta nuk e thanë të vërtetën, tanimë vlerësoj se këta po e thonë të vërtetën, që me përgjërime dhe të turpëruar kërkuam falje, duke qenë shembuj si për vetën ashtu edhe për të tjerët, sepse gënjeshtria apo mashtrimi, herët apo vonë, prej njërit apo prej tjetrit person do të mugullojë, ashtu sikurse gjelbërimi pas dimrit, ndonëse gjelbërimi i pranverës dikur nuk shihej, por koha dhe madhështia e Krijuesit do ta bëjë të mundur të zbulohet gjithçka që para do muajsh fshihej nën jorganin e bardhë e të ftohtë. Ndaj, të hiqet dorë prej këtij

vesi të shëmtuar, mirë të mundohemi pak, sesa të shpëtojmë për një moment të shkurtër, por duke qenë të shoqëruar me një mundim permanent, mundim që shumë shpejt mund të shndërrohet në dëshpërim të përjetshëm, - kështu aludonte profesori, mbase reflektimi i të cilit qe një këshillë me efekt shërues të përjetshëm.

Ndërmjet këtyre binarëve dhe llojit të këtij mozaiku, ditët i ngjanin ujit i cili rridhte pandërprerë, pavarësisht pengesave në shtratin e lumit, mbase uji ndjente epërsi kundrejt shtratit të lumit, sepse uji ishte ai që e kishte krijuar shtratin e lumit, e jo shtrati ujin, ngjashëm pra, nxënësit e krijuan shkollën dhe i gravituan profesorët, e jo e kundërta, gjë që ishte normale të kishin pengesa, besa të paraqiten edhe vetë si pengesa të këtij rrugëtimi, por me rëndësi ishte që rridhte uji.

15

Viti 2000! Ai që ia hapi burrërisht derën këtij viti, ishte stina e dimrit, stinë që nuk i kishte harruar t'i merr me vete edhe të padëshiruarat e natyrës dhe njeriut, mbase si për freski të atyre ngricave dhe atij acari të pamëshirshëm, ia kishte bërë një ftesë edhe puhizës, e cila trumbetonte ta luajë rolin e një katalizatori klimatik. Vargani i mjerimit, sikur prej brenda dëshironte ta dëshmonte të vërtetën e saj të dhembshme, që shumë pak njerëz dëshiruan ta sensibilizojnë, ndonëse më shumë e preferonin një dhimbje të vazhdueshme, sesa një fund të menjëhershëm të dhimbjeve, fund që ishte vështirë të shpëtojë pa dhimbje të mëdha. Kështu nuk mendonin ata, që për hir të turpit, lejuan që sëmundja t'i vërshojë në çdo anë, e assesi nuk pranuan të shkojnë te mjeku, që ta parandalojnë zgjerimin e asaj sëmundje ngjitëse dhe vrastare. Mbase atyre i vinte turp të tregonin

se janë të sëmure prej sidës, duke e shtyrë kështu turpin për më vonë, turp që edhe për së vdekuri do t'i turpërojë, pra ata arritën ta mbajnë të fshehtë se janë të sëmure prej sidës, por u turpëruan atëherë kur u konfirmua fakti se ata vdiqën në vitet e hershme të jetës prej sidës. Kurse, ata që e kishin shitur këtë botë për botën e amshuar, nuk mund të vlerësoheshin për tregtarë të pasuksesshëm, ngase pikërisht ishin ata që sëmundjen e kësaj shoqëria, përpara se ta pllakoste tërë organizmin në greminën e turpit, për t'u mos u bërë vonë, shkuan te mjeku dhe ia prezantuan sëmundjen, mbase prej atij mjeku të ndershëm e të përgatitur mirë, u kthyen me këshilla dhe barna shërues.

Kush mund të ishte mjeku, pos popullit shqiptar, popull që edhe vetë lëngonte prej sëmundjes që quhet padrejtësi e kolonizim, ndërsa kush mund të ishin ata që këtë botë e kishin shitur për botën e përjetshme - tregtarët e frytshëm, pos ushtarët dhe dëshmorët e UÇPMB-së, trima që shumë mirë e kishin kuptuar se komunikimi i shëndosh me sllavët mund të jetë vetëm tyta dhe shënjestra e pushkës.

Nuk është madhështi dhe urtësi e shkruesit të një ngjarjeje, ndonëse për të treguar se janë shumë të ditur e ngadhënjyes të metaforës, ta bëjnë gardh të pa kalueshëm kuptimin e atij

rrëfimi, duke e përdhunuar kështu me asi lloj shifrimesh, që as shkruesi i atyre rreshtave të mos e kuptojë. Madje kësioj mendonte edhe Betimi, i cili edhe në romanet e tij improvizues, që i rrëfente përpara të tjerëve, nuk përdorte asi lloj metaforash që mund ta pllakosnin në ndonjë udhëkryq të komplikuar, që besa as instruktori më i mirë i këtyre trevave nuk mund t'i ndihmonte. Thjeshtësia është perfeksion, - i kishte thënë një ditë Suejbi. Porse jo gjithherë perfeksioni ishte i thjeshtë, sepse pastaj edhe të thjeshtit do të mund të krijonin vepra madhore, cilësi kjo e Krijuesit, pse jo edhe reflektim i mëkëmbësit në tokë, - i kishte thënë një ditë Shkëlqimi.

Ç'të bësh, kështu fishkëllenin ligjet e asaj përditshmërie, mbase Betimi dhe shokët e tij, sikur kishin filluar të mendojnë më mbarë për detyrat të cilët natyrshëm i takonin, që pas përfundimit të luftës së Kosovës njëzëri ishin betuar se për moshën që e kishin, arma më e fortë e tyre do të jetë lapsi dhe libri, madje kësi lloj këshillash merrnin edhe prej mësimdhënësve. Nuk kaloi shumë kohë, kur kjo mendësi dhe ai betim u sfiduan, po prej shkakut të njëjtë të dikurshëm, shkak që më vonë i kishte bërë të pendoheshin.

Kishin filluar përleshjet e armatosura në Luginën e Preshevës. Shpërthimi i kësaj kryengritje, s'kishte kush që mund ta ndalte. Pengimi i

këtij fenomeni, ishte njësoj sikur të tentohet të pengohet ardhja e stinës së pranverës. Kryengritësit shqiptar ishin pranverë e vërtet e popullit, madje ishin edhe blerimi i këtij nënqielli, që mizorisht prej mizorëve iu kishte nënshtruar zjarrit. Mjerë ai që e djegë drurin e njomë, - thoshte daja i Betimit.

Edhe një herë filloi të lëkundet organizmi, të flasin e të ndjejnë dhimbje të gjitha gjymtyrët e organizmit, të tronditet rrënja për trupin e pemës, dhe të fillonin të binin gjethet prej frikës së torturave të trupit. Rregull natyror, i ngjashëm me shqiptarët, pavarësisht se ku jetonin, ata ishin organizmi me tërë gjymtyrët, si dhe pema me tërë pjesët përbërëse të saj.

Betimi dhe shokët e tij nuk mund të qëndronin të rehabilituar, ndonëse për ndonjë kontribut fizik ende ishin të njomë. Atë verë të nxehtë e dëshpëruese e kishin harruar shpejtë, sikur kishte rënë një vetëtimë e fortë, për t'ia djegur kështu premtimin dhe betimin që e kishin bërë me Suejbin. Harruan se dikur ishin penduar skajshmërisht për lëshimin e mësimin në kohën e krizës së Kosovës. Këtyre në atë kohë, nuk iu dhimbej fare koha, që e kishin harxhuar në brengosje përballë vëllezërve të tyre, porse mënyra e kohës së harxhuar ishte tejet e dhimbshme, ngaqë këta një pjesë të kohës mund t'ia kushtonin obligimeve

shkollore, ndërsa pjesën e kohës tjetër të mbetur mund ta vinin në shërbim të kontributit kombëtar, duke e begatuar kështu kohën si tërësi. Atëherë këta ishin të rinj, mbase si rrjedhojë e atij plogështimi dëshironin ta arsyetojnë lëshimin e mësimit.

Kryengritësit shqiptar sa vinin e shtoheshin, paralelisht me këtë, Betimi dhe shokët e tjerë të klasës, si pretekst dhe pikënisje e tatëpjetës së mësimit, ishte ora e gjuhës së maqedonishtes. Këta me të pa drejtë filluan ta përbuzin profesoren e kësaj lënde, mbase jo me diçka tjetër, pos me mos mësim, që njëherit ky akt për çdo profesor konsiderohej si përbuzje e rëndë. Mjafton që profesorit t'ia refuzosh mësimet, kjo për atë ishte sikur një bombë që pritej nga çasti në çast të shpërthejë, duke e marrë me vete tërë klasën, mbase përcaktimi i këtij mjeti shpërthyes ishte gremina e përjetshme.

Mediat e bënin të vetën, Betimi i cili edhe organikisht ishte i lidhur me atë pjesë të shqipes, assesi nuk mund të bëhej rehat. Ky shqetësim bëri që interesimin dhe energjinë e vet, prapë ta kanalizojë drejtë asaj "katrahure", që dukej se s'kishte fund.

- Deri kur kështu? - një ditë zëshëm i kishte pyetur Betimi shokët e vet.

Të njëjtën pyetje, me një mungesë të një përgjigje të caktuar dhe adekuate e ndjenin edhe shokët e tij. Fati i tij kishte qenë që për së afërmi dhe qysh si fëmijë t'i përjetojë disa vuajtje, që kishin të bënin me faktin se atë Zoti e kishte krijuar shqiptar dhe mysliman, identitete që pala tjetër skajshmërisht i urrente. Mbase ishte bindur se pa e zgjidhur çështjen kombëtare njëherë e përgjithmonë, gjithçka do të ishte e kotë. Edhe ai ishte njeri, qenie që mund të gabojë, t'ia qëllojë dhe të evoluojë në mendime. Dikur thoshte se, - në moshën që gjendemi, arma jonë e vetme kundrejt palës tjetër është libri dhe lapsi, ndërsa tani një gjë të tillë nuk e thoshte, por proklamonte që pa zgjidhje të problemit kombëtar, do të mbetemi një fabrikë e vjetër, prodhimi i së cilës do të jetë terri dhe konflikti. Ai përmes alegorive të tilla, pandehte bashkimin e gjithë shqiptarëve në një shtet të vetëm, si dhe për sa kohë që kjo aspiratë të mbetet në inkubatorin zhvillues, si shqiptar të ndarë e të coptuar padrejtësisht, të paktën në vendin ku jetojnë të paraqiten si faktor shtetformues me të drejta të barabarta.

Ishte fillimi i stinës së vjeshtës, kohë e ftohtë me të reshura jo të rregullta. Dallëndyshja e fundit, para pak ditësh kishte migruar për në vendet e nxehta, mbase jo vetëm të nxehta në aspektin e klimës meteorologjike, porse vende që karakterizohen edhe me klimë të përshtatshme politike, ekonomike dhe kombëtare. Fundja, çfarë kërkonin dallëndyshet e gjora në Luginën e Preshevës, kur dihej mirëfilli se atje prej dorës gjakatare serbe, me gjithë shtëpizat e tyre të ndërtuara me shumë mund dhe mjeshtëri mund të mbyteshin, dhe të shndërroheshin në ushqim për insektet e mikrobet, e pse jo edhe për ata të cilët ishin uniformuar në të gjelbër?!

Për dallëndyshet shtegtimi dhe migrimi ishte tejet i lehtë, mbase ato i përkisnin kontinenteve, dalloheshin nga krijesat njerëzore, të cilët karakterizohen dhe i përkasin fiseve dhe shteteve. Porse kështu nuk ishte edhe për shqiptarët, ata ishin trashëgimtar të parë të këtij trualli, i cili nuk ngurroi që për shekuj të tërë të ujitet me gjak, por assesi të tremben shqiptarët, edhe nën thumba të atilla, ata qëndruan aty. S'kishin ku të shkonin, sikurse njeriu që nuk mund t'i ketë dy nëna, njashtu edhe s'mund t'i ketë edhe dy atdhe. Përafërsisht kështu Betimi e kishte kuptuar

çështjen kombëtare, mbase me fjalë më të varfra në atë kohë, por me vepra shumë më të pasura se sa shkruesi i këtyre rreshtave në këtë kohë!

Përballë asaj beteje iu duk gjithçka e kotë, - mësimi, aktivitetet sportive dhe hareja me shoqërinë. E pandehte veten si të rritur, edhe pse ende të gjashtëmbëdhjetat nuk i kishte mbushur. Nuk përtonte dot, që shokëve t'ia përsëris ngjarjet kur policia e kishin torturuar, kur ushtria serbe në kufirin afër fshatit të tij shpesh e kishin kthyer mbrapa, duke e nënçmuar jo vetëm atë, por gjithë kombin shqiptar, mbase sa herë që i nënshtrohej këtyre vërsuljeve, përbindëshat sllav ia shanin identitetin e tij kombëtar dhe fetar.

Më nuk mund të duronte, dukej sikur edhe durimi kërkonte shpëtim, që ishte buzë shpërthimit të skajshëm, ndaj Betimi nuk ngurroi që një ditë t'ia tregojë planin shokëve të ngushtë të tij, që kishte të bëjë me hapat e ardhshme drejt asaj kauze. U morën vesh që të gjithë të mos ngarendnin për atje (te vendi i burrave, por këtë togfjalësh e dëgjoi vonë), pra gjithsecili të kontribuon diçka, qoftë edhe duke qëndruar në vendlindje. Kështu për të mos ra në sy mungesa e tyre, vendosën që Betimi dhe Shkëlqimi të nisen për në luftë, edhe pse ende nuk e dinin se sa peshonte automatiku i thjeshtë, por ishin të sigurt se dashuria dhe flijimi

për atdheun peshon shumë rëndë, ndaj përballë kësaj dashurie gjithçka do të jetë e arsyeshme.

Herët në mëngjes u zgjuan, familja e tyre i përcjelli për në shkollë, por këta rrokën rrugën e malit, ndonëse Shkëlqimi i njihte më mirë rrugët në mal, në vend të librave, çantën e kishin mbushur me bukë dhe përgatitje tjera që iu nevojiteshin për përballje me vdekjen. Ishte kohë tejet e papërshtatshme, por vullneti dhe morali i fortë bëri që çdo pengës të tejkalohet. U morën vesh që për këtë shtegtim, familjet e tyre të informoheshin prej Suejbit.

Deri pas mesditës ecën pa u ndalur askund. Mbase ishin afruar në pjesën ku ishin të pozicionuara forcat e ushtrisë serbe. Ndaj vendosën që deri sa të bie terri, vetëm ta vëzhgojnë mirë e çiltër atë pozicion të forcave serbe. Ishte hera e parë që po e ecnin atë rrugë, kështu që nuk ishte fare e lehtë për ata.

Muzgu e pushtoi atë mal të dendur me kolorit bimësh, filloi të fryjë një erë e fuqishëm, bashkë me erën e cila prodhonte zhurma të ndryshme, filluan të ecin drejt vendit që paraprakisht e kishin skicuar. Përmes kësaj ere të fortë, ata mendonin se do ta kishin më lehtë, ngase forcat e armikut edhe nëse do të dëgjonin ndonjë shushurimë, ato mund të aludonin në erërat. Duke ecur kështu nëpër atë terr dhe luginë të dendur, filloi

të shfaqet xixat e pasigurisë së tyre. Sikur e hetuan se e kishin ngatërruar rrugën. Për të mos vazhduar më tej, u ndalën në një vend të fshehur me lisa e kaçuba të ngjeshura, për të qëndruar kështu deri në mëngjes, mbase ata i kishte kapluar deti i djersëve, nën të cilin mendonin të fshihehin, por dukej se kishin harruar se furnizues i atij deti, ishte pasiguria dhe shqetësimi i tyre.

Derisa ata gjendeshin përballë më të rrezikshmes, në familjet e tyre ishte krijuar një rrëmujë dhe panik e madhe. S'kishin kurrfarë kontakti me ta, vetëm se ishin informuar se janë nisur për atje ku mund të shkonin vetëm burrat. Pikërisht në atë vend ishin nisur të shkojnë dy adoleshentë, ndërsa burrat qëndronin ende në shtëpi, pra si dukej emërtuesi i atij vendi si "vend i burrave" kishte gabuar rëndë, sepse atje po shkonin "fëmijët".

Prindërit e Betimit dhe të Shkëlqimit ishin merakosur së tepërmi, mbase ata fare mirë e dinin se ende fëmijët e tyre ishin të papjekur, mund të ishin mashtruar e lajthitur prej dikujt, madje mund të binin në kurth ende pa shkuar atje ku shkonin vetëm burrat. Atë natë familja e tyre s'kishte bërë dot gjumë, s'dinin çfarë të bënin, ku t'i kërkonin, t'i lajmërojnë në polici, ndonëse kjo e fundit ngjante me kambanat e deleve, që

saktësisht dhe vullnetarisht ia tregonin vendin ujkut gjahtar.

Enda pa lindur mirë dielli, Betimi dhe Shkëlqimi filluan të ecnin, por duke pasur kujdes të madh. Aq më shumë sa ecnin, aq më tepër e ngatërronin rrugën. Si rrjedhojë e kësaj pasigurie, prapë vendosën të ulen në një gropë që gjendej nën shpatin e atij mali që krijohet përshtypja e një peizazhi të mbushur rreth e përqark me rrokaqiej që thuajse ndërmjet veti konkurronin në gjatësi dhe si për inat, gjallesave që gjendeshin në tokë ia zinin rrezet e diellit. Sakaq, i dëgjuan ca zëra, zëra që i shqetësuan së tepërmi këta dy adoleshentë. Mendonin se do të shkojnë “vullnetarisht” në gojë të ujkut, mbase ende asnjëherë pa e sulmuar ujkun, qoftë edhe prej së largu. Në heshtje absolute, dëgjimi i atyre fjalëve zuri të kristalizohet, ku pas pak e kuptuan se ato zëra kumbonin fjalë shqipe. Edhe pas këtij rasti, ata nuk u ngutën të lëvizin nga vendi, sepse ishin të paarmatosur, madje Betimit prej gjyshit të tij, kujtonte ngjarje të këtilla, ku në ato çaste të trishtueshme i shkrepin mendja tek një rrëfim, ku ushtarët bullgarë të asaj kohe, për t’i zënë rob shqiptarët që gjendeshin në istikame, kishin mësuar shkëlqyeshëm ta flisnin gjuhën shqipe. Ndaj menduan që mos të nguten së lëvizuri vendin, përderisa të zbulohen se kush në të vërtetë ishin ata njerëz, ...

Pas dy ore vrojtim, u siguruan se ato tre persona kishin qenë shqiptar. Mbase nuk kishin rrugëdalje tjetër, nuk dinin nga të shkonin e nga të kthehen, ishin humbur të tërë nëpër atë mal të dendur, pra menduan t'i lajmërohen atyre. Gradualisht, kujdesshëm dhe duke vëzhguar gjithandej u afruan aty pranë, por duke mos u vërejtur ende. Ndoshta ata mund të kishin qenë spiun, apo diçka tjetër, por këta nuk kishin rrugëdalje tjetër, ndaj në vorbullën e kësaj mjegullie iu lajmëruan:

- Mirdita të nderuar, - i përshëndeti Betimi të panjohurit.

Paksa të trembur, edhe ata ia kthyen përshëndetjen, duke i pyetur menjëherë se çka kërkojnë këtu. Pasi u informuan saktë për qëllimin e atij rrugëtimi, pa u menduar shumë, të panjohurit (të panjohur, që për ata të dy do të mbesin gjatë kohë) i thanë që të kthehen mbrapa, ngase mund të shkojnë kot së koti, marrë parasysh edhe mosshën e tyre. I folën gjerë e gjatë, i treguan për gardhin e ngjeshur të serbëve, që prej andej ka ishin nisur këta, as miza nuk mund të kalonte e lëre më ata, që as përvojën më të vogël të mundshme nuk e kishin rreth këtyre gjërave, qoftë edhe nëse kishin vullnet të fortë e fare nuk i bëhej vonë, edhe nëse do të vdisnin për këtë vatan. Edhe pse rezistuan që të ktheheshin mbrapa,

prapë ata nuk kishin shtegdalje, ishin në një rrugë të gabuar, e aspak të shoqëruar me strategji.

- "Ju trima, s'di pse lodheni e rrezikoni kaq shumë për të shkuar te vendi i burrave, kur në vendin prej nga vini, të njëjtën krenari e keni edhe aty, vetëm edhe disa muaj duhet pritur, që edhe atje të fillojë e njëjta dasmë, mbase edhe me të njëjtët dasmor", - i këshilloi dhe paralajmëroi njëri prej të panjohurve.

Pas kësaj këshille dhe mbylljes së mundësive për shtegdalje, disi e pranuan dështimin e tyre në këtë rrugëtim të mbushur përplot krenari, mbase ky rast dhe kjo përvojë njëherit do t'i shpërbënte, edhe si flakadani ndriçues për kontributin e ardhshëm kombëtar.

U kthyen në shtëpi të mbërthyer prej zhgënjimit dhe dëshpërimit, që assesi nuk kishin mundë t'i bashkëngjiten atij karvanit të ndershëm e shumë të dashur për Betimin, Shkëlqimin dhe shokët e tyre. Marrë në konsideratë moralin e lartë, edhe prindërit e tyre nuk i qortuan aq rreptë, të cilët morën fjalë prej tyre, se tutje do t'i përveshin mëngët për t'u zhytur kështu në oqeanin e pambarimtë të mësimit. Këta ia dhanë fjalën prindërve se do t'i rreken mësimin, por mendjen e kishin te fjalët e atij të panjohurit: "Ju trima, s'di pse lodheni e rrezikoni kaq shumë për të shkuar te vendi i burrave, kur në vendin prej nga vini, të

njëjtën krenari e keni edhe aty, vetëm edhe disa muaj duhet pritur, që edhe atje të fillojë e njëjta dasmë, mbase edhe me të njëjtët dasmor”.

16

Ditë e ftohtë e dimrit të vitit 2001. Zilja e shkollës nuk pushonte së rrahuri, por jo edhe kërshtëria e nxënësve për të mësuar. Vështirë e kishin të koncentroheshin në lexim, ndonëse nuk ishin të verbër që mos ta shihnin horizontin e mbushur përplot pikëllim. Askujt nuk i interesonte lënda e biologjisë, mbase prej saj mund të mësonin se si kuvendojnë rrënja dhe trugu, se si në mungesë të këtij kuvendimi mund të binin gjethet pingul, gjethe që do ta begatonin tokën, por vetëm pasi të kalben. Sikur një mësim i tillë, tentohej të bëhej përmes përditshmërisë së pësimit. Dëshmi se në atë kohë, rrënja shumë rrallë ujitej dhe trugu për çdo ditë bërtiste, këtë si askush tjetër e kumbonte ligështimi dhe shuarja e gjetheve, mbase ato me të madhe filluan të binin, pandehnin t'i bëheshin shtrat i ngrohtë dëshmorit

të parë, të nderuarit të përjetshëm Muzafer Xhafërit. Edhe më tej filluan të bien një nga një gjethet, filloi të dëgjohej piskama e trungut, filluan të zbulohen hipokrizitë e furnitorëve të ujit, hipokritë që e kishin marrë për sipër që denjësisht t'i ujisin rrënjët e pemës së quajtur - Shqiptari.

Në Tanushën e pamposhtur kishin filluar luftimet guerile, mes forcave të armatosura maqedonase dhe kryengritësve të UÇK-së. As acari dhe ngricat e akullta nuk mund t'ia ndalnin hovin kryengritësve shqiptar. Madje, ky ftohtë i madh, që për dikë ishte tejet i rëndë dhe i papërballueshëm edhe përballë shporetit në shtëpi, vetëm sa i skaliti ata djem trima e bujarë, mbase betejën do ta zbrisnin poshtë, duke gravituar kështu edhe vullnetarë të tjerë, ndonëse për ata më vonë pushteti maqedonas do të pandehte se: - i kanë pushtuar dhe okupuar tokat tona. Jo, jo, e vërtetë ishte e kundërta, - përmes mjetit të komunikimit të quajtur tytë e pushkës, djalëria e shëndoshë shqiptare i thanë pushtetit sllavo-ortodokse-maqedonase, se kjo tokë është e jona.

Gjendja nuk kishte të përmirësuar, vetëm sa vinte e rëndohej, aq më shumë të gjithë u mpi-në kur e panë se si u ekzekutuan dy civilë shqiptar (babë e birë) nga policia zyrtare e Tetovës, mbase kjo njëherazi edhe pasqyronte më së miri se cila nga palët ndërluftuese nuk i respektonte

rrugët e paqes dhe rregullat e luftës. Nuk kishte zemër dhe sy shqiptar e njerëzor, që nuk e ndjeu atë dhembje deri në asht, atë krim, si dhe atë poshtërim të indit shqiptar. Ata ishin babë e birë, mbase i pari kishte lindur shumë më herët se i dyti, por Zoti deshi që së bashku t'i përcjellë për në botën e vërtet të amshueshme.

Betimi ashtu i habitur dhe i mbërthyer prej emocioneve e dhimbjes, i fërkoj sytë, ndonëse nuk i besonte as syve të tij, nëpër kujtesën e tij, që për fatin e tij të keq, ajo kujtesë kishte pas qenë e stërmbushur me fotografi të brishta, të torturës dhe të ankthit, filloi t'i fanitej rasti paraprak, të humb prore në mendime, mbase s'mund të dallonte në trupin e tij se cila ishte djersë e cila lot.

Kjo ngjarje rrëqethëse e terrorizuese, përfundimisht ishte kapaku i gotës së thyer, thërrmimet e saj që vezullonin poshtërimin shqiptar. Vërtet ishte venduar në sprovë dinjiteti shqiptar, mbase ky ishte edhe një pretekst shtesë për zbritjen e trimave në rajonin ku jetonte Betimi.

Betimi me shokët e tij shkonin në shkollë vetëm sa për t'ia bërë qejfin prindërve, ndërsa ato realisht merreshin krejt me diçka tjetër. Ku s'vonoi shumë, kur trimat e UÇK-së u vendosën edhe në fshatin e tij.

Në mbrëmjen e fillimit të muajit maj, Betimi ashtu krenar që do të bëhet ushtar i kësaj

ushtria të lavdishme, pa ia bërë me dije parapra-kisht as shokëve të tij, sepse i frikohej përgjegjë-sisë, mbase përskej shumë atyre dertëve e ndjente vetën të pafuqishëm që të përballet edhe me përgjegjësitë e të tjerëve, sepse ende në opinion nuk kishte një qartësi mbi rrjedhat e mëtejshme, po ecte me hapa të sigurt e me betim në zemër, drejtë shtabit improvizues të UÇK-së.

Asnjëherë ai nuk mund ta përshkruante atë kënaqësi e vullnet, që kurrë në jetën e tij atë ndje-një nuk e kishte përjetuar, ndjenjë që vetëm një herë në jetë kishte pasur mundësi ta shijon, mbase duke qëndruar edhe mbi gjitha shqisat tjera.

- Ndal!- jep urdhër një ushtar, i cili kishte qenë i maskuar në fytyrë, ngase në rajonin ku jetonte Betimi, ende zyrtarisht nuk kishte filluar lufta.

- Kush jeni, dhe kë e kërkoni? - pyeti ushta-ri me një uniformë që vezullonte ngadhënjim dhe krenari.

Pavarësisht zërit të ngritur, e që nuk reflek-tonte mikpritje dhe mirësjellje të ngrohtë, ai zë për Betimin që zëri më i ëmbël dhe më mbresë-lënës që kishte dëgjuar ndonjëherë në jetë.

- Unë jam Betim ..., kam ardhur t'i përgji-gjem thirrjes për mbrojtje të atdheut dhe të anëta-rësohem në UÇK, ndaj dua të më dërgoni te

komandanti përgjegjës për mobilizim të ushtarëve.

Pa u vonuar shumë, fillimisht e kontrolloan, pastaj e përcjellën deri te komandanti përgjegjës për mobilizim të ushtarëve. Kjo ishte një përvojë e paharruar e Betimit, më në fund thoshte, - ja u bëra ushtar i ushtrisë shqiptare, falënderuar qoftë Zoti i cili ma bëri të mundur ta shijoj këtë begati, - falënderohej dhe lutej në vete për këtë përjetim të mbushur përplot mbresa, edhe pse ende sigurt nuk e dinte sa a do ta pranojnë apo do ta refuzojnë, edhe ai vetë nuk ishte i sigurt, sepse posa i kishte mbushur të shtatëmbëdhjetat.

- Tungjatjeta o trim, - e përshëndeti komandanti përgjegjës.

Betimi, pothuajse i tëri ishte shtangur prej këtij ngazëllimi, mbase harroi edhe t'ia kthejë përshëndetjen komandantit.

- Unë kam ardhur të anëtarësohem në ushtrinë tonë, - i emocionuar dhe ngutshëm foli Betimi.

- Mirë se të pretë populli o trim, por sa vjeç të kemi? - e pyeti komandanti.

Betimi prej kësaj pyetje, edhe më parë ngushtohej, s'kishte dëshirë që ta pyesin për vjetët, jo pse kjo ishte një shprehi që i përkiste evropianëve, por ai nuk pajtohej me ligjin universal të

botës, ku thuhej se prej moshës tetëmbëdhjetë vjeçare njeriu fillon të pjekët, ku prej kësaj moshe njerëzit ftoheshin për në ushtri, si dhe futeshin në regjistrin e të drejtës për votë. Ai sikur dëshironte të thoshte se të gjitha ligjet universale nuk mund të vlejnë njësoj në botë, ngase përgjegjësitë e këtij ligji qëndronin tejet indiferent kur bëhej fjalë për shkeljen e të drejtave të të miturve, ndonëse dëshironte që ligjet universale për të drejt njerëzore t'i pyeste, - vallë ju duket ligjore juve fëmija katërmëdhjetë vjeçar të rrihet e torturohet, ju duket ligjore që të vriten babë e birë përpara syve të botës, ju duket ligjore që në shkollën e mesme teknike moshatarët e Betimit të palës tjetër të mësojnë në makina të sofistikuar, ndërsa Betimi me shokët e tij ta mbajë mësimin praktik vetëm me një gdhendëse për metale - limë, mbase limë që i shoqëronte me vite, e një varg të pafund pyetjesh, të cilat e shtynin të dyshoj dukshëm në drejtësinë e këtyre ligjeve universale.

- Unë i kam shtatëmbëdhjetë vjet e gjysmë (në fakt posa i kishte mbushur të shtatëmbëdhjetat), por s'ka kjo rëndësi, sepse në vendin ku ne jetojmë këto vite që i kam, patjetër duhet të shumëzohen me dy, - u përgjigj Betimi, i cili mundohet të gjej lloj-lloj shprehje bindëse, me të vetmin qëllim që të mos kthehet mbrapa, dëshironte

që me çdo kusht të bëhej pjesë e këtij vargani të burrërisë shqiptare.

- Pavarësisht se nuk mund t'i plotësoni kushtet për ushtri, unë ju përgëzoj për këtë entuziazëm të pashoq, për këtë merak që të jeni edhe ju pjesë e këtij mozaiku të ndritshëm, por pjesëmarrje në luftë për ju do të thotë, edhe të kujdeseni për familjen dhe të mësoni denjësisht në shkollë, - përmes kësaj përgjigje ledhatuese dhe inkurajuese, komandanti e refuzoi kërkesën e tij.

Betimi fare mirë e kuptoi këtë përgjigje, ndaj edhe përkundër insistimit me ngulm të tij, u detyrua të kthehej prej nga kishte ardhur dhe ashtu siç kishte ardhur, por kësaj radhe u kthye tejte i dëshpëruar, hapat e tij për në shtëpi shoqëroheshin me kërcëllim të dhëmbëve, e me ofshama të pakuptueshme. Nuk mund ta kuptonte dot faktin që ai, edhe përkundër vullnetit dhe vrullit të madh që të kontribuon diçka për këtë komb, prapë çdo tentativë e tij, pamëshirshëm binte në ujë, dukej sikur edhe krakëllimat e korbit të zi po ndjellin kob në atë, por jo, jo, - ai aspak nuk i besonte besëtytnive, madje qysh në fëmijëri ishte kundërshtar më i madh i tyre. S'kishte ç'të bëj i gjori, ishte në një dyzim të vërtet, edhe syprinën e tokës dukej se kishte filluar ta urrejë, mbase toka e tillë ishte vetëm përpara këmbëve të tij, ndërsa tutje assesi nuk ishte e tillë, simbol që

tregonte se edhe veprimet dhe fati i mëtutjeshëm i tij, vetëm përpara këmbëve ishte i mbërthyer me pesimizëm, ndërsa tutje, - që mjerisht Betimi nuk mund ta kuptonte, e priste krejtësisht një fat tjetër, fat i shumëpritur prej tij, mbase edhe i vështirë, i përcjellë me vuajtje të shumta, por kjo s'kishte rëndësi shumë për atë, - me rëndësi ishte që ai t'i bashkëngjitej atij varganit të begatshëm që aq shumë e admironte, sa që çdo tentim për krahasim me atë admirim do të ishte i kotë, mbase peshoja përherë do të qëndronte në krah të asaj dashurie, dashuri që sfidonte gjithçka, madje edhe dashurinë që natyrshëm i përkiste njeriut, gjegjësisht gjinisë shoqëruese të njerëzimit.

* * *

Në mëngjesin e ditës së tretë të muajit maj, dielli sikur lindi i pikëlluar, mbase i shoqëruar edhe me lot. Ndonëse për mos t'i mallëngjyer edhe krijesat në tokë, vetëtimthi pamjen e diellit e mbuluan disa re, për të treguar se sot, po fillon të mbushet një shirit i filmit me ngjarje të reja, megjithatë të njohura, por ndryshe prej filmit të djeshëm, film i cili qe mbështetur vetëm me përjetim dhe durim të torturave dhe sarkazmave nga më çnjerëzore. Edhe itinerari i nxënësve

tashmë kishte ndryshuar, ashtu të pikëlluar ata u kthyen për në shtëpi, të shkretit që nuk e dinin se ç'po ngjet për qark të tanishmes dhe të ardhmes së tyre, por ata ishin të sigurt se patjetër duhej të ktheheshin mbrapa, ku në vend të haresë dhe mësimit në shkollë, tanimë pa dijeninë dhe dëshirën e tyre, do të duhej të mësoheshin me kërcëllimin e topave e të mitralozave, të cilët pamëshirshëm do ta pllakosnin përditshmërinë në ditë të zeza.

- Sot, qenka shpallur luftë, - fjali që e pushtoi çdo skaj të rrugës. Ky lajm gjithandej me shpejtësinë e dritës u përhapë, i cili u pranua me emocione dhe lot në sy. Çdo familje kishte rënë në hidhërim, por sikur shihej një hidhërim i arsyeshëm, ngase edhe ata ishin lodhur prej katrahurës dhe hidhërimit në paqe, mbase nuk e dëshironin luftën, por ishin edhe kundër asaj paqeje të brishtë. Frontet e luftës u ndritën me nxitim, ngase nga çasti në çast pritej që topat të gjëmojnë, e toka të dridhej prej rënkimit.

Pas atij zhgënjimi, që rrodhi me mospranimin e Betimit në UÇK, mbase për shkak të moshës së re, si duket më në fund e kuptoi se për të qenë luftëtar, nuk qenka kusht që edhe të jesh i regjistruar si ushtar, ndonëse mirë kishte qenë të ishe në regjistrin e atyre trimave, por ja që të tjerët

nuk mund ta kuptonin dot vullnetin dhe vrullin e Betimit.

Me të marrë vesh se në fshatin Vaksincë është sulmuar autoblanda e forcave të sigurisë maqedonase, pa u menduar shumë niset prapë drejtë shtabit të UÇK-së.

Mirë e kishte menduar Betimi, sepse në këtë ditë askush nuk pyetej se a jeni të regjistruar si ushtar, por kush ka mundësi ta ndihmojë këtë luftë, le të urdhërojë, të gjithë dyert ishin të hapura.

Sakaq, pas mesditës, aty kah ora 14:40, befasisht manifestohen disa helikopter, helikopter të cilët ishin blerë me të hollat e të parëve tanë, të forcave maqedonase mbi fshatin Vaksincë, ku përnjëherë fillojnë të sulmojnë, duke lënë kështu një të vdekur dhe një të plagosur. Ç'të shohësh, përpos tmerrit që mbretëronte në atë shtab, ngase shumica prej të pranishmëve ishin pa përvojë ushtarake dhe luftarake, mbase edhe ata që kishin ardhur për t'i kërkuar djemtë e nipat e tyre, kishin krijuar një panik e rrëmujë të vërtetë, porse që nuk e kishin kuptuar se liria nuk mund të arrihet ndryshe, pos me shkëmbim të gjakut dhe djersës.

Menjëherë pas sulmit me helikopter, filluan të shtënat drejtë fshatrave të rajonit ku jetonte Betimi. Shumica që qëndronin në shtab, ishin

tërësisht të hutuar, s'kishte ndonjë organizim të mirëfilltë, ndonëse ishte sulm i papritur, që u kryente prej forcave të rregullta shtetërore. Në brendinë e kësaj rrëmuje, si duket Betimi e sfidoi moshën e tij, edhe atë pikërisht në momentin kur komandanti i urdhëroi disa të rritur që ca predha dhe ca pako fishekë t'ia dërgojnë ushtarëve nëpër istikame. Në fakt, ata shiheshin si të pjekur, që ishin urdhëruar prej komandantit që t'i dërgojnë në vend ato predha dhe pako municionesh, por dukshëm i ngjanin fëmijëve të rritur. Ata refuzuan që ato predha t'i dërgojnë nëpër istikame, kinse me arsyen e mosnjohjes së terrenit sa duhet, por arsyeja e vërtet kishte qenë se ata ende nuk kishin arritur të dalin prej kthetrave të frikës, mendonin se vetëm ata kishin fëmijë e gra. Kur vërejti Betimi se nuk e kanë ndërmend t'i dërgojnë mjetet në vendin ku urdhëroheshin, atëherë pa bërë asnjë fjalë, ai i mori dhe u nisë për te vendi ku ishin pozicionuar ushtarët e UÇK-së. Prej atij rasti, komandanti i përgjithshëm i ushtrisë e pranoi në sfondin që ai shumë e admironte.

Familja e tij, atë ditë ishte brengosur shumë për Betimin, mbase edhe vetë ato ishin pjesë e atij rrebeshi të granatave. Porse, dertin e kishin tek ai, aq më shumë kishin filluar të merakoseshin dhe në të njëjtën kohë të ndjeheshin krenar, kur një i afërmi i tyre i kishte thënë se Betimi është në front

të luftës. Të gjithë ishin mërzhitur e mallëngjyer, sepse përskej gjithë atij rrebeshi vështirë ishte që dikush të mund të mbetej gjallë, - kështu ata mendonin, kur kihej parasysh fakti se një gjë të tillë, asnjëherë nuk e kishin përjetuar, madje s'mund të besonin se si mund të jetë e mundur që përskej gjithë atyre të shtënave të mbetej dikush gjallë!!! Për Betimin më së shumti ishte mërzhitur djali i xhaxhait të tij, - Buja, i cili tërë ditën kishte qarë, thujse ende si fëmijë trumbetonte që përmes lotëve pamëshirshëm do ta hedhë jashtë mllëfin dhe mërzinë. Ato pranvera të pakta që i kishin kaluar së bashku, kishin ndikuar aq shumë, sa njëri për tjetrin ishin bërë sikur ashti për mishin, mbase në përsiatje të kësaj, Buja kujtonte fjalët dhe porositë e Betimit, i cili në kohën kur Buja ishte bërë edhe me një vëlla të vogël, Betimi kishte shprehur dëshirë që emrin e tij t'ia trashëgoi vëllait të vogël të Bujës, ngase sikur e shihte se po vinte në një kohë kur, emri Betim vlente më shumë se çdo gjë.

Familja e Betimit, për hir të një familje të kushërive të tyre, nuk artikulonin edhe aq rënkim mallëngjyes, sepse ata e kishin një djalë të vetëm i cili dergjej në Vaksincë prej granatave dhe plum-bave, mbase kështu edhe ata u mishëronin me këta, duke ndjerë gjithsecili për gjithkënd dhimbje, madje duke mos ndjerë askush epërsi kundrejt

tjerëve. Betimi u bë ushtar i vërtet, ndonëse nuk kishte dhënë betim diku për ta plotësuar kështu një rregull ushtarak, por ai para se gjithash i ishte betuar në heshtje vetës, dhe Perëndisë për një kauzë të atillë.

Ditët kalonin sikur me vrap, madje vrap i llojit kur dikush dikën e ndjekë. Shumë rrallë shihej dhe takohej me shokët e tij, porse edhe ata po e jepnin kontributin e tyre në shumë mënyra. Forcat e sigurisë maqedonase e sulmonin për çdo ditë fshatin e tij dhe fshatrat për rreth, ndonjë ditë më shumë e ndonjë ditë më pakë, por asnjë ditë aspak.

Dita e enjte, sikur prej mëngjesit filloi të shihej si ditë e zezë për të gjithë, ditë që edhe shpendët po e urrenin, ngase në kundërshtim me vullnetin e tyre natyral do të jenë të detyruar t'i lëshojnë foletë, që me vite të tëra ishin munduar t'i rregullonin. Herët në mëngjes, forcat e sigurisë maqedonase, kishin ndërmarrë një sulm të llah-tarshëm kundrejt ushtarëve të UÇK-së dhe civilëve të pafajshëm. Vija e depërtimit ishte menduar mirë, ku të mos mendohej, kur më tepër se gjysmën e mjeteve dhe ushtarëve e përbënin serbet, bisha këto që kishin përvoja të mëdha gjakatare në Kosovë dhe Bosnje, ku kishin planifikuar që ndërmjet fshatit Llojan dhe Vaksincë, të mund më lehtë të depërtonin fillimisht në Vaksincë, ngase

ato dita ushtarët e UÇK-së, e kishin liruar një ushtar të forcave maqedonase, që e kishin zënë peng në fillim të atij shpërthimit vullkanik.

Betimi, posa ishte kthyer prej rojës së natës për të pushuar pak, kështu sa për t'i kumtuar eshtrave pak respekt, ndonëse as rënkimi i tyre prej brenda nuk ia tërhiqnin më vërejtjen. Edhe pse, çdo gjymtyrë e organ prej brenda protestonte, Betimi nuk kishte mundur ta vërente se agimi i sotëm si dukej do ta kishte një muzg të mërrolur e të pikëlluar. Posa bëhet gati për gjumë, befas i dëgjon disa krisma dhe gjëmime të tmerrshme. Menjëherë merr pushkën dhe municionin që e posedonte, vetëtimthi i bashkëngjitet shokëve të tij, si dhe pa humbur kohë marshoi drejtë istikameve, për t'u reshtur kështu sa më fortë kundër armikut.

Ishte ditë e rëndë, që toka buçiste prej dhimbjeve, ndonëse e ndjente se komandant Tigri (Fadil Nimani) të nesërmen do të bëhej banor i saj. Betimi ashtu i lodhur e i rraskapitur, tërë ditën qëndroi me ushtarët tjerë në pozicion, në çdo çast dhe skaj duke e parë vdekjen me sy.

- Ja ky qenka fundi im, sa lehtë qenka të vdesësh, ehee shumë të rëndë na paskan treguar vdekjen, kjo qenka e lehtë, mbase edhe ëmbël, ... - fliste sikur nëpër mjegulla Betimi, monolog ky që u krijonte me rastin e fluturimit të plumbave mbi

kokën e tij, si dhe futja e atyre plumbave që kalonin përskaaj syve të tij në dhe, s'kishte mundësi që mos ta frymëzoj drejtë mendimeve që në spontanitet ligjëronin për vdekjen si fenomen i pashmangshëm natyror. Kësi lloj mendimesh në ato momente të rënda bluante koka e Betimit, ndonëse nuk mendonte me vetëdije të plotë, porse i vinin prej brenda.

Vrulli që për këtë komb ta jepte më të shtrenjtën, që për vite të tëra e kishte rrjepur këtë dëshirë, si duket atë ditë fliste prej brenda vetë, duke ia dhënë mendjes funksionin e zëdhënësës. Shpeshherë, bunkerin ku vëzhgonte Betimi dhe ushtarët tjerë, makineria maqedonase e godiste rëndë, gjersa një moment rëra i mbuloi, ku ia bëri me dije se ky pozicion tashmë është i zbuluar prej armikut, ndaj urgjentisht duhej ndërruar. Gjëmonte edhe mitralozi, gulinovi, mina-hedhësi e snajperi i kryengritësve shqiptar. Përkundër që armiku ishte në epërsi në armatim, lufta dhe rezistenca për pragun e shtëpisë do të vazhdonte, por për aq kohë sa të marrët dhe horrat e kombit e kishin marrë fjalën.

Përleshjet vazhduan deri në muzg, ku mjerisht armiku tanimë ishte futur në territoret shqiptare. Dita ishte bërë natë prej fjollave të dendura të tymit, ndërsa nata ishte ditë prej zjarrit. Deri në ato momente morali i kryengritës-

ve shqiptar qëndronte i patrembur përballë gjithë këtyre vështirësive, mbase nëse humbet beteja nuk do të thotë se është humbur edhe lufta, - shpesh këtë sintagmë e përsërisnin trimat e lirisë.

Pasi muzgu i mbulon fshatrat me pikëllimin e thellë, që edhe ai nuk e dëshironte një gjë të tillë, disa njerëz që rronin rastësisht në këtë rreth, që prej kohësh e kishin luajtur rolin e rojtarëve që së bashku me hajdutët vidhnin, filluan të përhapnin panik dhe të futnin frikë ndër fshatarët. Fshatarët, ashtu të hutuar dhe të gatshëm t'i jepnin fund kësaj skëterre, pa u hamendur shumë ia mësyn ikjes, lamtumirës së atdheut e vatrës stërgjyshore, pandehen që t'i japin fund durimit, por nuk e hetuan dot se e hapën dritaren e dëshpërimit, të dergjjes dhe të pikëllimit.

Çdo lagje u përshkua me civilë dhe ushtarë, - tashmë dezertor, por jo prej frikës, por nga keqkuptimi dhe mos informimi i duhur prej ushtarakëve përgjegjës. Tmerri u bë edhe me i dhembshëm, atëherë kur gra, pleq, fëmijë e të rritur sikur prisnin që me padurim t'i japin fund këtyre vuajtjeve, duke e braktisur pragun e shtëpisë. Ishin lodhur, mbase jo aq shumë, por e panjohura për të nesërmen e kishte bërë të vetën. Për të nesërmen lajmërohej se radhën e pushtimit e kishte fshati Llojan, kështu që disa fshatar ishin informuar se banorët e fshatit të tyre fqinjë i

kishin nxjerrë të gjithë prej shtëpive me dhunë, duke i dëbuar kështu për në stacionin e Kumano-vës, ku vargani i civilëve për në stacionin e vdekjes ishte shoqëruar me rrahje dhe maltretime nga më të rëndat, sa s'beson njeriu, ku pas përfundimit të kësaj beteje, si rrjedhojë e atyre rrahjeve gjatë rrugës dhe në stacion, pas disa muajve do të ndërronte jetë hoxha i fshatit Vaksincë, i cili pak para se të shpallej rajoni i Likovës zonë e lirë, në ligjëratat që i bënte ditën e premtë në xhami, kishte dhënë kushtimin për mbrojtje të atdheut, mbase e kishin farz një gjë të tillë të gjithë. Askush nuk mund ta parashikonte se kjo ligjëratë e thesarit tonë kombëtar dhe fetar, do të bëhej mjet që hoxha i nderuar të mund të ndjehej i privilegjuar dhe kokë ngritur përpara Krijuesit në Ditën e Gjykimit.

Betimi i dërmuar dhe i pa ngrënë ishte kthyer prej istikameve, për të parë më afër se ç'po ngjan me familjen dhe bashkëfshatarët e tij. E kishin kapluar rrëqethjet e thella, kur përgjatë rrugës shihte gra, burra, fëmijë e pleq seç i lëshonin pragjet e shtëpisë. Këto psherëtima dhe klithje të qarash, Betimin e kishin lënduar thellë, aq thellë sa që me dekada nuk do të mund ta harronte atë katrahurë.

Kur u afrua në lagje tij, s'dëshironte t'i besojë veshëve dhe syve të tij, ku befas në atë

vend filloi t'i shfaqej koha e fëmijërisë, lojërat që i bënte me shokë, sikur për një moment fare të shkurtër dëshironte të buzëqeshë, por më kotë ishte fanitur në atë botë përrallore, sepse sikur buzët prej pamjes tmerruese kishin filluar ta marrin formën e petullave, por s'vonoj dhe menjëherë erdhi në veti, filloi luftën me emocionet që me çdo kusht tentonin ta tradhtonin me shfaqje të një uji të kripur e të çmueshëm. Atë lagje të ëndrrave fëmijërore të Betimit e kishte mbuluar vaji, piskamat ishin nga më të ndryshmet, dikush i vajtonte prindërit e tyre të shtyrë në moshë që do të mbesnin në shtëpi dhe dikush djalë e tyre të vetëm që fati dhe gjurma i tij ende nuk dihej. Kur e pa familja e tij Betimin, disi filloi të lirohen, menduan se edhe ai do t'i bashkëngjitej këtij eksodi të dhembshëm. Familja e tij ashtu mendonte, sepse edhe disa komandant të tij, që mjehrisht edhe përkundër insistimit të tyre disa javorë, që ta largonin frikën dhe ta duan atdheun më ëmbël, prapë nuk kishin arritur dot që ta hedhin ndonjë hap drejtë daljes prej atyre kthetrave të frikës.

Betimi deri në fund u mundua të mos përlojej, të paktën të mos i bashkëngjitej atyre lumenjve që po e braktisnin shtratin, ngaqë pushka që e mbante në krahë dhe emblema e UÇK-së një gjë të tillë nuk ia lejonin dot. Nëna dhe babai i

tij, si dhe e tërë lagja e tij me përgjërëm e lutën që edhe ai t'i bashkëngjitej atij karvani, mbase nëna e tij duke e kërcënuar se poqë se ai nuk do të vjen me ata, atëherë edhe ajo do të qëndronte përkrahë Betimit, ata u munduan që t'i tregojnë se këtij karvani nuk iu kishin bashkëngjitur vetëm civilët, por edhe disa ushtarë e komandantë, ndaj e lusnin që edhe ai ta lëshojë pragun e shtëpisë, sepse fare mirë e dinin se të nesërmen çka do të ngjante me ata që do të rrinin në atë fshat. Por, Betimi i vetëdijshtëm për rëndësinë dhe përgjegjësinë e braktisjes së atdheut në rastin kur atdheu si asnjëherë më parë kishte nevojë për atë, me bindje dhe i vendosur e kundërshtoi çdo përgjërëm dhe përpjekje që edhe ai t'i bashkëngjitej atyre.

Koha nuk priste, kështu që sa më parë duhej braktisur vendlindjen, "kryeneçësia" e Betimit s'kishte të ndryshuar, ndaj nëna e tij që për dy vjet e kishte ushqyer me gji, që gjithçka kishte flijuar për atë, më në fund ashtu e pushtuar e tëra prej lotëve dhe dhimbjeve, por me një vendosmëri burrërore i tha: - të qoftë hallall tamli, t'u bëftë mburojë prej njollave dhe zhgënjimit. E përqafoi ngrohtësisht, ashtu siç e përqafon nëna djalin e saj, thuajse po ndaheshin përjetësisht. Edhe Betimi e përqafoi ngrohtë, ia nuhati edhe njëherë erën e këndshme të saj, ndonëse edhe ai ishte informuar se shumica e ushtarëve dhe

komandantëve e kishin braktisur frontin, për t'iu bashkangjitur kështu këtij eksodi të tmerrshëm.

E përqafojë ngrohtësisht edhe e prindin, anëtarët e ngushtë të familjes së tij, mbase edhe nuk kishin kohë të mjaftueshme sa për t'u përshëndetur me secilin.

Të nesërmen pritej që armiku me epërsinë e forcës së tyre ushtarake ta pushtojë edhe fshatin e tij, duke asgjësuar gjithçka që do t'i dilte përpara. Përsëri kësaj ndarjeje tejte të dhembshme, Betimi nuk derdhi fare lot, edhe pse zemra i gufonte prej dhimbjes së asaj ndarje, ndarje që kanalizohet nëpër dy drejtime të kundërta, - drejtë shpëtimit me vdekje të ndershme dhe drejtë vdekjes me shpëtim të përkohshëm. Gjatë nisjes për te vendi prej nga kishte ardhur, Betimi e dëgjoi nënën e tij, duke i thënë gjyshit, - nëse ma vrasin të nesërmen apo ndonjë ditë tjetër djalin, ju lutem ta varrosni në oborrin e shtëpisë! Betimi pas i dëgjoi këto fjalë, nuk mundi më të përmbahej prej ngashërimit të lotëve, por nuk gjeti dot forcë që edhe njëherë ta kthejë kokën mbrapa që ta shikojë familjen.

Dikur në mesnatë, Betimi kthehej prapë te shtëpia e tij. Sheh se lagjet e fshatit ishin boshatisur prej njerëzve, që në vend të njerëzve kishin filluar ta vërshojnë kafshët dhe shpendët e gjitha llojeve. Fshehurazi futej në dhomën ku gjyshja dhe gjyshi i tij po flinin, i ngjanin shumë fëmijëve,

sikur nuk dinin asgjë, mbase prisnin që nga çasti në çast t'i japin fund kësaj jete, por gjithherë duke marrë parasysh kënaqësinë e Krijuesit. Lehtas i ledhatoi dhe i puthi, duke pasur kujdes që mos t'ia prishë gjumin, menjëherë doli prej shtëpisë së tij, ku pas pak takohet me xhaxhain e Nolit, ndonëse takimi me atë ishte një rilindje e vërtetë.

Nuk vonoi shumë dhe mëngjesi trokiti në sytë e Betimit, që as një orë të plotë gjumë nuk e kishte bërë, sikur i thuhej, - zgjohu se sot mund të ballafaqoheni me lloj-lloj të papriture. Pak para se të ngrihej prej divanit, u mundua që ëndërrtat e shumta që ia kishin pushtuar trurin në atë interval të shkurtër kohorë, të gjithë t'i përsëriste, mbase me ato ëndrra dëshironte ta mposhtë, të paktën për një çast të djeshmen dhe të sotmen e paralajmëruar si skëterrë të vuajtjeve të tyre. E kishte parë në ëndërr familjen e tij, jo në kohën e atëditshme, por në kohërat e fëmijërisë, atëherë kur nëna e tij për çdo ditë zgjohej herët në mëngjes, për t'ia bërë kështu gati kafjallin, pastaj duke e përcjellë me uratën e saj të ëmbël, që përkonte me suksesin në mësim. Edhe shokët e tij ia kishin ndrydhur trurin i cili prodhonte aq ëndrra të shumta, sa që çdo teknologji e sofistikuar do të dorëzohej përballë atij avancimi njerëzor. S'dinte gjë për fatin shokëve, mbase në atë natë shumë të shkurtër e përplot ëndrra, iu kishin paraqitur si

refren i këndshëm edhe fjalët e dikurshme të arsimitarëve, që e kishin sugjeruar që të merren më shumë me libra, sesa me patriotizëm, mbase ata aludonin se arsenali dhe arma më e fortë e moshës së tyre ishte lapsi dhe libri..., dukej se humbi në vegimin e përsëritjes së atyre ëndrrave në heshtje, sikur filloi me të madhe të ndjejë nostalgji dhe mërzi për ato kohëra të arta. Sakaq, i shkrepë mendja në retrospektivë, ku në ato kohëra, që në atë mëngjes i quante si kohëra të arta, me ngulm i kërkonte ato kohëra, ngaqë dikur për atë mëngjes, thoshte se do të jetë ditë e artë, mbase do t'i mundësohej urrejtja e armikut në mënyrë praktike.

Dremitja sikur po i thotë lamtumirë për atë ditë, ku papritmas prej në dritare sheh se dielli me rrezet e tij, edhe njëherë e kishte alarmuar për ngritje, sepse nuk ishte kohë e përshtatshme për asi lloj romancash dhe nostalgjisht, por mjerisht nuk varej prej tij ai kolorit fotografish, ndaj me shpejtësi zgjohet, sepse edhe më parë ishte i shquar për "gjumë të lehtë". Nuk humbi dot kohë, - i thirri edhe ata që ishin me atë, duke u bërë kështu gati për një betejë jo të lehtë, madje të paparashikueshme në rrjedhat e mëtejme.

Në atë mëngjes, afro pesëmbëdhjetë ushtarë kishin mbetur, mbase qysh në mëngjes u pa se çështja organizative dhe mbrojtëse nuk do të

rridhte në lumin e qetë. Paniku dhe mashtrimi e kishin bërë të vetën! Jo pse ushtarët që deri dje kishin qenë në frontin e krenarisë kishin ikur për arsye të frikës, por ata këtë e kishin bërë, sepse nuk kishin mundur ta ngadhënjejnë propagandën e disa të marruarve të këtij kombi.

Ai që i dha më së shumti të gjithëve vullnet dhe forcë, ishte komandant Ibra, - njeri i cili kishte luftuar në Kosovë e Preshevë, mbase barte një përvojë profesionale edhe më herët. Pa bërë shumë fjalë dhe zhurmë, pak ato ushtarë që ishin, u shpërndanë nëpër pikat kryesore, duke marrë kështu pozicione mbrojtëse. Edhe pse në numër pak, morali i ushtarëve sa vinte e rritej. Përkundër sulmeve të armikut në distancë, ushtarët me krenari të paparë, e ruanin gjakftohtësinë dhe pozicionet e tyre. Askujt s'i shkonte ndërmend që t'i braktisnin ato pozicione.

S'vonoi shumë, kur prej qiellit sikur ra një yll, që filloi pamëshirshëm ta godasë krenarinë dhe gjakftohtësinë e atyre ushtarëve. Kohezion i atij morali të çeliktë zgjati deri atëherë kur prej qendrës u informuan se kishte rënë dëshmor komandant Tigri në fshatin Vaksincë, dhe se ishin plagosur disa ushtarë e civilë në atë fshat, mbase e kishin marrë edhe nën kontroll tërësisht atë truall të shqiptarisë forcat e sigurisë maqedonase.

Ky okupim lexohej se tanimë edhe fshati Llojan gjendej në hallkën e çeliktë, ku të në qarkoren e pambrojtur, i priste ujku si qengja të pjekur. Këto informata fillimisht i erdhën komandant Ibrës. Ndërsa ai, ashtu i brengosur pa humbur kohë, urdhëroi që të gjithë ushtarët prapë të rreshtohen pranë shtabit të UÇK-së, për t'u konsultuar me të gjithë ata për vendimet e mëtutjeshme.

Ç'të shohësh, sikur emocioni dhe pikëllimi prapë u vunë në qendër të vëmendjes, komandant Ibra ishte në një dyzim të rëndë, njëherë mendojë që këta pak ushtarë të cilët kishin mbetur, për ta jetësuar kështu edhe ëndrrën e tyre të vetme, ta marrin rrugën për në Sllupçan, - një fshat i pamposhtur, që luftoi me pesë shtete, duke mos e lejuar që këmba e sllavit të shkarravitë në tokat e bekuara të atij fshati. Komandanti, - kështu tani prej këtij prizmit po e quajmë, ngaqë ai nuk ishte as komandant, - jo që nuk kishte cilësi për një gjë të tillë, por për shkaqe tjera deri në ato momente nuk ishte zyrtarisht komandant, sa për të marrë urdhra që i përkisnin përgjegjësive të larta, - pra propozoi që të tërhiqen prej aty, për ta marrë rrugën drejt fshatit legjendar. Por, ende pa e mbaruar mirë fjalimin dhe propozimin, prej qendrës e lajmëruan se për disa ditësh duhet urgjentisht të tërhiqen për në shtetin tjetër, pra për në Luginë të Preshevës apo në Kosovë.

Ky urdhër qe tejet dëshpërues për të gjithë, mbase nuk kishin ku të shkonin, tanimë nuk flitej për ndonjë propagandë, por për një realitet i cili domosdo duhej respektuar. Ashtu të zhgënjyer skajshmërisht, merren vesh që për pak ditë të dalin andej kufirit, për të hyrë kështu prapë në luftë, por nga Kosova, sepse qarkoren e fshatit Llojan dhe Vaksincën me gjithë brendësinë e saj, ato ditë i kishte përshkuar gardhi i ngjeshur ushtarak dhe policor maqedonas.

Të gjithë u tubuan rreth orës tetë në qendër të fshatit, për t'ia dhënë edhe ata për disa ditësh lamtumirën pragut të tyre të shtrenjtë, edhe pse ai kalorës shihej si shpresa e vetme e mbrojtjes së atij vatani, por përskaj asaj mërzie, secili u betua se shumë shpejtë do ta vizitojnë fshatin përsëri, mbase herën tjetër do ta vizitojnë prej hyrjeve tjera.

Familja dhe shokët e Betimit po e prisnin me qejf atë, duke menduar që tutje edhe ai do ta kuptojë realitetin, duke bërë kështu sehir përballë vatanit i cili digjej, mbase për dikë ky kishte qenë realiteti, reflektim ky që dukshëm e kishte kolonizuar popullin që nuk gjendej fizikisht në valën e luftës.

Pasi Betimi me shokët e luftës e kaloi kufirin e dhimbjes, të gjithë sikur bletët që ofronin mjaltë, u munduan atë djalë të ri ta "joshnin" me

kolorit kënaqësish, por për atë edhe drita që e ndriçonte dhomën, - gjë që kishte kohë që s'kishte parë dritë, edhe insistimi i vëllait të madh për ta marrë në Prishtinë, - për të qenë kështu më afër vëzhgimit të tij, mbase duke ia treguar atje ëmbëlsinë e shkencës, - por as kjo dhe asgjë tjetër nuk bëri që Betimi për pak sekonda ta harrojë vatanin, i cili përmes artikulimit të zjarrit, çdo qenie të pjekur shqiptare e ftonte për ndihmë, sepse edhe toka sikur rënkonte prej çezmës së fëlliqur sllave. Pak ato ditë që qëndroi larg flakës së atdheut dhe luftës, sikur bora prej zjarrit që shkrihet, ashtu edhe ai filloi të shkrihej për atë vend të bekuar, filloi ta hante vetën, sepse e priste thirrjen e shokëve të luftës, madje as edhe një sekondë tutje nuk mund më të duronte.

Një ditë prej ditëve, më kokë në vete, - pa i treguar askujt përpos shokut të tij, - Suejbit, Betimi u nisë për në vendlindje, duke kaluar rreziqe tejet të rënda, por pavarësisht çmimit të atyre rreziqeve, ai vendosi të shkojë atje ku kuvendonin burrat, atje pra, ku rrënja kërkonte ujë, dhe atje ku trangu prej jashtë protestonte për mungesë të ushqimit. Kishte besim të madh në Zot, mbase Ai ia bëri të mundur që gjithë ato rreziqe përgjatë atij shtegtimi të vështirë, t'ia lehtësoi, duke u rresh-tuar kështu përsëri përkrah forcave të UÇK-së.

Gjyshja e tij, kur e pa se Betimi përsëri është kthyer atje, u brengosë shumë, por ai zemra e të cilit i gufonte për atdhe, gjyshes të cilën e donte shumë i tha:

- Sikur mali dhe gjithçka që ka në tokë të bëhet copa e pluhur, unë këtu do të jem.

- Zoti qoftë me ty o biri jonë, eh sikur sot më kujtohesh teksa të përkundja në djep..., ani evladi i lokes shko, me sy të përlotur, lot të cilët nuk tregonin hidhërim e as mallëngjim, por sikur në lotët e saj lexonte kujtimet e dridhëse, gjë që ia kujtonte rrëfimin e gjyshit kur ishin sulmuar "Natën e Bajramit", nga prindërit e këtyre përbindëshave që po na sulmojnë edhe tani. Sa shpejtë u rrite dhe u bëre pjesë e këtij karvani që po e përkundni shqiptarin, - me krenari e uroi dhe u lutë gjyshja e tij për atë, sepse ai atë ditë duhej të shkonte në fshatra tjerë, ngaqë në fshatin e tij kishte filluar të stabilizohej gjendja.

E përqafoi ngrohtësisht gjyshen e tij trime, e cila kishte kapërcyer edhe luftëra tjera dhe shumë më të vështira, kështu që veprimi i Betimit për atë nuk ishte ndonjë rast i veçantë, por një krenari përsëritëse që po e mbante gjallë oxhakun e shtëpisë.

Betimi u nis për në fshatin tjetër, u pozicionua, zgjeroi edhe më tutje shoqërinë e ushtrisë kombëtare, duke qëndruar kështu denjësisht deri

në fazën e fundit të demobilizimit, mbase pavarësisht që ndonjëherë nuk pajtohej për diçka, ai prapë kishte një respekt sublim ndaj urdhrave që vinin nga lartë.

Ajo betejë, Betimit do t'i shërbejë shumë në jetë, ngase në këtë betejë dikush dha jetën, dikush ndonjë gjymtyrë të trupit, e dikush vetëm mundin dhe djersën, mbase askush duke mos e ditur fundin e tyre, pra ishte fat i madh i dikujt që të përjetshmen e begatshme ta fitojë në këtë betejë, ishte krenari për dikë që në Ditën e Gjykimit përpara Krijuesit të dalë pa një këmbë, gjymtyrë që ia kishte falur Krijuesi, që pastaj Ai pamëshirshëm, edhe pse është Mëshirues, do ta kërkojë atë që ndërhyri në drejtësinë e Tij, ku ai që humbi njëren këmbë, po nga Krijuesi do të shpërblehet me shpërblime të pambarimta, sa edhe këta me "katër" këmbë të kësaj bote, do të luteshin me përgjërim që të kthehen edhe njëherë në këtë botë, që të mund kështu të gradohen sikurse ata që kishin lënë gjymtyrë për të mirën e këtij populli. Por kot, do të jetë tepër vonë! Ai në përfundim të asaj beteje, disi si shpesh kujtonte fjalët e gjyshit të tij, i cili sa herë që shihte ndonjë padrejtësi dhe nënshtrim të shqiptarëve nuk hezitonte për asnjë moment ta këshillon secilin që gjendej afër tij, me fjalët: Duhet në çdo çast t'i hapim sytë, e t'i përgjigjemi kushtimit me të cilin është i kënaqur

Krijuesi ynë dhe atdheu ynë, asnjëherë nuk është vonë, ta kemi parasysh faktin se njeriu është në luftë çdo ditë, madje çdo ditë mund ta plotësojë obligimin e tij patriotik. Të mos harrojmë se, puna kryesore në luftë të armatosur është lufta me armë, ndërsa lufta kryesore në paqe është puna me laps e me vegla tjera.

* * *

Të gjithë ishin ngritë në këmbë, i madh e i vogël, ndonëse edhe të porsalindurit po e jepnin kontributin e tyre kombëtar, kontribut që ndërli-dhej me durimin burrorë për gjërat elementare ushqimore, që të krijohej përshtypja se këta fëmijë të privuar prej rehatisë dhe qumështit të plotë të nënës, kishin lindur 100 vite më herët, mbase pamja, kushtet dhe përkujdesja ndaj tyre përkonin me vitin 1901. Kur një ditë këtyre krijesave, ne të rriturit do t'i rrëfejmë për gjërat heroike që dikur si fëmijë i kishin bërë, ndoshta nuk do të na besojnë, por për këtë ne të rriturit po mundohemi të përmendim sa më shumë fakte në formë të shkruar, fakte alergjike prej shtrembërimeve, mbase edhe si të tilla do të humbin prore, ndaj edhe në mungesë të vizores do të përpiqemi që dikur t'i rrëfejmë drejtë, jo në bazë të mbamend-

jes, sepse kjo edhe mund të tradhtojë, kuptohet pa dashjen e saj, por përmes nënave të cilët u flijuan të tërat për ata fëmijë që s'dinin t'i shprehnin as falënderim dhe as ankim për ato tmerre që rridhin nën atë qiell të mërrolur, dhe përmes shkronjave që në rast mosshfrytëzimi do të jenë të prira të na mallkojnë, ndonëse këto si të tilla vetëm në klasë të parë kanë dëshirë të mbesin të stilizuara dhe të renditura, ashtu siç renditen ushtarët përpara oficerëve të tyre, këto shkronja një gjë të tillë e urrejnë, aq më tepër kur përballë ngjarjeve madhore prej të marruarve tentohet të bëhet ngjizja e tyre me servilizmin, ndaj ne të rriturit që dje nuk ishim të tillë, do të orvatemi që shkronjave të kësaj gjuhe të ëmbël deri diku t'i dalim hakut.

Jo, jo, - gabova rëndë, sepse nënës dhe shkronjave asnjëherë nuk mund t'i dalim hakut, më falë oj nëna ime, më falni edhe ju shkronja të ëmbla, bëra një mëkat të madh, ndaj o Zoti im i madh, të lutem më falë, jo vetëm për këtë gabim, por edhe për gabimet dhe lëshimet tjera që përkojnë me respektin, nderimin dhe me artikulin e dashurisë ndaj nënave tona dhe ndaj shkronjave që e qëndisin të kaluarën e ndritshme të këtij populli. Sikur për një çast e harrova thënien e Profetit tonë të fundit, i cili thotë: "Parajsa gjendet nën këmbët e nënës". Më fal o Zoti im i madh,

nëse shkronjat që i zbritë për dobinë e njerëzimit, nuk i përdora ashtu siç do Ti, mbase qenia e ime është e tillë, jo që unë prej dikujt tjetër u informova se qenia ime mund edhe të gabojë, por Ti ma mësove këtë, edhe atë përmes librit që e shpalle për të mirën e njerëzimit, ku në formën urdhërore, po përmes këtij libri i drejtohesha njerëzimit me fjalën e parë: LEXO.

Falënderoj familjen dhe shoqërinë time,
që e ndihmuan botimin e këtij libri

Autori